Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları
Recent Period Turkish Studies

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları
DOI: 10.26650/YTA2022-1111779

Araştırma Makalesi / Research Article

Bir Entelektüelin Gazeteci ve Siyasetçi Kimliği Üzerine Değerlendirmeler: Asım Us ve *Kurun* Gazetesi (1935-1939)

Evaluating the Journalism and Political Identity of an Intellectual: Asım Us and the Newspaper *Kurun* (1935–1939)

Volkan PAYASLI*

*Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Hatay, Türkiye

ORCID: V.P. 0000-0002-7495-9711

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Volkan Payaslı,
Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Hatay, Türkiye
E-posta/E-mail: volkan_payasli@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 30.04.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested: 10.05.2022
Son Revizyon/Last Revision Received: 20.05.2022
Kabul/Accepted: 21.05.2022

Atıf/Citation: Payasli, Volkan. "Bir Entelektüelin Gazeteci ve Siyasetçi Kimliği Üzerine Değerlendirmeler: Asım Us ve Kurun Gazetesi (1935-1939)" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 42 (2022): 107-167.
https://doi.org/10.26650/YTA2022-1111779

ÖZ

Yarım asırlık köşe yazıları ile Türk basın hayatında derin izler bırakan Asım Us, Mülkiye yıllarında almış olduğu eğitim sayesinde Türk dış politikasını iyi okuyabilmiş ve evrensel hukuk üzerine temellendirilen makaleler kaleme almıştır. Atatürk'e, onun ilke ve inkılaplarına aynı zamanda partisine kayıtsız şartsız bağlı kalınmasını Türk halkından istemiştir. Bu çalışmanın temel sorunsalı da Türkiye'de iç ve dış siyaseti şekillendiren olayların onun görüşleri üzerinden değerlendirilmesi olmuştur. Araştırma, Us'un gördüklerinin, duyduklarının ve hatırladıklarının bir analizi niteliğindedir. Bu çalışmanın ana başlıkları da Us'un söz konusu yıllarda kaleme aldığı yazılar ve Kurun'a yansıyan manşetler üzerine temellendirilmiştir. 1935 seçimleri, kadınların mecliste temsil hakkını kazanması, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Dördüncü Büyük Kurultayı, Boğazlar rejiminin Türkiye lehine değişmesi, Hitler Almanya'sı ve Hatay sorunu makalenin ana eksenini oluşturmaktadır. Çalışmada Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden faydalanılarak literatürdeki noksanlığın giderilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asım Us, Hakkı Tarık Us, Hatay Sorunu, Hitler, Montrö, Kurun gazetesi

ABSTRACT

Asım Us, who has left deep traces in Turkish press life with his half-century-old columns, was able to read Turkish foreign policy well and wrote articles based on universal law, thanks to the education he received during the years of Mülkiye School. He asked the Turkish people to unconditionally adhere to Atatürk, his principles and reforms, as well as to his party. The main problematic of this study is the evaluation of the events that shaped domestic and foreign politics in Türkiye through his views. The article is an analysis of what Asım Us saw, heard and remembered. The main titles of this study are based on the articles he wrote

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

in the period 1935-1939 and the headlines reflected in Kurun. The 1935 elections, women's acquisition of the right of representation in the parliament, the Fourth Great Congress of the Republican People's Party (CHP), the change of the Straits regime in favor of Türkiye, Hitler's Germany and the Hatay issue constitute the main axis of the article. This study tries to eliminate the deficiency in the literature by making use of the Presidency Archives, The Directorate of State Archives of the Presidency of the Republic of Türkiye: The Departments of the Ottoman and Republic Archives.
Keywords: Asım Us, Hakkı Tarık Us, Hatay issue, Hitler, Montreux Convention, Kurun newspaper

Extended Abstract

Asım Us started his journalism career in *Tanin*, where he implicitly criticized the famous figures of the period through his political and humorous writings. In 1914, he continued his career at the newspaper *Sabah*, whose editor-in-chief was Ahmet Emin Bey (Yalman). Shortly thereafter, in 1917, Ahmet Emin Bey and Us published the *Vakit* newspaper. After the Armistice of Mudros, they printed headlines about the unfair occupations by the Allied powers. Despite significant pressure and censorship, the newspaper gave full support to the national struggle in Anatolia. After Ahmet Emin Bey's departure in 1923, Us tried to keep the *Kurun* newspaper alive with his brother Hakkı Tarık (Us).

Following the proclamation of the Republic of Türkiye, Us maintained his loyalty to the regime and was elected as a deputy for Artvin in 1927. Us acted as an advocate and spokesperson for the People's Party and harshly criticized the opposition Free Republican Party. When women were granted the right to vote and seek election in 1934, he attributed this development to Atatürk's desire to modernize the country. In 1935, he portrayed Atatürk's approval of independent deputies as a sign of his belief in democracy. Following the 1935 election, 18 women participated in the Turkish Grand National Assembly as deputies. Us himself was elected as a deputy for Çoruh.

Us went to Germany in 1935 where he had the opportunity to meet Hitler. He was clearly influenced by Hitler and the practices of the National Socialist Party, as shown by his subsequent admiring articles about the party youth and worker camps. Us argued that shutting down other political parties played a significant role in the rise of Hitler's Germany and reported and presented his impressions of Hitler's Germany to Atatürk. He gave full support to party integration as a natural consequence of an authoritarian trend at the 1935 Republican People's Party (CHP) convention. Thus, the general secretary of the party also became the interior minister. In 1936, Us supported the Sun Language Theory and Atatürk's efforts to simplify the Turkish language. He travelled to Yugoslavia in 1936 and 1937, and published his impressions in a book shortly thereafter.

Us's arguments in favor of changes to the Regime of the Straits, the key focus of Turkish foreign policy in 1936, were particularly noteworthy. He closely followed developments in Montreux, Switzerland and presented them in his newspaper. The straits had been placed under the control of the Allied powers by the Armistice of Mudros, after which the Treaty of Sevres established an international commission for the same purpose. At the Lausanne Conference, both sides of the straits were cleared of Turkish soldiers, and control of the straits was given to an international commission chaired by Türkiye. Us wrote articles asserting that political conditions had changed following the German occupation of the Rhineland and the Italian occupation of Abyssinia and that control over the straits should consequently be given to Türkiye. The straits were important for Türkiye's security, and Asım Us equated Türkiye's regaining control over them with the victory of Çanakkale. Moreover, he wrote articles attributing this diplomatic success to the peaceful foreign policy pursued by Atatürk's Türkiye.

In September 1936, Us wrote about the future of the İskenderun Sanjak (The Sanjak of Alexandretta) after the end of the French mandate in Syria. He saw the Hatay issue, which was Atatürk's cause, as his own. The Ankara Agreement, signed with France in 1921, included protections for the rights of Turks living in the region. Nonetheless, France made every effort to assimilate the Turkish population to ensure its own dominance in the region. Thus, lands owned by Turks were seized and given to Armenians and Kurds who cooperated with the French. Besides, those who were hostile to Atatürk's Türkiye were assigned to Antakya High School by the French. Us mentioned these problems in every article he wrote until the Hatay issue was resolved. He consistently stressed the issue of Hatay in his columns in capital letters. While the Geneva and Paris negotiations were underway, he recounted the atrocities committed by Syrian Arabs in Hatay. Atatürk invited Asım Us to Dolmabahçe Palace and requested that articles dictated by Atatürk himself be published in the newspaper with the signature of Asım Us. By January 22, 1937, articles written by Atatürk were published for five days in a row. Ultimately, through Atatürk's efforts, the Hatay State was established on September 2, 1938.

Giriş

Türk basın hayatına uzun yıllar kalemi ile hizmet etmiş olan Asım Us, Hacı Hasan Hulusi ve Sıdıka Hanım'ın oğlu olarak Manisa'nın Gördes ilçesinde 1884'te dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaokulu doğduğu yerde, idadi eğitimini İstanbul Vefa Lisesi'nde tamamlamıştır. Meşrutiyet döneminin özgürlükçü ortamında fikirleri şekillenirken 1889 yılında, Türk basın hayatına derin izler bırakan ayrıca kütüphaneci ve koleksiyoncu olan kardeşi Hakkı Tarık (Us), 1903 yılında ise en küçük kardeşi Hasan Rasim doğmuştur. Lise yıllarında özgürlüğü savunması nedeniyle eserleri II. Abdülhamit tarafından yasaklanmış olan Namık Kemal ve Abdülhak Hamit'in kitaplarını okumaya merak salmıştır. Anılarında, okul müdür yardımcısı Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'in, yasaklı kitaplarını ondan başı derde girmesin diye habersiz aldığını ifade etmektedir. Liseyi bitirdikten sonra sınava girerek devletin kadrolarına idari ve mali işlerden anlayan memurları yetiştirmek üzere açılan Mekteb-i Mülkiye'yi kazanmıştır. Bu kurumda dönemin en önemli hocalarından ders alması, onda yepyeni ufukların açılmasına vesile olmuştur. Mülkiye'de okurken ileride kurulacak olan cumhuriyetin kadrolarında idareci olacak kişilerle dostluk kurmuştur. Hülasa Mülkiye yılları ileride hem mesleki hem de siyasi kariyeri açısından bir dönüm noktası olacaktır. Mezun olduktan sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde memurluk yapan Us, gazetecilik mesleğine Hüseyin Cahit Bey'in, aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan *Tanin* gazetesinde başlamıştır. Haftada üç gün "Dereden Tepeden" adlı köşesinde yazdığı siyasi ve mizahi yazıların yanı sıra ince ve kıvrak zekâsını yansıttığı, II. Meşrutiyet dönemi devlet adamları veya tanınmış kişiler hakkında yine mizahi bir üslupla "Karikatür" adlı köşesinde haftada bir portreler çizerek geniş halk kitlesinin beğenisini kazanmıştır. Abdülhak Hamit'in ünlü kahramanlarından etkilenerek yazılarına "Tarık" imzası atan Us, bu mahlasını daha sonra kardeşi İsmail Hakkı Bey'e bırakmıştır. Balkan Savaşları'nın hüküm sürdüğü 1913 yılında tedavi görmek üzere Davos Sanatoryumu'na gitmiştir. Nisan 1914'te Türkiye'ye döndüğünde kısa bir memuriyetin ardından Birinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda Ahmet Emin (Yalman) Bey'in başyazarlığını üstlendiği *Sabah* gazetesinde yazmaya başlamıştır. Kısa zamanda arkadaşlık dostluğa dönüşmüş ve iki dost Matbuat Müdürlüğü'ne başvurarak *Haber* adlı bir gazete çıkarmak istemiş; ancak müdürlüğün, imtiyaz hakkı kalmamış olan *Vakit* önerisini kabul etmişlerdir. I. Dünya Savaşı sürerken *Vakit*'in ilk sayısı 22 Ekim 1917'de çıkmıştır. İttihat ve Terakki'de eski bir bakan olan Maarif Nazırı Şükrü

Bey'in yolsuzluklarını ortaya çıkarması, gazetenin kısa bir sürede tutunmasını ve tirajının artmasını sağlamıştır.[1]

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri'nin işgallerini eleştirmiştir. *Vakit*, Anadolu'da sürdürülen Millî Mücadele'yi destekleyen önemli bir karargâh olmuştur. Anadolu'nun başarısını İstanbul Hükûmeti'nin baskılarına rağmen manşetlerine taşımış, Millî Mücadele'nin en zor zamanlarında dahi Türk ordusunun ve halkının moral kaynağı olmuştur. Anadolu'daki gelişmelerden halkı günü gününe haberdar etmiştir. Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin zaferle kazanılması sonrası gümrük vergisinden muaf tutularak gazeteye kâğıt desteği sağlanmıştır. Asım Us, Türk ordusunun İzmir'e girişine ve Yunan ordusunun şehirden ayrılışına tanık olmuştur. Yunanlıların geri çekilirken yapmış oldukları zulümleri incelemek üzere oluşturulan; Halide Edip (Adıvar) Hanım, Falih Rıfkı (Atay) ve Yakup Kadri'nin (Karaosmanoğlu) bulunduğu Tetkik-i Mezalim Komisyonu'nda yer almıştır. 18 Mart 1923'te Ahmet Emin Bey'in gazeteden ayrılması üzerine *Vakit (Kurun)* gazetesini kardeşleri ile birlikte çıkarmıştır. Us, Atatürk liderliğinde sürdürülen Kurtuluş Savaşı'nı sonuna kadar desteklediği gibi cumhuriyetin ilanı ile rejime sadakatini sürdürmüştür. Atatürk ve onun kurduğu CHP'nin ilkelerine bağlı kalarak Türk inkılabının ateşli savunucularından biri olmuştur. Kaleme aldığı köşe yazılarında bunu görmek mümkündür. 1927'de Artvin mebusu olarak meclise girmiştir. Mebus olduktan sonra da gazetecilik mesleğini sürdürmüş ve âdeta hükûmetin sözcüsü olmuştur. *Vakit*, kurucu kadroya yakın olmasından ötürü Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kurulacağını ve diğer önemli gelişmeleri ilk haber veren gazete olma şansına nail olmuştur. SCF kadrolarını ve tabanını, aynı zamanda Menemen Hadisesi gibi inkılap karşıtı her hareketi en ağır dille eleştirmiştir. Türk kamuoyuna, cumhuriyet ve inkılaplara her zaman sadık kalınması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. 25 Nisan 1931'de yapılan genel seçimlerde de Artvin mebusu seçilmiştir. Mayıs 1932'de İsmet Paşa ile İtalya'ya gidecek heyet arasında yer almıştır. Atatürk'ün dilde sadeleştirme çabalarına kayıtsız kalamayarak 21 Kasım 1934'te gazetesinin adını *Kurun*

1 Nuri İnuğur, *Türk Basınında İz Bırakanlar,* İstanbul, Der Yayınları, 1988, s. 105-108; Nuri Akbayar-Orhan Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us'lar*, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1996, s. 3; *Taha Toros Arşivi,* TT561750; İsmet Binark, *Parlamento Tarihi C.5, D.6 (1939-1943)*, Ankara, TBMMM Vakıf Yayınları, 2007, s. 79; "3. Dönem Tercüme-i Hal Varakası", *TBMM Albümü C.1 (1920-1950)*, s. 136; Ali Çankaya Mücellidoğlu, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, Ankara, Mars Matbaa, 1968, s. 1136-1137; Asım Us, *Hatıra Notları…,* İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2012, s. III; Hakkı Süha Gezgin, *Edebi Portreler*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2005, s. 401-402; *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahrirâtı (Y.PRK. MK.)*, 1/8, 21.11.1295; Orhan Bayrak, *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)*, İstanbul, Kül Yayınları, 1994, s. 152; Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basını*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973, s. 123. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim C.1 (1888-1922)*, İstanbul, 1997, s. 354-357; Bülent Varlık, "Mütareke ve Milli Mücadele Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 1202; Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi (1831-1923),* Afa Matbaacılık, 1990, s. 210-211.

olarak değiştirmesi, inkılapların en büyük destekleyicisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca Atatürk tarafından gazeteci aileye "Us" soyadı verilmiştir.[2] Çalışmamızda Asım Us ve *Kurun*'un perspektifinden dönem olayları üç alt başlıkla incelenecektir.

Asım Us'un Kaleminden 1935 Yılına Dair Tespit ve Değerlendirmeler

5 Aralık 1934'te Malatya Mebusu İsmet (İnönü) Paşa ve arkadaşlarının verdiği öneriyle Dördüncü Meclis, seçimlerin yenilenmesi kararını almıştır. Aynı gün Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) grubu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yer alan Seçim Kanununa dair değişiklik yapılmasını önermiştir. Yapılan değişiklikle genel seçimlerde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. *Kurun*, "Meclis Bugün Seçimi Yenileme Kararı Veriyor" ve bir çerçeve içinde kırmızı puntolarla yazılan "Kadınların Mebus Seçmek, Mebus Seçilmek Hakları Bugün Görüşülecek", ertesi gün ise "Teşkilat-ı Esasiye Değiştirildi" başlıklı haberlerle Türk kamuoyunu gelişmelerden haberdar etmiştir. Yeni seçim kanununa göre 30 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk mebus seçilebilecek; 22 yaşını dolduran kadın-erkek her Türk vatandaşı ise mebus seçebilme hakkına sahip olacaktır. Bu kararın ardından kadınlar Ankara Halkevi'nde toplanmışlardı. Toplantıya Meclis Başkanı Kazım Özalp, Başbakan İsmet İnönü, Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Bey ve Ankara Vilayeti Halk Fırkası Reisi Mümtaz Bey katılmışlardı. Toplantının reisliğine Muallim Afet Hanım seçilmiştir. Toplantıda kadınlar, Atatürk'e ve meclis başkanlığına sonsuz teşekkürlerini iletmiştir. İstanbul kadınları ise Beyazıt Cumhuriyet Meydanı'nda coşkulu bir miting düzenlemiştir. Kadınlar Birliği ve İzmir kadınları da Atatürk'e minnetlerini sunan birer telgraf çekmiştir. 7 Aralık 1934 tarihli nüshasında *Kurun*, bir başka toplantı haberine yer vermiştir. "Türk kadını büyük sevinç içinde" başlıklı haberde, "Dünün Süs Kadını Bugün Ulus Saylavı, Atatürk'ün Yoldaşı" şeklindeki ikinci başlıkla yaşanan sevince ortak olmuştur. Us, anılarında da zeminin hazırlanmasının fırkaya bırakıldığından kadınların mebus seçilmelerinin belediye intihabı neticesine bağlı olarak zamanının geldiğinden ve belediye seçimlerinde kadınların erkeklerden daha çok

2 İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, s. 4-5; Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Basın,* İletişim Yayınları, Ankara, 1992, s. 63; *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),* 30.18.1.1/6.38.1; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Vatan Yolunda*, İletişim Yayınları, 2016, s. 166-170; Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, İstanbul, Can Yayınları, 2017, s. 313-322; Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2007, s. 383; *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.I, D.III, 14 Kasım 1927, s. 29; *Vakit*, 4 Eylül 1927, s. 1; İsmet Binark, *Parlamento Tarihi…,* s. 80; *TBMM Albümü C.1 (1920-1950)*, s. 136; Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 26; Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997, s. 40, 125; Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Hatıraları*, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2017, s. 58-59; Cemal Kutay, *Üç Devirde Bir Adam, İstanbul,* Tercüman Yayınları, 1980, s. 402, 405, 423-425; Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Atatürk, Okyar, Çok Partili Türkiye*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 115-116; Asım Us, *Hatıra Notları…*, İstanbul, Kitabevi, 2012, s. 70-72, 94.

katılım sağladığından bahsetmektedir.[3] Us ve *Kurun*, medeni memleketlerin birçoğunda olmayan seçilme hakkının Türk kadınına verilmesini, Atatürk'ün ulusu daima ileriye ve iyiye götürmesindeki kararına bağlamaktadır. Ona göre bu kararla Türk kadını, toplumsal ve siyasi alanda bütün ulusların üstünde yer almıştır. Ayrıca Medeni Kanun'la evde ve iş hayatında başarılar elde eden Türk kadını, hakların en büyüğünü alarak ulusun mukadderatına hâkim olacaktı. Fırkasına ve Atatürk'ün kararına sadık olan Us, *"Çarşaf içinde, peçe altında ve kafes arkasındaki Türk kadınının artık tacizlerde aramanın kabil olacağına"* inanmaktadır.[4] Meclis, 23 Aralık 1934'te son toplantısını yaparak dağılmış

3 Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 73; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.4, C.25, 5 Aralık 1934, s. 81-84; *BCA*, 490.1.0.0/2.9.15; *T.C. Resmî Gazete*, S.2877, Kanun No.2597, 11 Aralık 1934, s. 4521; "Meclis Bugün Seçimi Yenileme Kararı Veriyor", *Kurun*, 5 Aralık 1934, s. 1; "Teşkilat-ı Esasiye Değiştirildi", *Kurun*, 6 Aralık 1934, s. 1; "Dünün Süs Kadını Bugün Ulus Saylavı, Ata Türkün Yoldaşı", *Kurun,* 7 Aralık 1934, s. 1; "İstanbul Kadının Ulu Ata Türke Sonsuz Şükranları, Saygıları", *Kurun*, 8 Aralık 1934, s. 1; "Bugün Kadınlar Birliğinde Bir Toplantı Yapılacak", *Kurun*, 9 Aralık 1934, s. 1; "Kadınların Sevinci", *Kurun,* 10 Aralık 1934, s. 1; Zafer Toprak, *Atatürk*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 266; "Fırka Grubunun Dün Verdiği Tarihi Karar", *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1934, s. 1. *Son Posta*, olayı fazla önemsemeyerek kanun değişikliğini ertesi gün ikinci nüshasında ufak bir köşe haberi ile okuyucusu ile paylaşmıştır. Bkz. "Kadın Meb'us ve Halkımız", *Son Posta*, 6 Aralık 1934, s. 1. Afet İnan o güne ilişkin olarak anılarına şunları aktarmıştır: *"Burada savunduğum düşünce şu idi: 'Kanunda sadece her erkek Türk yerine, her Türk tabirinin konulması. Nihayet, 11 Aralık 1934 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye'nin bu konu ile ilgili maddelerinde ve 1293 tarihli "İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun" 2, 5, 11, 16, 23 ve 58. Maddelerinde "erkek" kelimesi yanına "kadın" da ilave edilmiştir. İki dereceli bir sistemle uygulanan bu seçim kanununda seçmek hakkı 18 yaşından 22 yaşına çıkarılmıştır. TBMM'nin bu onayı Ankara'da Türk kadınlarının gösteri yapmasına ve Meclis'e toplu olarak gidip teşekkür etmesine neden oldu."*. Bkz. Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 349-350. İnan'ın kadın çalışmaları konusundaki bir başka haberi *Muhit* mecmuası vermiştir. "Afet Hanım konferansı" başlıklı haberde "İntihap sandığı önünde en ümmi ile en büyük devlet adamı müsavidir. Kadın niçin bu müsavattan hariç tutulsun?" şeklindeki ikinci başlıkla konunun önemi belirtilmek istenmiştir. Bkz. *Taha Toros Arşivi*, TT-516986; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C.III, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1969, s. 495-496; Lord Kinross, *Atatürk,* İstanbul, Altın Kitaplar, 2007, s. 490-491; Andrew Mango, *Atatürk*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006, s. 573; Olcay Özkaya, "A Vague Issue Of Existence: The Case Of Turkey On Women's Right To Vote And Be Elected (1930-1960)", *Atatürk Yolu Dergisi*, S.69, 2021, s. 437-439.

4 "Kadınların Mebus Seçilmek Hakları Bugün Görüşülecek", *Kurun*, 5 Aralık 1934, s. 1. Atatürk'ün kütüphanecisi Nuri Ulusu, kadınların seçme ve seçilme hakkına giden süreci Afet (İnan) Hanım'ı izleyerek, dinleyerek tanık olmuş ve anılarına şöyle aktarmıştır: *"…Bu arada yoğun çalışmalar yapmış ve Türk Ocakları'nın Kurultayına, Atatürk'ün isteğiyle delege olarak katılmıştı. Afet İnan, Türk kadının seçme ve seçilme haklarına kavuşması için de çok uğraş vermişti. Hatta okulunda temsili bir seçimde birinci seçilen ve temsili olarak belediye başkanlığı kazanan bir kıza karşı, erkek öğrenciler itirazda bulununca, soluğu Ata'sında almış ve ağlayarak bu olayı anlatmıştı (bu olayı Afet Hanım'dan ben de bizzat dinlemiştim). Atatürk de hemen olaya el koymuştu. Devrin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey'i çağırarak bu yanlışı düzeltmesi için hemen çalışmalara başlaması talimatını vermiş. Afet İnan bu olaydan son derece etkilendiği için, bu yasa çıkana kadar ders vermemişti. Şükrü Kaya Bey'in yaptığı çalışmalarla önce 26 Ekim 1933'te Cumhuriyet'in onuncu yılına mahsus çıkarılan bir kanunla Türk kadınları köylerde, köy ihtiyar heyetleri için seçme ve seçilme hakkına kavuşmuş, bununla da yetinilmeyerek bir yıl kadar sonra 5 Aralık1934 tarihinde, Türk kadınına seçme ve seçilme hakkını çıkarmış ve Afet İnan'ın sayesinde Türk kadını ilk defa böyle büyük ve önemli bir hakka sahip olmuştu. Bu tarihi karar, iki gün sonra İstanbul'da kadınlar tarafından coşkulu bir mitingle kutlanmıştı. Afet İnan böylece çok büyük bir zafere imza atmış oluyordu. Bu haktan sonra Atatürk, Afet Hanım'a görevine devam etmesi talimatını vererek Türk Ocakları Kurultayı'nda ilgili bir konuşma yapmasını istemişti. Kadın hakları konusunda Afet Hanım'ın müthiş bir konuşma yaparak alkışlarla kürsüden indiğini çok iyi hatırlıyorum…"*. Bkz. Mustafa Kemal Ulusu, *Atatürk'ün Yanı Başında*, İstanbul, İstek Yayınları, 2017, s. 286-287.

ve ülke genelinde seçimler başlamıştır.[5] *Kurun,* seçime katılımın yüksek olması için Türk kadın ve erkeğinin yurttaşlık vazifesini yerine getirmesi doğrultusunda sütunlarını hazırlamıştır.

18 Ocak 1935 tarihli nüshasında *Kurun,* "Yurttaş, bugün ilk vazifen rey vermektir." şeklinde altı çizili başlıkla seçimin ilk aşamasının başladığını kamuoyuna duyurmuştur. Haberin alt başlığında ise "İkinci Müntehiplerin Seçilmesine Bu Sabah Yedide Başlanıyor" bilgisi yer almaktaydı. Halkın davullarla seçime çağrıldığını ifade eden *Kurun*, vatandaşları *"Bugün ikinci müntehip seçimi fiilen başlıyor. Rey sandıkları gazetelerle ilan edilen yerlere konmuş bulunacaktır. Kadın, erkek seçmek hakkına haiz olan bütün yurttaşlar bugünün Cuma tatili olmasından istifade ederek bu özyurd vazifesini yerine getirmelidir. Herkes sandık başına giderek Cumhuriyet Halk Fırkasının namzedi olan listelere reylerini vermelidir."* şeklindeki çağrıyla oy kullanmaya davet etmiştir.[6] Us, anılarına seçimlerle ilgili *"Müntebih-i Sani intihaplarında rey verenler % 85'i bulmuş. Kadınların adedi erkeklerden fazla görülüyor."* olarak not düşmüştür.[7] 25 Ocak günü ikinci seçmenlerin seçimi tamamlandığı, saylav seçiminin 8 Şubat'a gerçekleşeceği ve sayısının 399 olacağı, *Kurun* tarafından haber edilmiştir.[8] Seçimlere yönelik haberleri ilk sayfadan vermeye devam eden *Kurun*, "Umumi Reislik Divanı Atatürk'ün Başkanlığında Saylav Namzetlerini Tesbite Başladı." başlıklı haberin altında Asım Us'un seçime yönelik ilk yazısını neşretmiştir. "Ulusal Benliğe Onur Veren Seçki" başlıklı köşe yazısında Us, seçim yerine "seçği" kelimesini kullanarak öz Türkçe kullanımına özen göstermiş; ikinci seçimlerin bittiğinden, kadın ve erkek bütün yurttaşların CHF'ye oy verdiğinden bahsetmiştir. Seçmen yaşını dolduranların % 95'inin sevinç ve övünçle CHF'ye oy vermelerini beklenmedik bir gelişme olarak değerlendiren Us, bu durumu kadın ve erkek her Türk vatandaşının görevini yerine getirmesine ve Türk ulusunun siyasal olgunluğa erişmesine bağlamaktadır. Seçimin siyasal, sosyal ve ulusal boyutuna değinen yazar, *"her yurttaş reyini büyük şef arkasında toplanmış olan bir partiye verir; bu parti için o şefin çizmiş olduğu siyasal programa verir."* sözleriyle de üstü kapalı olarak partisine bağlılığını bildirmiştir. Yazısının devamında da CHF'ye oy veren

5 *TBMM Zabıt Ceridesi,* D.4, C.25, 23 Aralık 1934; "Dördüncü Meclis İşini Bitirdi", *Cumhuriyet*, 24 Aralık 1934, s. 1; "Büyük Kurultay Dün 1 Marta Kadar Tatil Kararı Verildi", *Kurun*, 24 Aralık 1934, s. 1.

6 "Yurttaş, bugün ilk vazifen rey vermektir.", *Kurun*, 18 Ocak 1935, s. 1; Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 170; "İkinci Müntehip Seçimine Bu Sabah Başlanıyor", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1935, s. 1; "Sandık Başları Çok Kalabalık", *Akşam*, 19 Ocak 1935, s. 1.

7 Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 82.

8 "Saylav Seçimi", *Kurun,* 25 Ocak 1935, s. 1. İkinci seçmen seçimi İstanbul'da 22 Ocak'ta bitmiştir. Bkz. "En Son Neticeler Alındı", *Milliyet*, 23 Ocak 1935, s. 1. 24 ilçede seçimlerin tamamlandığına yönelik haber için bkz. "Saylav Seçimine Doğru", *Ulus*, 25 Ocak 1935, s. 1; "Kurultay Toplantı Salonu Genişletiliyor", *Kurun,* 1 Şubat 1935, s. 1.

seçmenlerinin partinin bugüne kadar yaptıklarını beğendiği, aynı zamanda ileride yapacağı projelere inandığı, en önemlisi ise Mustafa Kemal Atatürk'e yürekten bağlı bulunduğu anlamını çıkarmıştır. Son olarak da Türk milletinin tek bir yürek olarak Atatürk etrafında toplandığını anlatmak için *"On yedi, on sekiz milyon koskoca Türk milletinin büyük önderimizin arkasında bir tek adam, bir tek dilek, ayrılmaz ve çözülmez bir tek varlık olduğu bir kere daha anlaşılmıştır*"[9] ifadelerini kullanmıştır. Ertesi gün ise *Kurun*, ilk sayfasında bir çerçeve içerisinde verilen "Büyük Önder Atatürk'ün Beyannamesi" başlıklı haberde, kırmızı puntolarla yazılan "Fırka Umumi Reislik Divanı Yeni Meclis'te Müstakil Üyelerin Bulunmasına İmkân Vermek İçin Fırka Namzet Listesinde 16 Boş Yer Bırakmaya Karar Vermiştir"[10] şeklindeki alt başlığı ile görece de olsa Atatürk'ün ve fırkanın tek parti döneminde demokrasiye verdiği önemi ortaya koymaya çalışmıştır. Aynı nüshada ve haberin alt başlığında Atatürk'ün CHF teşkilatına ve ikinci seçmenlere beyannamesine yer vermiştir. Beyannamesinde müstakil mebuslara neden yer verdiğini, *"Cumhuriyetçi ve milliyetçi olmakla beraber Fırkamız programından başka bir programla ve fırkalı olmanın tabii kayıtları dışında serbest çalışacak samimi yurttaşların ulus kürsüsünden yapacakları tenkitler ve söyliyecekleri mutalealarla milli çalışmanın kuvvetleneceği kanaatında bulunuyoruz."* şeklinde ifade etmiştir.[11] Us, Atatürk'ün beyannamesini köşe yazısına "İkinci Seçmenlere Verilen Direktif" başlığı ile taşımış ve Atatürk'ün beyanname yayımlama sebebini makalesinde yorumlamıştır. Kendisi bu durumu, kurultayda fırka dışında kalanların hiçbir ayrım yapılmaksızın millet yararına görüşlerinden ve düşüncelerinden faydalanmak olarak açıklamaktadır. Us, yazısının devamında bu seçimde daha önceki seçimlerden farklı olarak azınlıklara yer verildiğini, bunun nedenini ise yirmi yıl önce başlayan ve Lozan Antlaşması ile biten azınlık meselesini sosyal alanda olduğu gibi siyasal alanda da unutturmak, Millî Mücadele yıllarındaki kötü izlenimleri silmek olarak yorumlamıştır. Buna örnek olarak da kurultaya birkaç azınlığın girmesini vermiştir. Us, Atatürk'ün beyannamesini geçen seneki seçimlere gönderme yaparak şöyle tamamlamıştır:[12]

9 Asım Us, "Ulusal Benliğe Onur Veren Seçği", *Kurun*, 2 Şubat 1935, s. 1.

10 Birer saylavlık yeri boş bırakılacak olan yerler şunlardır: Ankara, Afyon, Antalya, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Kütahya, Sivas, Tokat, Muğla, Niğde, Yozgat, Çankırı ve Kastamonu. "Büyük Önder Atatürk'ün Beyannamesi", *Kurun,* 3 Şubat 1935, s. 1; Ahmet Demirel, *Tek Partinin*…, s. 170.

11 Beyannamenin tamamı için bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 640. Muhalif gazetelerden *Son Posta* ilk sayfasında "Önder Atatürk'ün beyannamesi" başlıklı haberde ilginç bir alt başlık kullanmıştır. Başlıkta "Serbest Yurttaşların Samimi Mütalaalarından İstifade Edilecek" yazmaktadır. Bkz. *Son Posta*, 3 Şubat 1935, s. 1; *Kurun*, 3 Şubat 1935, s. 1.

12 Asım Us, "İkinci Seçmenlere Verilen Direktif", *Kurun*, 4 Şubat 1935, s. 1.

> *"Geçen dört yıl içinde fırka ve hükümet işlerinin ulus önünde yanlışlıklarını aramak isteyenlere yer vermiştir. Bu yolda yapılan denemelerde yurttaşların sosyal olgunluğu artmıştır. Bundan başka fırkanın yüksek önderleri belli başlı yerlerde birer saylavlık yerini açık bırakmakla ikinci seçmenlerin seçim işlerinde kendi kendilerine denemeler yapmalarına yol açmış oluyorlar. Bu türlü denemeler ile yurttaşların siyasal seçim güçleri artırılmış olur."*

Görüldüğü üzere müstakil mebus namzetleri ile halkın siyasi olgunluğa erişmesi, iktidar partisinin icraatlarının eleştirilmesi doğrultusunda meclis çalışmalarının güçlendirilmesi hedeflenmekteydi. "Saylav Namzetleri Tespit Edildi." başlıklı haberde *Kurun,* 4 Şubat'ta aday belirleme çalışmalarının tamamlandığını, ertesi gün ise "C.H Fırkası Saylav Namzed Listesi" manşeti ile aday listesini kamuoyuna duyurmuştur.[13] Aynı nüshada Atatürk'ün fotoğrafının yer aldığı büyük bir çerçeve içerisinde kırmızı puntolarla yazılan "Atatürk'ten Ulusa Beyanname: 'Yüce Türk Ulusundan İtimad İsterim" başlıklı haberde "Yeniden deruhte edeceğimiz ağır vazifeleri yüz akı ile başarmak ve ulusumuza müsbet hesaplarını verebilmek samimi kayyumuzdur. Bu onurlu ve ağır vazifeli yolda birlikte çalışabileceğim arkadaşlarımı Yüce seçiminize sunuyorum." şeklide bir alt başlık kullanarak Atatürk'ün uzun beyannamesinde asıl vermek istediği mesajı– ufak bir alıntıyla- ilk sayfadan Türk milletine duyurmuştur.[14] Us, Atatürk'ün sözlerini köşe yazılarına taşıyıp görüşlerini onun üzerine inşa etmeyi ve yolundan yürümeyi sürdürmüştür. Bunun en güzel örneğini kullanmış olduğu başlıkta görmek mümkündür. "İnanlı ve İnandıran Sözler" başlığındaki kelimelerin manasını Atatürk'ün yıllardan beri milleti için yaptığı hizmetlere bağlamaktadır. Türkiye'nin ekonomi, sağlık, sosyal, eğitim, kültür ve bayındırlık hizmetlerinde ileriye gittiğini gören milletin ona gönülden bağlı olmasının doğal olduğunu belirten ve onun sözünden kesitler sunan Us, *"on beş yıl içinde görüp geçirdiğimiz denemeler (tecrübeler) bu sözlerin yalnız ne kadar güzel değil, ne kadar doğru olduğunu göstermiştir*"[15] ifadeleri ile Atatürk'ün beyannamesinin içerik analizini yapmış ve haklılığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda Atatürk'ün beyannamesi ile Us'un köşe yazısının paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür.

13 "Saylav Namzetleri Tespit Edildi.", *Kurun,* 4 Şubat 1935, s. 1; *Kurun*, 5 Şubat 1935, s. 1; "Yeni Saylavlar", *Haber*, 5 Şubat 1935, s. 1

14 "Atatürk'ten Ulusa Beyanname", *Kurun*, 5 Şubat 1935, s. 1. 1930 yılından itibaren dünya genelindeki ekonomik buhrana rağmen Türkiye'de zirai, ticari ve iktisat alanında yaşanan gelişmelere değinen Atatürk, Türk milletini kalkındırmak için izledikleri inkılapçılık politikasına beyannamesinde şöyle değinmiştir: *"Yüksek ve inkılâpçı bir kültür seviyesine varmak için, önümüzdeki yıllarda daha çok emek vereceğiz. Müsbet bilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan erdemli, kudretli bir nesil yetiştirmek, ana siyasamızın açık dileğidir."*. Bkz. *Atatürk'ün Tamim...,* s. 641-642; "Atatürk'ün Beyannamesi", *Milliyet,* 5 Şubat 1935, s. 1.

15 Asım Us, "İnanlı ve İnandıran Sözler", *Kurun,* 6 Şubat 1935, s. 1.

İlerleyen nüshalarda da Us, müstakil mebuslarda aranan nitelikleri adayların söylemleri üzerinden de ele almaya çalışmıştır. Nezihe Muhiddin'in[16] Atatürk'ün beyannamesine istinaden müstakil mebusluğa adaylığını koyma nedenini köşe yazısına taşıyan Us, Atatürk'ün bağımsız adaylarda istediği özellikleri üç başlık altında şöyle toplamıştır:

> *"1- Müstakil saylavlık için namzetliğini koyan yurttaş birinci kertede Halk Fırkasından olmayacaktır. 2- Bu yurddaşın kendine göre bir programı olacak, bu programa göre Kurultayda Halk Fırkasının ve hükümetinin işlerini tenkid etmek davası ile ortaya çıkacaktır. 3- Müstakil namzed cumhuriyetçi, milliyetçi ve kanaatlerinde samimi olacaktır."*

Nezihe Muhiddin'in sadece birinci maddeyi göz önünde bulundurduğunu belirten Us, onun söylediklerinden CHF içinden saylav olanların sanki hükûmet işlerini hiç tenkit etmeyeceği, bu yüzden de müstakil aday olmak zorunda kaldığı manası çıktığını *"Ulusa beni saylav seçerseniz müstakil saylav olarak fırkayı ve hükümeti samimi olarak tenkid ederim!"* sözlerinin bir yanılgıdan ibaret olduğunu, CHF'in en ateşli savunucularından biri olarak kamuoyuna hatırlatmaktan geri kalmamıştır.[17] Ertesi gün ise Atatürk'ün Millî Mücadele'de yol arkadaşı olan Refet Paşa'nın, Lozan Antlaşması sonrasında muhalif safhaya yani Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na (TPCF) geçtiğinden, şimdi ise müstakil aday olmasından bahseden bir yazı kaleme alan Us, dünya siyasetinde hiçbir fırkanın hükûmet işlerini ulus kürsüsünden söyleyebilecek adamları gene kendi eliyle Kurultay salonuna getirip koymadığını, ikinci seçmenlerine muhalif adayların seçilmesi için direktifler vermediğini vurgulamıştır. Müstakil mebusluğa adaylığını koyan Refet Bele'nin siyasi geçmişini sorgulayarak Türk inkılabı karşısında aynı hataları tekrar edip etmeyeceğinden şüphe duymaktadır. Cumhuriyet düşüncesini benimseyemeyenlerin Terakkiperver Cumhuriyet adı ile fırka kurmalarını samimi bulmayan yazar, uzun yılların geçmesiyle yapılan inkılapların faydasını gören eski TPCF mebusunun bir kısmını mecliste görmenin çok faydalı olacağını düşünmüştür.[18] Ayı nüshada *Kurun*, "Yeni Saylavlarımızı Bugün Seçiyoruz" başlıklı haberinde seçimlerin 8 Şubat'ta ve aynı

16 Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi kadın haklarının en önemli savunucularından bir olan Nezihe Hanım öncülüğünde 15 Haziran 1923'te Kadınlar Halk Fırkası kurulmuştur. Ancak kadınların siyasal haklara sahip olmadıkları için parti kurma çalışmaları sonuçsuz kalmıştır. Bu sebeple parti yerine 27 Şubat 1924'te Türk Kadınlar Birliği'nin kurulmasına liderlik etmiştir. Çıkardıkları *Türk Kadın Yolu* dergisi aracılığı ile fikirlerini yaymaya çalışmışlardır. Şubat 1927'deki kongrelerinde, yaklaşan belediye seçimlerinde kadınların da aday olması yönünde karar çıkmıştır. Birlik 1930'da yapılan belediye seçimlerine kadın adayların katılmasını büyük sevinçle karşılamış ve İstanbul'da büyük bir miting yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Damlanur Küçükyıldız Gözelce, "Nezihe Muhiddin", *Atatürk Ansiklopedisi*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2020, s. 1-8. Ayrıca bkz. *BCA*, 30.10.0.0/80-526-4; Mustafa Yahya Metintaş, "Nezihe Muhittin ve Türk Kadınının Siyasi Haklar Mücadelesi", *Yakın Tarih Dergisi*, C.1, S.3, 2018, s. 74-94; *Taha Toros Arşivi*, Dosya No.64-Nezihe Muhittin; Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin Kadınlar Halk Fırkası Kadın Birliği*, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

17 Asım Us, "Müstakil Namzetlerin Ayırtsanı", *Kurun*, 7 Şubat 1935, s. 1.

18 Asım Us, "General Refet Müstakil Saylav Namzedi", *Kurun*, 8 Şubat 1935, s. 1.

gün içinde tamamlanacağını kamuoyuna duyurmuş, sütunlarına da adayların fotoğrafına ve seçim bölgelerine yer vererek onların tanıtımını sağlamayı amaç edinmiştir.[19] 9 Şubat tarihli *Kurun* seçim sonuçlarını "Dün Yeni Saylavlarımı Seçtik" başlığıyla halka duyurmuştur. Haberde *"General Refet 290 reyle müstakil İstanbul saylavı oldu. Diğer kazanan müstakil saylavların adları şunlardır: Dr. Taptas, Dr. Abravaye, Keresteciyan, Tayfur Sökmen, Mustafa Ensoy, General Şefik, Istamat Zihni, Halil, General Ali Fuat, Nuri, Hüsnü, Mithat Şükrü."* denmiştir. Aynı nüshada 399 saylavın 17'si kadın olmak üzere 386'sı erkek CHF namzetlerinden ittifakla ve 13'ü müstakillerden ekseriyetle seçilmiş oldukları, aynı zamanda "Yurdun Her Yönünden Seçilen Saylavlar" başlığı ile adayların tam listesi ve seçildikleri seçim bölgesi alfabetik olarak sırasıyla verilmiştir.[20] Asım Us seçim sonuçlarına ve Refet Bele Paşa'nın müstakil mebus seçilmesine dair anılarına şunları yazmıştır:[21]

> *"Müstakil aday General Rafet Bele, İstanbul'dan 290 yer almıştır. 1600 küsür ikinci seçmenin ekserisi müstakillere rey vermemiştir. Bu suretle General Rafet Bele mebus olmuş, fakat diğer intihap dairelerindeki müstakillerin hepsi ittifakla mebus seçilmiştir…Recep Peker'e sordum : ' General Refet'in Fırka'ya karşı vaziyetinde bir değişiklik var mı?' Recep: ' Asla. Kendisi muhalif olarak Meclis'e girmek istiyor. Girsin orada görelim."*

---

19 "Yeni Saylavlarımızı Bugün Seçiyoruz"*, Kurun,* 8 Şubat 1935, s. 1. Aynı nüshaya kadın adaylardan biri ile yapılan röportaja fotoğrafı eklenerek yer verilmiştir. "Bayan Türkan Başbuğ Duygularını Anlatıyor" haberinde *"Saylavlık namzetliğiniz dolayısile ne duyuyorsunuz?"* ve *"Büyük Kurultay Başkanı General Kazım Özalp'ın kadın saylavlarımızın da mecliste şapkalarını çıkarmaları üzerine beyanatını görmüşsünüzdür?"* sorularına Başbuğ tarafından verilen yanıta şöyle yer verilmiştir: *"En şerefli işlerden biri sayarım. Bu bir itimad ifade eder... Memleketime faydalı olmak, bu itimada layık olmağa çalışacağım… Şüphesiz. Erkeklerle aramızda müsavat olmasını temenni ederken bir hususiyet istemeyiz. Kurultay bizim için de mukaddes bir yerdir. Bu sebepten orada saygı ifade eden ne kadar hareket varsa yapmak isteriz. Ve memleketi temsil ettiğimiz için kıyafet itibarile en uygun olan şekli seçeceğiz…"*. Ayrıca bkz. "Saylav Seçimi Bu Sabah Başladı", *Son Posta*, 8 Şubat 1935, s. 1.

20 "Yurdun Her Yönünden Seçilen Saylavlar", *Kurun*, 9 Şubat 1935, s. 1. Aynı sayıda, Atatürk'ün seçim sonucuna ilişkin ulusa beyannamesine şöyle yer verilmiştir: *"Sevgili yurttaşlarım, bana ve partime inanınızı ve güveninizi yine gösterdiniz; saylav namzedi olarak size sunduğum arkadaşları yüce seçiminize değerli buldunuz. Ulusça gösterilen birlik, ülkeye bağlılık bütün gözleri yeniden yurdumuza çekmiştir. 1935 seçiminin bittiği bu 8 Şubat akşamı Türkiye iç ve dış alanlarda bundan sonra da karşılaşabileceğimiz türlü meseleler önünde nasıl bir azim ve kuvvet manzarası göstereceğini bir daha acuna bildirmiş oldu..."* Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim,...,* s. 644; *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)*, C.I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 240; *Son Posta,* 9 Şubat 1935, s. 1; *Haber,* 9 Şubat, 1935, s. 1; "Atatürk'ten Ulusa", *Haber,* 9 Şubat 1935, s. 1. Dönem tanıklarından Avrupalı gazeteci yazar Willy Sperco, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesini eserinde şöyle yorumlamıştır: *"Nihayetinde bir başka kanun, kadına seçme ve seçilme hakkı vermektedir. Bu kanun, bütün şehirlerde mitingler tertip eden kadın hakları savunucuları tarafından heyecanla karşılanır ve ateşli nutuklarla Gazi'ye bağlılıkları ve minnettarlıkları ifade edilir."* Bkz. Willy Sperco, *Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2001, s. 181. Mecliste yer alan ilk kadın mebus olan Fakihe Öymen, milletvekili seçilmesini ve kadınların meclisteki durumunu Arı İnan'a verdiği röportajda detaylı olarak anlatmıştır. Selanikli emekli öğretmen Hatice (Özgener) Hanım'ın ara seçimlerde meclise katılmasıyla sayılarının 18'e çıktığını belirtmiştir. Arı İnan, aynı zamanda annesi olan Afet Hanım'la kadınların seçme-seçilme hakkına yönelik yaptığı röportajda önemli bilgiler kaydetmiştir. İnan bu konuşmaları kitaplaştırmıştır. Detaylar için bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 325-334, 338, 414-443.

21 Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 83.

Asım Us, genel seçim neticesinde Çoruh'tan (Artvin) milletvekili seçilmiştir. 8 Şubat'ta seçim tutanağını alarak 1 Mart'ta mecliste yer almıştır. 7 Mart'ta seçim mazbatası onaylanmıştır.[22] Beşinci Dönem çalışmalarına 1 Mart'ta başlayan meclis, Abdülhalik Renda'yı meclis başkanlığına, Atatürk'ü cumhurbaşkanlığına seçmiştir. İsmet İnönü ise hükûmeti kurmakla görevlendirilmiştir.[23] Meclisin açılışından bir ay sonra Alman Basın Kurumu, I. Dünya Savaşı'ndan sonra harap olan Almanya'nın nasıl yeniden ayağa kalktığını görmek üzere Türk gazetecilerini "Yeni Almanya'ya" davet etmiştir. Versay Antlaşması ile omuzlarına ağır yükler bindirilen Almanya'nın fırka kavgaları yüzünden durumu günden güne kötüye giderken birden toparlanması Asım Us'ta hayretler uyandırmıştır. Us, bu durumu lider olarak gördüğü Hitler'e bağlamaktadır. Ona göre Hitler'in, tek başına iktidara geçip tüm fırkaları kapattıktan sonra idareyi ele alması, Almanya'nın toparlanıp birleşmesine vesile olmuştur. Weimar Anayasası ile harpten sonra imparatorluktan cumhuriyete geçen Almanya'nın eski geleneklerinden kopamadığını seyahat öncesi "Türk Gazetecilerinin Almanya Seyahati" başlıklı köşe yazısında belirten Us, bu ortamda Hitler'in birbirinden küçük ve farklı Almanları bir tek ulusal kalıp içine koyup eritmesini büyük bir başarı olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Hitler'in, ekonomik buhran içindeki Almanya'da beş altı milyon işsize, kapanan iş yerlerini açtırarak aynı zamanda sıkı bir program ile istihdam imkânı sağlamasını takdire değer bulmuştur. Zira açlığa terk edilen yirmi milyon nüfusu kurtaran Hitler sayesinde Nazi Almanya'sında işsiz amele kalmadığı belirtmektedir. Us, gazetecilerin bu seyahati ile siyasi, sosyal ve kültürel yönden değişen Almanya'nın yeni yüzünü görme imkânına sahip olacaklarından ve bundan fayda sağlayacaklarından ötürü mutluluk duymaktadır.[24] Us'un Almanya'ya gitmeden yazdığı köşe yazısından anlaşılacağı üzere Hitler Almanya'sına hayranlık duyduğu ve içeride otoriterleşen Türkiye için zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. Özellikle yurda döndükten sonra gerçekleşecek kurultay sonrası alınan parti-devlet bütünleşmesi kararının ön hazırlığını yapmaktadır. Gezi öncesi ve sonrası

22 *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.4, C.1, 7 Mart 1935, s. 17. Dönem boyunca Hariciye ve Millî Müdafaa encümenlerinde üye olarak görev yaptı. Ayrıca İş Kanunu ve İskân Kanunu geçici encümenlerinde bulundu. Bkz. İhsan Güneş, *Parlamento Tarihi C.2, D.5 (1935-1939)*, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 2003, s. 179; "TBMM 5. Dönem Seçim Mazbatası", *TBMM Albümü C.1, D.5 (1920-1950)*, s. 252.

23 Renda yaşadığı mutluluğu hatıra notlarının 1 Mart 1935 Cuma günü kısmına şöyle kaydetmiştir: *"Büyük Millet Meclisi bugün merasimle açıldı. İntihabat yapıldı. Kürsüyü işgal eden arkadaşlara teşekkür ettim. Reisicumhur intihabı oldu. Atatürk'e yolda rastladım, beraber gittik. Bugün yoruldum."*. Bkz. Abdülhalik Renda, *Günlükler 1920-1950*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 480; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.5, C.1, 7 Mart 1935, s. 27-28; "Beşinci Kurultay Bugün Açılıyor", 1 Mart 1935, s. 1; *Cumhuriyet*, 2 Mart 1935, s. 1; "Atatürk İttifakla Cumurreisi Seçildi", *Kurun*, 2 Mart 1935; "Kamutay İsmet İnönü Hükümetine İtimat etti.", *Kurun*, 8 Mart 1935, s. 1; *Cumhuriyet*, 8 Mart 1935, s. 1.

24 Asım Us, "Türk Gazetecilerin Almanya Seyahati", *Kurun*, 22 Nisan 1935, s. 1. Geziye katılan Ahmet Şükrü Esmer'in köşe yazılarını kaleme aldığı *Milliyet*'in 19 Nisan tarihli nüshasında "Almanya'ya Gidecek Heyet", Abidin Daver'in köşe yazılarını kaleme aldığı *Cumhuriyet*'in 20 Nisan tarihli nüshasında "Gazeteciler Almanya'ya Gitti." başlıkları kullanılmıştır.

Türk basınına bakıldığında İtilaf Devletleri tarafından Versay zincirine vurulan Almanya'nın haksızlığa uğratıldığı yönündeki haberleri, ülkeye duyulan hayranlığı gazete manşetlerinde ve köşe yazılarında görmek mümkündür.[25]

Asım Us dışında 8 Mayıs'ta bitmesi planlanan geziye katılanlar arasında *Milliyet*'ten Ahmet Şükrü Esmer, *Cumhuriyet*'ten Abidin Daver, *Ulus*'tan Kemal Turan Günal ve Matbuat Müdürlüğü'nden Burhan Belge bulunmaktadır.[26] 23 Nisan'da Almanya'ya varan heyet; Breslav, Dresden ve Münih ziyareti ardından Güney Bavyera'da Hitler'in evini ziyaret etmiştir. Gezi sırasında Türk-Alman ekonomik münasebetlerinin genişleyeceğine inanan bir makaleyi kaleme alan Us[27], hatıra notlarında ve gazetesindeki "Yolculuk Notları"[28] serisinde bu gezinin ayrıntılarına yer vererek Hitler'in Fırkası için gençlerin yetiştirildiği "Parti Gençlik Mektebi'ne (Führerschule)" uğradıklarını anlatmaktadır. Us, buradan ayrıldıktan sonra şu anlamı çıkarmıştır: *"Hitler demek Alman gençliği demektir."*[29] Hitler'in iş kamplarını gezen Us, bu kampların Almanya'yı bir arada tutmak için neden önemli olduğuna dair düşüncelerini "Yolculuk Notları: 4- Almanya'da İş Kampları Niçin Kurulmuştur?" başlığı ile *Kurun*'daki köşe yazısına şöyle aktarmıştır:[30]

> *"İş Kampı denilen yerler adeta Alman gençlerinin askerlik talimgahlarına benziyor… İş Kampları İtalya'daki Faşist teşkilatları gibi Alman gençlerini askerliğe hazırlamaya yardım edebilir. Bunula beraber bu teşkilatın asıl maksadı askeri olmaktan başkadır… İş Kampları teşkilatının maksadı işsizlere iş bulmak suretinde de telakki edilmemek lazım gelir…*

25 22 Nisan tarihli *Milliyet*'te güzel yazı müsabakasını birincilikle kazanan Galatasaray Lisesi'nden Faruk adlı bir öğrencinin "Almanya'nın Vaziyeti" başlıklı yazısının aynı zamanda "Almanya'nın Daves Borcu" haberinin paylaşılması bu duruma örnek olarak verilebilir. Bkz. *Milliyet*, 22 Nisan 1935, s. 1. Ayrıca "Alman Manevrası" başlıklı haber için bkz. *Ulus*, 20 Nisan 1935, s. 1.

26 "Almanya'ya Giden Gazeteciler Sirkeci İstasyonunda", *Cumhuriyet,* 20 Nisan 1935, s. 1; Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 87.

27 Asım Us, "Türk-Alman Ticaret Muahedesi", *Kurun*, 25 Nisan 1935, s. 1.

28 28 Nisan itibarı ile "Yolculuk Notları" serisi *Kurun*'da paylaşılmaya başlanmıştır. Bkz. Asım Us, "Yolculuk Notları: 1- Tayyare İle Breslavdan Dresden'e ve Münih'e…", *Kurun*, 28 Nisan 1935, s. 1; Asım Us, "Yolculuk Notları: 2- Hitler Davasını Bu Evde Kazanmıştır.", *Kurun*, 29 Nisan 1935, s. 1; Asım Us, "Yolculuk Notları: 3 Binaltıyüz Metre Yüksekliğe Nasıl Çıkılır?", *Kurun*, 30 Nisan 1935, s. 1; Asım Us, "Yolculuk Notları: 4- Almanya'da İş Kampları Niçin Kurulmuştur?", *Kurun,* 2 Mayıs 1935, s. 1; Asım Us, "Yolculuk Notları: 5- Köln'nün Hususiyetleri", *Kurun,* 3 Mayıs 1935, s. 1; Asım Us, "Yolculuklar Notu: 6- Hitlerle Konuştuk", *Kurun,* 7 Mayıs 1935, s. 1.

29 Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 86-89. Gençlik Teşkilatı için bkz. *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A: IV-6, D: 54, F: 15-11.

30 Us, kendisinde hayranlık yaratan bir üslupla aynı yazısında Alman gençlerinin yemeklerini kendilerinin pişirdiğini, tarlalarda ürün yetiştirdiklerini, ormanlık alan ve deniz kıyılarını doldurarak tarımsal arazi yarattıklarını, yol ve köy evleri inşa ettiklerini dile getirmektedir. Bkz. *Kurun*, 2 Mayıs 1935. Us, konu ile ilgili olarak anılarına toprak arazisi yaratmanın ve toprağı işlemenin üç faydasından bahsetmektedir. İlki haricteki iş sahasını daraltmak; ikincisi bütün millet için faydalı olmak sonuncusu ise yapılan işler umumi menfaate hadim olmaktı. Bkz. Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 89. 1936 Berlin Olimpiyatları için 30 milyon marka mal olan dünyanın en büyük stadında işçiler çalıştırılmıştır. Ayrıca işçi kampları ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A: IV-6, D: 54, F: 15-11.

Almanya'da Nasyonal Sosyalist fırkası iş başına geçmezden evvel bu memlekette sınıf mücadeleleri vardı. Bir tarafta Kapitalistler, öteki tarafta amele sınıfları vaziyet almış bulunuyordu. Her iki sınıfın başına Yahudiler geçmiş görünüyordu. O vakit kafa işçisi el işçisini hakir görüyordu. Hitlerin Nasyonal Sosyalist fırkası Almanya'daki bu sınıf mücadelelerini ortadan kaldırmayı esaslı bir madde olarak programına koymuştur. Her sınıf Alman gençlerini bir çatı altında toplamak, birleştirmek, birbirlerine kaynaştırmak istemiştir… Aynı zamanda fırkanın inkılapçı fikirlerini Alman gençliği arasında yaymak için düşünülmüş içtimai bir tedbirdir… Almanya'da yaşı on dokuz ile yirmi beş arasında olanlar İş Kamplarına çağrılır. Erkekler için İş Kampları olduğu gibi kadınlar için de vardır. O suretle bugün bütün Almanya'da 1.200 İş Kampı bulunmaktadır. Bunların hepsinde talimat gören, çalıştırılan gençlerin sayısı 250.000'i bulur. İş Kamplarında çalışmak mecburiyeti nihayet altı ay olduğuna göre senede beş yüz bin kişi İş Kamplarından geçiyor demektir… İş Kampına çağrılan gençler arasında zenginlik ve fakirlik yoktur… İş Kamplarında Alman gençlerine musiki, tarih, kültür dersleri veriliyor. Askerlikte işlerine yarayacak nazari bilgiler gösteriliyor… Nasyonal Sosyalist Fırkasının siyasi prensipleri anlatılıyor. Almanya'ya daha evvel girmiş olan komünist fikirlerinin ortadan kaldırılmasına çalışılıyor."

2 Mayıs'ta Us ve Türk gazeteciler heyeti Hitler'le görüşmüştür. Görüşmede Nazi Almanya'sının ikinci şansölyesi olan Goebbels'in, Hitler'e *"Birkaç memleketin gazetecileri doğru yazıyorlar, Türkiye gazetecileri bunlardandır."* demesi üzerine Türk gazetecilerine teşekkür eden Hitler, gazetecilere dönerek *"Ben matbuat serbestisine müdahale etmedim. Gazeteler bugünkü cereyanı kendilerine aldılar"* demiştir. Ziyaretin ardından basın heyeti Matbuat Cemiyeti'ni ziyarete gitmiştir. Us, başlığını hedef nesneyi ön plana çıkaracak şekilde "Hitlerle Konuştuk" olarak belirlemiş ve görüşlerini yazısına aktarmıştır. Yazının altında ise "Hareketleri çok sade. Fakat konuşurken bazen nutuk söyler gibi jestler yapmaktan kendini alamıyor." alt başlığına yer vererek onun kişisel özelliklerini ön plana çıkarmak istemiştir. Bahsi geçen köşe yazısında Hitler'in kendilerini kabul etmesini bir iltifat olarak görmüştür. Şimdiye kadar sadece İngiliz gazetecilerden başka hiçbir ülkenin gazetecilerini kabul etmeyen Hitler'in yabancı gazetelerin tasvir ettiğinin aksine soğuk bir insan olmadığını yazmıştır. Bu görüşme neticesinde Hitler'in kendisinde konuşurken kalplere dokunan, halk içinden çıkmış, sade görünüşlü, sadece konuşurken siyasi yaşamı gereği nutuk söyler gibi hareket eden bir lider izlenimi bıraktığını not etmeyi de ihmal etmemiştir.[31] Hitler'le yapılan görüşmenin ardından Hamburg'a giden Us'un, Atatürk'ün Türkler'in Orta Asya'dan çıkıp Avrupa'ya medeniyeti götürdüğü ifadeleri üzerine şekillenen Türk Tarih Tezi'ni doğrularcasına Berlin Etnografya Müzesi'ni gezerken Alman yetkililere *"Asya'da Türk medeniyeti Avrupa*

31 Asım Us, "Yolculuklar Notu: 6- Hitlerle Konuştuk", *Kurun,* 7 Mayıs 1935, s. 1; Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 91.

medeniyetinden eskidir." demesi onun rejime olan sadakatinin bir yansımasıdır.[32] Asım Us, Almanya'daki izlenimlerini kısaltarak notlar halinde Atatürk'e iletmiştir. Notlar, 12 sayfa ve 3 başlıktan oluşmaktadır. Notun giriş kısmında kendi el yazısı ile Atatürk'e şunları yazmıştır:

> *"Ulu Önder Atatürk, Gazeteci arkadaşımla birlikte Almanya'da yapmış olduğumuz tetkik seyahatinin intibalarından bir kısmını not halinde kısaltarak yüksek katınıza sunuyorum. Bu notların bir kısmı gazetede basılabilse de arasında basılması doğru olmayanları da vardır. Seyahatimiz Almanya'nın bütün Avrupa devletlerini candan ilgileyen bir hareket merkezi olduğu bir sıraya rastladığı için tutmaya lüzum gördüğüm bu notlar içinde yüksek dikkatlerine değer birkaç nokta bulunursa benim için büyük bir bahtlılık olur. En derin sevgi, saygı ve yürekten bağlılıkları ile"*

"Yeni Türkiye Karşısında Yeni Almanya" yazan ilk başlıkta Us, Berlin'de Türk Komitesi Başkanı Deutsche Bank Müdürü Veigeld ile görüşmesini aktarmaktadır. Bu zat, kendisine Almanya ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğinden Almanya'nın – İspanya yerine- Türkiye'den bol miktarda pamuk ve zeytinyağı ithal edebileceğinden bahsetmiştir. Alman Hükûmeti'nin, eğer Türk Hükûmeti isterse Türkiye'deki Ergani Madenleri hissesinden vazgeçebileceğini, Türkiye ile Rusya arasındaki dostluğun derecesinin Almanları rahatsız ettiğini anlatmıştır. Almanya'nın en nüfuzlu gazetecisi ile görüştüğünü belirten Us, gazetecinin Almanların Yahudilere karşı izlediği sert politikalar nedeniyle Rusların kendilerine düşman gözü ile baktığından, zira Rusya Hariciye Komiseri Litvinof'un Yahudi olduğundan söz ettiğini aktarmıştır. Gazeteci, *"istikbalde çıkabilecek herhangi bir harpte Rusya'ya karşı Türkiye'yi kazanmak bugünkü Almanya için de bir gaye gibi göründüğünü"*, Dr. Veigeld ise *"cenupta Mersinin Türkiye için kafi bir liman olmadığını, İskenderun'a ihtiyacımız bulunduğunu ve bir gün bu limanın Türkiye'ye geleceğini"* söylemiştir. Asım Us konuşmayı aktarmaya devam etmiş ve metne kendi yorumunu şöyle eklemiştir: *"Ben bunun nasıl olacağını sordum. Bu zaman meselesi bekleyiniz. Gün gelecektir dedi ve manalı bir suretle yüzüme baktı. Bu cevap ben de öyle bir intiba uyandırdı ki Almanlar İskenderun'u belki de Kafkasya'yı ve Bakü madenleri Türkiye'ye vadederek Türk Fransız ittifakına karşı Türkiye'yi kazanmak hayallerini zihinlerden bazen geçiriyorlar"*. Hannover belediye başkanının da Türkiye ile Almanya'nın birleşmesi gerekir demesi üzerine Us, *"Kime karşı?"* sualini sorduğunu, kısa cevap olarak da "*İhtimal ki Rusya'ya karşı"* cevabını aldığını ilk başlığın sonunda belirtmektedir. İkinci başlık olan "Yeni Almanya'nın Dâhili Vaziyeti" kısmına ise Us, *"Almanya'da bugünkü Nasyonal Sosyalist Rejimi ne derecelerde kuvvetlidir? Alman*

32 Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 92.

halkının ekseriyeti gerçekten Hitlerden memnun mudur? sorularına "evet diyebilmek için maddi yönden sebepler vardır" diyerek başlamıştır. Hitler Almanya'sında işsizlik ve komünizm meselesini çözen yeni rejime insanların sadakatle bağlı olduğunu, NSP'nin işsizlere iş bulmak için geniş bir iş programı tatbik ettiğini dile getiren Us, bu programı Almanya'nın millî müdafaasını kuvvetlendirme, aynı zamanda harp hazırlığı olarak yorumlamıştır. Geniş ölçekte yol, demir yolu ve uçak inşaatını buna misal olarak göstermiştir. Almanların, Nasyonal Sosyalist Rejimi nasıl tarif ettiklerinden de şöyle bahsetmiştir:

> *"Bu rejim bugün Avrupa'da mevcut olan rejimlerden hiçbirine benzemez. Çünkü hiç değişmeyen prensiplere saplanıp kalmaz. Dünyanın umumi vaziyeti her gün değişiyor. Bu değişmeler arasında Almanya da her gün yeni ihtiyaçlar ve ihtimaller karşısında kalabilir. Binaenaleyh mühim olan şey devlet idaresinde değişmeyen prensiplere bağlanmak değil, hadiselerin icap ettiği yeni vaziyetleri ve istikametleri alabilmektir. Yeni kararlar üzerine derhal plebiste müracaat olunur. Bu suretle milletin reyi alınmış olur."*

Son başlık ise "Yeni Almanya'nın Harici Siyaseti" idi. Almanya'nın mücadelesini, Millî Mücadele'ye benzeten Us, Almanya'nın tek istediğinin Versay zincirinden kurtulup bütün Almanları tek çatı altında toplamak olduğunu ifade ederek Alman gazetecilerin Türk gazetecilerine *"Bizi ancak Türkler anlayabilir"* dediğini aktarmıştır. Aynı zamanda Almanlar açıkça ifade etmeseler de Rusya aleyhinde bir temayül bulunduğundan bahsetmiştir. Almanların emperyalist siyasetine de değinerek Hitler'in güçlü Fransa ve İngiliz sömürgelerinden ziyade zayıf Portekiz'in sömürgelerine göz diktiğini belirtmiştir. [33] Kısacası Us, yazdığı notlarla Almanya'daki rejimin topluma yansımalarından Atatürk'ü haberdar etmiştir.

Us'un Almanya'dan Ankara'ya varışından hemen sonra 9 Mayıs 1935'te yedi gün sürecek olan CHF'nin Dördüncü Büyük Kurultayı toplanmıştır. *Kurun* gazetesi kurultaya ilişkin gelişmeleri tam sayfa haber yapmıştır. "Kurultay Toplanıyor" başlıklı haberde, kırmızı puntolarla yazılmış "Kurtarıcıyı görmek onuruna erip te onun gözlerinin gösterdiği yere tek bir vücut olarak koşanlara ne mutlu!" şeklinde alt başlık kullanarak kurultayın önemine dikkat çekmek istemiştir. Aynı sayfada Atatürk'ün göğsünde Altı Ok'un bulunduğu fotoğrafa yer vererek fotoğrafın soluna *"Cumhuriyetçiyiz, Milliyetçiyiz, Halkçıyız"* sağına da *"İnkılapçıyız,*

33 Asım Us'un raporu ve kendi el yazısı ile ilgili yazdığı not için bkz. *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A: IV-6, D: 54, F: 15-11 (Ek-1)

Devletçiyiz, Laikiz" yazılarak altı ilke ön planda tutulmak istenmiştir.[34] Atatürk geçmişin muhasebesini "Kültürel ve Sosyal Alanda Başarılan İşler", "Yurdun Ekonomisini Yeni Bir Düzene Yöneltmiş Bulunuyoruz", "Cumhuriyetin Dış Siyasada Özenle Güttüğü Amaç", "Balkan Paktı. Geçen Yılın Önemli Bir Hadisesi", "Arsıulusal Durum Nazik Buhran Geçiriyor", "Yurtta Sosyal ve Kültürel Devrim" şeklinde altı başlıkta özetlemiştir. Kurultayda fırka yerine parti kavramı kullanılmıştır. Partinin ulus-devlet ve millî kimlik inşa politikasının temel ideolojisini oluşturan Altı Ok detaylandırılmış, partinin güttüğü bütün esaslar Kemalizm prensiplerinde toplanarak "Kemalizm" ilk kez resmî olarak tanımlanmıştır. Bunu 17 Mayıs tarihli *Kurun*'un kullandığı "Kurultay, Kamalizm Prensiplerine içten ve özden bağlılığın sunulmasını istedi." manşetinde görmek mümkündür. Partinin bağrından doğan hükûmet teşkilatı ile parti teşkilatlarının birleşmesi, tek parti iktidarının kurumsallaşmasına vesile olmuştur. Parti genel sekreterliği ile İçişleri Bakanlığının, aynı zamanda il başkanlığı ile valiliğin birleştirilmesi parti-devlet bütünleşmesine yol açmıştır. Parti genel başkanlık kurulu; genel başkan, genel başkan vekili ve genel sekreterden oluşmaktaydı. Bu kurul partinin en yüksek karar organıydı.[35] Us, Almanya dönüşünden sonra ve kurultay devam ederken kaleme aldığı "Duygular ve Düşünüşler" başlıklı yazısında *"Almanya'da yaşadıklarım gözümün önünden geçiyor"* diyerek Nazi Almanya'sındaki yönetim tarzına özlem duyduğunu ve aynı yönetim tarzının Türkiye'de uygulanacak olmasından duyduğu mutluluğu zımni olarak yansıtmıştır.[36] Bir başka yazısında da tek parti rejimini öven ve meşruiyetini savunan hatta yazınının başlığını da "Tek Parti" olarak belirleyen Us, bağımsız adaylar olmadığı zamanlarda dahi parti içi demokrasinin olduğunu, bir konu hakkında bütün mebuslar fikirlerini açıkça ifade ettiğini belirterek daha ileri gitmiş ve tek partili rejimin kanunla güvence altına alınması gerektiğini savunmuştur. Yazarın üslubunda Hitler Almanya'sına özenti duyduğunu *"çıkarılacak bir kanunla başka partilerin kurulması kalkacaktır*" ifadesinde görmekteyiz. Us, bu duruma dayanak olarak Millî Mücadele yıllarındaki Halk Partisi'nin ilk şekli olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni göstermiştir. Tecrübelerine dayanarak ulus ve devlet için en faydalı yönetim şeklinin tek parti olduğunu üst perdeden hatırlatmayı ihmal etmediği gibi

34 "Kurultay Toplanıyor", *Kurun*, 9 Mayıs 1935, s. 1; "Parti Kurultayı Bugün İşe Başlıyor", *Son Posta*, 9 Mayıs 1935, s. 1; "Partinin Dördüncü Kurultayı Bugün", *Haber,* 9 Mayıs 1935, s. 1. Parti Genel Sekreteri Kütahya Mebusu Recep Peker, valiliklere kurultay öncesi partinin çalışma esaslarını göndermiştir. Bkz. *BCA*, 490.1.0.0/3-10-5. Delegelerin yol ve kalacak masraflarının karşılanma şekli için bkz. *BCA*, 490.1.0.0/15-79-9.

35 *CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutanağı*, Ankara, Ulus Basımevi, 19-16 Mayıs 1935; *Kurun*, 10 Mayıs 1935, s. 1. Kurultay tutanakları CHP'nin tüm teşkilatlara gönderilmiştir. Bkz. *BCA*, 490.1.0.0/17-86-7; *BCA*, 490.1.0.0/17-87-4; Cemil Koçak, "Parti-Devlet Bütünleşmesi", *Türkiye Tarihi*, C.4, ed. Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 2008, s. 155-156; Ahmet Demirel, *Tek Partinin*…, s. 209; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2008, s. 82; Hikmet Bila, *CHP 1919-1999,* İstanbul, Doğan Kitap, 1999, s. 71-72; Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 2012, s. 81-87; *Kurun*, 17 Mayıs 1935, s. 1.

36 Asım Us, "Duygular ve Düşünceler", *Kurun*, 11 Mayıs 1935, s. 1.

halkı da buna kalemiyle inandırmaya çalışmıştır.[37] *Kurun*, partinin program taslağından manşetler halinde kesitler sunmaya devam ederken, "Yeni Program Taslağında Partinin Anayolu Devrimcilik" haberinin altında Asım Us'un bir karikatürüne yer verilmiştir. Karikatürde heybesinde beş ve yayında bir ok olan adam tasvir edilmiştir. Tasvirin altında ise "Cumhuriyetçiyiz, Milliyetiyiz, Halkçıyız, Devletçiyiz ve Milliyetçiyiz" yazmaktadır. Aynı nüshada da iktidarın en önemli kalemlerinden biri olan Us, halkı aydınlatma ve ikna etme çabalarına ilaveten "Parti ve Devlet" başlıklı bir yazıyı kaleme almıştır. İki yıl sonra anayasaya girecek olan ulusal amaç olarak nitelediği Altı Ok'un Teşkilat-ı Esasiye'ye şimdiden girmesi gerektiğini iddia eden Us, ilkeler ulusal olsa bile anayasaya konulmadıkça devletçe tanınmayacağını ve parti-devlet düşüncesinin eksik olacağını düşünmektedir. Ona göre Altı Ok, anayasaya girerse yeni kurulacak partiler bu prensibe aykırı hareket edemeyeceklerdi.[38] Kurultayın kapanışına ilişkin son değerlendirmesini yapan Asım Us, gelecek dört yıla parti anlayışı ile devlet görüşü arasında kıl kadar ayrım olmaksızın el ele gidileceğinden ve bu sebeple biz duygusunu ön planda tutarak gelecek günlerin Atatürk'ün söylevinde müjdelediği gibi güzel geçeceğini ummaktadır.[39] Hem Atatürk'ün hem de hükûmetin sözlerini onaylayarak yazılarına taşımış ve parti-devlet anlayışı konusunda halkı aydınlatarak parti-devlet bütünleşmesinin en iyi yönetim tarzı olduğu yönünde de inandırmaya çalışmıştır.

Kurun'un Manşetlerinde ve Us'un Kaleminden 1936 Yılına Dair Tespit ve Değerlendirmeler

İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte, uluslararası siyaseti meşgul eden meselelerden biri de Boğazların geçiş üstünlüğü, Türkiye açısından ise Boğazların güvenliği konusu olmuştur. Türkiye ilk kez 1933'te Londra'da yapılan silahsızlanma konferansında kıyıların silahtan ve askerden arındırılmasını istemiştir. Almanya'nın silahlanması ve orada askerliğin mecburi hale gelmesi nedeniyle Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 17 Nisan 1935'te Milletler Cemiyeti Konseyi'nde Boğazların askerlikten tecridine itiraz etmiştir. Us, Aras'ın ileri sürdüğü tezlere haklılık payı vererek Almanya'nın, Bulgaristan'ın ve Macaristan'ın silahlanma yoluna gitmesi halinde Boğazlar rejiminin değişmesi yönündeki

37 Asım Us, "Tek Parti", *Kurun*, 12 Mayıs 1935, s. 1. Us, Türkiye'nin siyasi yönden Almanya'ya benzemesini oradaki ekonomik gelişmeye de bağlamaktadır. Hatta Türkiye'nin Almanya ile ekonomik münasebetlerinin ilerlemesini arzulayan yazıları da kaleme almaktadır. Bkz. Asım Us, "Türkiye-Almanya İktisadi Münasebeti", *Kurun,* 13 Mayıs 1935, s. 1. İktidar yanlısı *Cumhuriyet*'in de aynı yayın politikasını sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Bkz. Abidin Daver, "Almanya ile Ekonomik Münasebetlerimiz", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1935, s. 1; "Hitler, Kat'iyyen Harb Etmek İstemiyor", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1935, s. 1.

38 *"Yeni Program Taslağında Partinin Anayolu Devrimcilik"*, *Kurun*, 14 Mayıs 1935, s. 1; Asım Us, "Parti ve Devlet", *Kurun,* 14 Mayıs 1935, s. 1; "C.H. Partisi Yeni Tüzük Taslağı Dün Onaylandı." *Kurun*, 15 Mayıs 1935, s. 1; "Büyük Parti Kurultayı, Cumhuriyet Ordusuna Derin Güven ve Saygısını Sundu.", *Kurun*, 16 Mayıs 1935, s. 1.

39 Asım Us, "Dördüncü Kurultayın Sonu", *Kurun*, 19 Mayıs 1935, s. 1.

düşüncelerini "Boğazların Emniyeti" başlıklı yazısında dile getirmiştir. Zira ona göre de artık Milletler Cemiyeti (MC) üzerine aldığı görevi yerine getirememektedir.[40] Almanya'nın Ren'i, İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi ve silahlanma yarışı nedeniyle Türkiye, askerden arındırılmış ve uluslararası bir komisyon aracılığı ile yönetilen Boğazlar rejiminin yeniden düzenlenmesi için 10 Nisan 1936'da ilgili devletlere nota vermiştir.[41] Kamuoyu bu durumu, 11 Nisan tarihli *Kurun*'daki "Boğazlar İçin Bir Nota Verdik" başlıklı haberle duymuştur.[42] 4 Mayıs'ta Balkan Antantı Daimi Konseyi'nin Belgrad'da yaptığı toplantıda, Türkiye'nin teklifini destekleme kararı çıkmıştır.[43] Us, konuyla ilgili olarak hatıra notlarına köşe yazısındaki görüşlerine paralel olarak şunları yazmıştır:[44]

> *"Mayıs 1936. Türkiye, alakalı Lozan Muahedesini imza eden devletlere bir nota vermiş. Boğazlar mukavelesinin bugünkü beynelmilel ahval ve şeriat içinde kıymetini kaybetmiş olduğunu ve yeni bir mukavelenin tanzimi lazım geldiğini çok kuvvetli deliller ile ispat etmiştir."*

Türkiye'nin girişimi İtalya dışında sözleşmeye taraf olan Fransa, İngiltere, Rusya, Japonya, Yunanistan, Romanya tarafından olumlu karşılanmış ve ilgili devletler 22 Haziran'da İsviçre'nin Montrö kentinde toplanma kararı almışlardır. İtalya, Habeş meselesinde MC'nin tutumu dolayısı ile konferansa katılmamıştır.[45] Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın yanında bulunan gazeteciler heyeti arasında Asım Us da yer almıştır. Heyet, 17 Haziran 1936'da Sirkeci'den Express ile Montrö'ye hareket ettikten bir gün sonra Us, trende "Montreux Yolunda" başlıklı yazıyı kaleme almıştır. Geçtiği yerlerdeki barış ve huzur içinde çalışan işçilere değinerek gelecekte çıkacak bir harbin 1914'ten daha tehlikeli olacağını anlatan Us, güvensizlik ortamında her ülkenin ilk başvurduğu tedbirin silahlanmak olduğunu, bu durum karşısında Boğazların korumasını yapan uluslararası komisyonun bu kontrol kuvvetini Boğazların hakiki sahibi olana vermesi gerektiğini düşünmektedir. Boğazların kıtaların güvenliği açısından diğer boğazlardan daha önemli olduğunu kıyaslayarak anımsatan Us, tezini tarihten örnek vererek şöyle doğrulamak istemiştir: *"Boğazların kapalı olması bu harbin akıbetini değiştirdiği gibi son büyük dünya harbinde de yine boğazların müttefik devletlere karşı kapanmış olması Rus çarlığının yıkılması mucip*

40 Asım Us, "Boğazların Emniyeti", *Kurun*, 20 Nisan 1935, s. 1; "Boğazların Askerlikten Tecridine İtiraz Ettik", *Kurun*, 18 Nisan 1935, s. 1.

41 Oral Sander, *Siyasi Tarih*, Ankara, İmge Kitapevi, 2004, s. 104-106; Baskın Oran, *Türk Dış Politikası C.I 1919-1980*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 370-371.

42 *Kurun,* 11 Nisan 1936, s. 1; *Son Posta,* 11 Nisan 1936, s.1; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2004, s. 343.

43 "Balkan Konseyi Toplandı", *Kurun*, 5 Mayıs 1936, s. 1.

44 Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 105.

45 Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 108; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl…,* s. 344; Baskın Oran, *Türk Dış Politikası…,* s. 372; *Son Posta*, 22 Haziran 1936, s. 1.

olmuştur." Us, yazısının sonunda konferansın toplanma sebebini de izah etme gereği duymuştur. Boğazların harp gemilerine açık olmasının dünya sulhuna katkı sağladığı düşüncesine binaen Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin doğduğuna, ancak rejim tesis edilirken Boğazların asıl sahibi olan Türk milletinin emniyet ve müdafaa hakkının göz ardı edilmesi yüzünden konferansın toplandığına açıklık getirmiştir.[46] *Kurun,* "Boğazlar Konferansı Bugün Açılıyor" haberinde, "İtalya şimdiki halde konferansta bulunmayacak fakat zecri tedbirler kaldırıldıktan sonra iştirak edecek" şeklinde alt başlık kullanarak İtalya'nın da üstü kapalı olarak toplantıya katılması istemini vurgulamaya çalışmıştır.[47] Konferans, 26 Haziran 1936 günü, saat 16.00'da Montreux Palas otelinin büyük salonunda gerçekleşmiştir. Konferansın açılışına Cenevre'de bulunan Atatürk'ün manevi kızı Afet Hanım (İnan) da Tevfik Rüştü Bey'in yanında yer alarak katılmıştır. İsviçre Konseyi Federal Başkanı M. Motte açılış nutkunu okumuştur. Türk delegasyonu Tevfik Bey, Türkiye tarafından teklif olarak konferansa sunulan yeni Boğazlar sözleşmesi projesini izah etmiştir. Türk tezini Us, şu başlıklarla özetlemiştir: "Serbesti içinde emniyettir. Fakat aynı zamanda en az mesuliyet ile en büyük emniyeti temin etmektir. Boğazlar komisyonunu ilgasıdır." Söz sırası Romanya Dışişleri Bakanı Titülesko'ya geldiğinde söylemiş olduğu *"Türkiye'nin emniyetine dokunan her şey Romanya'ya da dokunur", "boğazlar Türkiye'nin kalbi ise Romanya'nın ciğeridir"* ve *"Türkiye'nin Boğazlar meselesinde müracaat ettiği sulhseverlik metodu mükafata layıktır"* ifadelerini amaca uygun gören Us, konferansın açılışa dair ilk günkü gelişmeleri "Boğazlar Konferansı Nasıl Açıldı" başlıklı makalesinde detaylandırmıştır.[48] Açılıştan bir gün sonra, 23-24 Haziran tarihli *Kurun* "Türkiye'nin şerefini yükselten hadise, talebimiz Boğazlar Konferansında çok iyi karşılandı ve mükâfata layık bir misal diye gösterildi" ve "Türk projesi müzakerelere esas olarak kabul edildi" başlıkları ile Türk tezinin gerçekleşebilme ihtimaline işaret etmiştir.[49] Konferansın üçüncü gününde müzakerelerin düğüm noktasını İngiltere ve Rus tezleri oluşturmaktaydı. İngiliz tezine göre dünya, barışı için savaş halindedir ve Boğazlar ya iki tarafa kapatılmalı ya da açılmalıydı. Boğazlar

46 Asım Us, "Montreux Yolunda", *Kurun*, 21 Haziran 1936, s. 1. Diğer bir yazısında da aynı zamanda Türkiye'nin izlediği barışçıl aynı zamanda birleştirici ve uzlaştırıcı politikalar sayesinde konferansın toplandığını anlatmaktadır. Bkz. Asım Us, "Boğazlar Konferansı Nasıl Açıldı", *Kurun,* 27 Haziran 1936, s. 1.

47 "Boğazlar Konferansı Bugün Açılıyor", *Kurun*, 22 Haziran 1936, s. 1; *Akşam*, 22 Haziran 1936, s. 1.

48 Asım Us, "Boğazlar Konferansı Nasıl Açıldı", *Kurun,* 27 Haziran 1936. Aynı makalede Us'un konferanstan beklentisi ise şöyle izah edilmiştir: *"Boğazlar meselesi iptida Karadeniz'e sahil olan devletlerarasında bir emniyet ve anlaşma meselesidir. Onun için Türkiye bu devletlerle kendi arasında ayrı ayrı emniyet ve dostluk kurmuş şimdi de Karadeniz'e sahil olan devletlerle Akdeniz'de menfaati olan devletleri Boğazlar rejimi üzerinde anlaştırmak yoluna girmiştir. Bu anlaşma mukavele ile tamamlandığı gün Akdeniz emniyeti meselenin haline açılmış bulunacaktır."* Ayrıca bkz. Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 107-108. Ayrıca bkz. Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 516-517.

49 "Türk Projesi Müzakerelere Esas Olarak Kabul Edildi", *Kurun*, 23 Haziran 1936, s. 1; *Kurun*, 24 Haziran 1936, s. 1; *Kurun*, 26 Haziran 1936, s. 1; *Akşam* 24 Haziran 1936, s. 1.

kapalı tutulacaksa mesuliyeti Türkiye üzerine alacaktı. Rus teklifine göre ise harp halinde, Boğazlardan geçiş tamamen yasak olmalıydı. Karadeniz'e sahili olan devletlerin gemilerinin Boğazlardan serbest geçmesi istenmekteydi. Aksi takdirde Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkeler, harp gemilerini sayıca çoğaltacak, bu durum Rusya açısından güvenlik sorunu yaratacaktır. Us bu durumu, *"İngilizlerin istediği denizlerin serbesti rejimi, Ruslarınki bizim deniz rejimidir."* olarak görmüştür. Aynı zamanda *Montreux Mektupları*'nda yaşananları *"hazin ve tehlikeli"* olarak tanımlamıştır.[50] Türkiye'nin önerisi ise barış zamanında harp gemilerinin deniz altı gemileri dışında daha önceden olduğu gibi serbestçe geçmesiydi. Harp gemilerinin adedi ve tonajı geçişten bir ay önce Türk Hükûmeti'ne bildirilecekti. Boğazlardan geçişten 15 gün sonra Boğazları terk etmeye mecbur olacaktır. Karadeniz'e kıyısı olan devletler 25 bin ton büyüklüğünde bir harp gemisini özel bir müsaade ile Boğazlardan geçit hakkına sahip olacaktır. Denizaltı gemilerinde ise Karadeniz'e sahili olan memleketler satın aldıkları bu tip gemileri Karadeniz'e alacaklar, hariçte tamire ihtiyaç hâsıl olursa yine bu suretle çıkabileceklerdi.[51] İngiltere ve Fransa konferans devam ederken İtalya'yı da konferansa almak için ikna etmeye çalışmıştır. Gelişmelerden Türk kamuoyunu haberdar etmeye devam eden *Kurun*, bu durumu 28 Haziran tarihli nüshasında "İtalya, boğazlar hakkındaki mukaveleden evvel Akdeniz anlaşmasının feshini istiyor" başlığı ile Türk kamuoyuna duyurmuştur.[52] İngiltere, MC'de İtalya'ya yaptırımları kaldırarak İtalya'nın Boğazlar Konferansına katılımı için uğraşmıştır. Zira İngiltere, Boğazlar Sözleşmesi ve İtalya'nın Akdeniz'deki yayılmacı politikasına karşı oluşturulan Akdeniz Paktı ile İtalya'yı Akdeniz'de çember içine almayı amaçlamıştır. İtalya da misilleme olarak Almanya ile hava anlaşması yapmıştır. Almanya'ya On İki Ada'da hava üssü kullanım hakkı vererek, İngiltere-Fransa-Rusya hava irtibatını yarmak istemiştir.[53] İngiltere, Türk tezine destek vermiş, netice itibarı ile Türkiye Boğazlarda istediği kadar asker bulundurma hakkına sahip olmuştur. *Kurun*, gelişmeleri sütunlarına "Boğazlar Tahkim Edilecektir!" olarak

50 *Kurun,* 25 Haziran 1936, s. 1; Asım Us, "İngiliz ve Rus Tezleri Arasındaki Zıtlık", *Kurun*, 30 Haziran 1936, s. 1; "İngiliz Projesi Sovyetler Birliğinin Taleplerine Muhalif", *Kurun,* 9 Temmuz 1936, s. 1; Asım Us, "Montreux Mektupları", *Kurun*, 11 Temmuz 1936, s. 1. Us, anılarında en büyük sorunun Rusların Karadeniz'deki kuvvetlerini Baltıklara nakletmek istemesinden kaynaklandığını zira bu durumda İngiltere'nin Almanya ile yaptığı deniz anlaşmasının tehlikeye düşeceğini belirtmektedir. Aynı zamanda 10 Temmuz'a şu notu düşmüştür: *"Bugünkü Konferans'ta Rus murahhası Litvinov Türkler lehine olarak tek kelime söylememiştir. Ruslar, Türklere Boğazların bekçiliğini yaptırmak, fakat hiçbir mesuliyete iştirak etmeksizin bütün yükü Türklerin omuzuna yüklemek istiyorlar"*. Bkz. Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 109.

51 Asım Us, "Türkiye'nin Boğazlar Meselesindeki Rolü Neden İbarettir?", *Kurun,* 29 Haziran 1936, s. 1; Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 110.

52 "İtalya, boğazlar hakkındaki mukaveleden evvel Akdeniz anlaşmasının feshini istiyor", *Kurun*, 28 Haziran 1936, s. 1; *Akşam,* 28 Haziran 1936, s. 1; Asım Us, "Habeşistan Tarihe Gömülüyor", *Kurun*, 3 Temmuz 1936, s. 1; Asım Us, "Kara bulutlar Dağılmış Değildir", *Kurun*, 8 Temmuz 1936, s. 1; Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 109.

53 "Cenevre'de Zecri Tedbirlerin Kaldırılması Kabul Edildi", *Kurun,* 6 Temmuz 1936, s. 1; *Kurun*, 8 Temmuz 1936, s. 1. Bu bilgi İtalya'nın prestijli *Via Dell Ari* resmî gazetesinden naklen 6 Temmuz 1936'da *Temps* gazetesine aktarılmıştır. Bkz. *BCA*, 30.10.0.0/238-608-6.

taşırken, Us bu durumu *"Boğazlara hakim olmak itibariyle de Türk dostluğunun hariçteki kıymeti yine bir misli artacaktır."* şeklinde değerlendirmiştir.[54] Yaşadığı mutluluğu iki gün sonra kaleme aldığı yazının başlığında görmek mümkündür. "Türkiye Bütün Vaziyete Hâkimdir" başlığı hem manşet hem de köşe yazısının ana ögesi olmuştur. Us, bu yazısında yaşanan gelişmelerin en ince detayına inerek okurunu bilgilendirmiş, aynı zamanda *"konferans kendisinden beklenen ilk mühim neticeyi vermiştir"* cümlesi ile Türkiye'nin önemli bir kazanım elde ettiğini vurgulamıştır. Boğazlardan geçişin Türkiye'nin emniyetini ihlal etmeyecek, fakat her devletin menfaatini koruyacak şekilde düzenlenmesi ona göre büyük bir başarıydı. Us, Türkiye'nin tezini yazısında *"emniyet içinde serbesti ve asgari mesuliyet ile azami emniyet"* olarak sunmuştur. Boğazların açık veya kapalı tutulmasının Türkiye'ye sağlayacağı avantajları ve dezavantajları örnekler sunarak değerlendirmiş ve Boğazların sulha hizmet etmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Sözlerini ise *"Boğazların Türkiye'nin mutlak istiklal ve hâkimiyetine nakleden tahkim prensibini kabul ederken, birbirine zıt noktai nazarları telif hususunda en doğru karar Türkiye noktai nazarı etrafında toplanmış olanıdır. Bunun böyle olmasını ummıya engel olacak sebep görmüyorum. Zira hepsinden evvel göz önünde tutulması lazım gelen şudur: 'Türkiye'nin Boğazları tahkim etmekte hakkı apaçık olunca oradan geçirmek geçirmemek münakaşasında da son söz kendinin olacaktır.*" şeklinde sonlandırmıştır.[55] *Kurun*, "Konferansta Uzlaşmaya Varılıyor" manşeti altında Boğazlar Komisyonu'nun kalktığını Türk halkına müjdelemiştir.[56] 18 Temmuz'da "Mukavelename Hazırlandı", 19 Temmuz'da "Mukavelename Kabul Edildi" ve 20 Temmuz'da ise "Mukavelename Bugün İmza Ediliyor" başlıkları ile *Kurun*, sürecin zaferle sonuçlandığını okuyucusu ile paylaşmıştır. 20 Temmuz 1936'da saat 22'de imzalanacak Boğazlar rejimine ait antlaşmanın tam metnini aynı gün tam sayfa neşretmiştir. Metnin giriş kısmında anlaşmaya taraf olan devletler İngiltere, Fransa, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Japonya, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan olarak verilmiş ve antlaşmanın 24 Temmuz 1923'te imza olunan mukavele yerine ikame ettiği belirtilmiştir.[57]

54 *Kurun*, 11 Temmuz 1936, s. 1; Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 110.

55 Asım Us, "Türkiye Bütün Vaziyete Hâkimdir", *Kurun,* 13 Temmuz 1936, s. 1.

56 "Konferansta Uzlaşmaya Varılıyor", *Kurun,* 15 Temmuz 1936, s. 1; *Son Posta*, 15 Temmuz 1936, s. 1.

57 "Mukavelename Hazırlandı", Kurun, 18 Temmuz 1936, s. 1; "Mukavelename Kabul Edildi", *Kurun,* 19 Temmuz 1936, s. 1; "Mukavelename Bugün İmza Ediliyor", *Kurun*, 20 Temmuz 1936, s. 1. Ticaret gemilerine barış zamanında her zaman geçiş hakkı tanınmış, savaş zamanında ise Türkiye savaşan değilse ticaret gemilerine yine serbestlik tanınmıştır. Türkiye savaşan ise savaşmadığı devletlerin ticaret gemileri boğazdan geçebilirdi. Savaş ve barış zamanında ise savaş gemilerinin boğazdan geçişi belli hükümlere bağlanmıştır. Karadeniz'e kıyısı olan devletlere kolaylık sağlanırken, olmayan devletlere de belli şartlar getirilmiştir. Türkiye savaşa dâhil değilse savaşan devletlerin harp gemileri boğazdan geçemezdir. Türkiye savaşa girer ya da kendini tehlikede hissederse Boğazları açıp kapamak Türk Hükûmeti'nin tercihine bırakılmıştır. Detaylı bilgi ve maddeler için bkz. *Kurun*, 20 Temmuz 1936, s. 1; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl…*, s. 345; Baskın Oran, *Türk Dış Politikası…*, s. 374-384; Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 110; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar…*, s. 518-520.

Asım Us, "Diplomasimizin Zaferi" başlıklı makalesinde alınan neticeyi *"Türk diplomasisine unutulmaz bir şeref olarak kalacak mahiyette"* ve *"Avrupa sulhunun belkemiği olarak"* değerlendirmiştir.[58] Not defterine de *"Yeni Türkiye, Lozan Konferansı'nda rüştünü ilan etmişti. Bu defaki Montrö Konferansı Türk diplomasisinin olgunlaştığını ispat etmiştir."* sözlerini kaydetmiştir.[59] Atatürk ise *"Lozan, Montreux'de taçlanmıştır. Lozan, eksiksizdir. Eksiksizliğini sürekli tarihte okutacaktır."* demiştir.[60] 21 Temmuz tarihli *Kurun,* Çanakkale ve Boğazların haritasına yer vererek, Boğazların üzerinden doğan ay yıldız güneş gibi tasvir edilmiş, Boğazların her iki yanına bölgenin güvende olduğunu göstermek için Şanlı Türk askeri konulmuştur. Görselin altında "Boğazlar Bizimdir!" başlıklı haberde, "Yurttaşlara müjde: Mukavelename dün gece imzalandı. Boğazlar tunç yüzlü Mehmetçiklerine kavuştu" şeklindeki alt başlıkla yaşanan mutluluk dile getirilmiştir. İlk sayfanın ortasında Atatürk'ün fotoğrafı yer almıştır. Fotoğrafın solunda ulu önderin söylevi, sağında ise gelen tebrik mesajları bulunmaktaydı. Konferanstan kısa bir süre sonra İsviçre'de bulunan gazetenin imtiyaz sahibi Asım Us ile Atatürk arasında geçen –kendi el yazıları ile yazdıkları- tebrik mesajları şöyleydi:[61]

> *"Türkiye Reisi Cumhuru Atatürk'ün Yüksek Huzuruna*
>
> *Konferansta Türk diplomasisinin kazandığı büyük zafer üzerine Atatürk Türkiye'sinin cihan karşısında manen, maddeten yükselmesi tezahüratla nihayetsiz sevinç içindeyiz. Bütün bu muvaffakiyetlerin kuvvet kaynağı olan yüksek varlığınız önünde eğilerek, ebedi bağlılıklarımı ve saygılarımı sunarım. (Asım Us)"*
>
> *"Asım Us'a Hotel Suisse Montreux,*
>
> *Milletin yüksek seciyesine, ordusunun bükülmez bazusuna ve medeni beşeriyetin aldatılmaz bonsansına dayanarak ve güvenerek kullanılan zeka, lojik ve enerjinin bütün beşeriyetin muhtaç olduğu sulh ve huzur bahşeden neticeler doğurabileceğinin bir delili olan Montrö konferansının eseri cidden sevinmeğe ve sevindirmğe değer bir tarihi hadisedir. Tebrikinize teşekkür eder, ben de sizi tebrik etmekle kıvanç duyarım. (K. Atatürk)"*

CHP, valiliklere ve il başkanlıklarına yazı göndererek Boğazların hâkimiyet ve emniyetini temin eden Montrö'nün imzalanması dolayısıyla kutlamalar yapılmasını istemiştir.[62] Türk basını yurt genelinde kutlanılan Boğazlar zaferini manşetlerine taşımış; "Atatürk Çanakkale'yi bir defa daha kurtardı"[63] şeklindeki başlıklara yer vermiştir.

58 Asım Us, "Diplomasimizin Zaferi", *Kurun*, 17 Temmuz 1936.

59 Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 110.

60 Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal Barış*, C.4, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2010, s. 384

61 "Boğazlar Bizimdir!", *Kurun*, 21 Temmuz 1936, s. 1; *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A: VII-2, D: 89, F: 1-57 (Ek-2); *Kurun*, 21 Temmuz 1936.

62 *BCA*, 490.1.0.0/3-13-6.

63 *Cumhuriyet,* 20 Temmuz 1936, s. 1.

Kurun'da "Çanakkale Ebediyen Türk Kalacaksın!" başlığı ile İstanbul ve Çanakkale başta olmak üzere yapılan kutlamalara değinmiştir.[64] Montrö'nün galipleri ve kahramanları Tevfik Rüştü Aras ve ekibi, 25 Temmuz'da Ankara'ya varmıştır.[65] Heyetin gelişinden 6 gün sonra ise 31 Temmuz'da Boğazlar Sözleşmesi Kanun Layihası, meclis tarafından onaylanmış, *Kurun* ertesi gün bu olayı manşetinde "Türk Tarihinde ve Siyaset Tarihinde Mühim Bir Eser Tamamlandı" olarak değerlendirmiştir. 5 Ağustos'ta da *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.[66] İngiltere ve Almanya başta olmak üzere Boğazlar Sözleşmesi'nden dolayı memnuniyetlerini bildirmişlerdi.[67]

Asım Us, Montrö'den dönüşünden bir gün sonra ilk yazısını 30 Temmuz'da kaleme almıştır. Çekilen sıkıntıların nasıl zaferle sonuçlandığını, aynı zamanda izlenimlerini "Montreux'tan Dönüş" başlıklı yazısına aktarmıştır. Yazısında *"ev kapısı açık ve kapalı olan bir insanın huzuru bir midir"* benzetmesiyle Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni anlatmaya başlayan Us, İstanbul'dan giderken evinin kapısı açık olan bir insanın tedirginliği ile İsviçre'ye gittiğini, dönerken ise evinin kapısını istediği zaman açıp kapamak serbestini eline alan bir insanın mutluluğu ile döndüğünü anlatmaktadır. Halkın dili ile konuşup benzetme yapmaya devam ederek *"geceleri her türlü yabancı suikastlara karşı kapısı açık olan bir adam nasıl uyku uyuyamazsa bizim içimizde Boğazların vaziyeti daima endişe sebebi oluyordu."* sözleriyle, Boğazların harp ve tehlike zamanlarında silahlandırma, Boğazı açma ve kapama hakkının Türkiye'ye verilmesini *"memleketimizin hayatı ve emniyeti bakımından paha biçilmez"* ve *"yeni bir devreye giriş"* olarak değerlendirmiştir.[68]

Boğazlar meselesi Türkiye lehine çözümlendikten bir ay sonra İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda Üçüncü Dil Kurultayı'nın 24 Ağustos'ta açılacağını *Kurun*, 20-21 Ağustos tarihli nüshasında "Dil Kurultayı Açılırken" ve "Dil Kurultayı" başlıklı haberiyle

64 "Çanakkale Ebediyen Türk Kalacaksın!", *Kurun,* 22 Temmuz 1936, s. 1. Ayrıca bkz. "Bayram Dün de Devam Etti.", *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1936, s. 1.

65 *Kurun*, Tevfik Rüştü Aras'ı kahraman olarak sütunlara taşımıştır. Bkz. *Kurun,* 25 Temmuz 1936, s. 1.

66 *Kurun*, 30 Temmuz 1936, s. 1; *Kurun,* 31 Temmuz 1936, s. 1; "Türk Tarihinde ve Siyaset Tarihinde Mühim Bir Eser Tamamlandı", *Kurun,* 1 Ağustos 1936, s. 1; "Korku Bilmeyiz, Fakat Sulhcuyuz", *Akşam*, 1 Ağustos 1936, s. 1; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.5, C.12, 31 Temmuz 1936; *T.C. Resmî Gazete*, S.3374, Kanun No. 3056, s. 7026. Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili Büyük Millet Meclisi'nde cereyan eden müzakerelerin toplandığı zabıt ceridelerin köylere varana kadar dağıtılması Atatürk tarafından emredilmiştir. Bkz. *BCA,* 30.18.1.2/67-67-17. İsmet İnönü mukavele için şunları söylemiştir: *"Yeni boğazlar mukavelesi 923 ten beri yeni Türk devletinin siyasetini ve varlığını gösteren bir vesikadır. Bu varlık, her şeyden evvel kudret ifade eder.". Kurun*, 1 Ağustos 1936, s. 1.

67 Alman Elçisi Von Papen'in Başbakan İsmet İnönü'ye yolladığı memnuniyet telgrafı için bkz. *BCA,* 30.10.0.0/231-557-11. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in hem Boğazlar hem de Gelibolu'daki İngiliz mezarlıklarının korunması konusundaki teşekkür telgrafı için bkz. BCA, 30.10.0.0/234-580-17; "Eden Dünya Siyasetinden Bahsetti", *Kurun*, 28 Temmuz 1936, s. 1.

68 Asım Us, "Montreux'dan Dönüş", *Kurun*, 30 Temmuz 1936, s. 1; Asım Us, "Yeni ve Mesut Bir Devreye Giriyoruz", *Kurun,* 31 Temmuz 1936, s. 1.

kamuoyuna duyurmuştur.[69] 23 Ağustosta ise "Dil Kurultayı Toplanıyor" haberinin verildiği gün Asım Us, kurultay öncesi "Dil İnkılabının İnkişafları" başlıklı köşe yazısında daha önceki kurultaylara ilişkin kesitler sunarak dile ilişkin gelişmeleri kaleme almıştır. Türkçeyi yabancı dillerin etkisinden kurtarmak üzere Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulduğunu, aynı zamanda Türkçenin yerini -Arap ve Farsça kelimelerden oluşan- Osmanlıcanın almasına karşı verilen mücadele sonucunda arı bir dile yani öz Türkçeye kavuşulduğunu anlatan Us, tarama dergilerinin İkinci Kurultay'ın objesi olduğunu vurgulamıştır. Arapça ve Farsça kelimelere denk gelen öz Türkçe köklerden yeni kelimeler üretilerek dil kılavuzu oluşturulduğunu ifade eden Asım Us, bu çalışmaların iki faydası üzerine de durmuştur. Birincisi, Türk dilinin kaynaklarının araştırılması ve netice olarak da Güneş-Dil Teorisi'nin[70] vücuda gelmesiydi. Diğer faydası ise öz Türk dilinin sınırlarının geniş olduğu fark edilerek Arapça, Farsça, Yunanca ve Latince kelimelerin öz Türk köklerinden geldiğinin görülmesiydi. Üçüncü Dil Kurultayı'nın da Türk dil inkılabının nasıl başladığının ve hangi aşamaya geldiğinin yanı sıra Güneş-Dil Teorisi'nin mahiyet ve manasının anlaşılmasına vesile olacağını belirten yazar, bu teori sayesinde Türk dilinin sınırları ve köklerinin ortaya konulabileceğini iddia etmiştir. İktidar partisinin politikalarına paralel olarak asıl teoriyi destekleyici düşüncesi ise *"Güneş-Dil Teorisi Türk tarihinin aydınlattığı bir hakikati, Türk medeniyetinin en eski medeniyet, Türk dilinin en eski medeni dil olduğu hakikatini muhtelif dillere mensup kelimeler üzerinde yapılan tetkikler ile ispat etmiştir."* sözleri olmuştur. Us'un teoriden hareketle bir kelimenin Türk kökeninden geldiği anlaşılırsa herhangi bir dilin lügatine geçmiş bulunursa bulunsun öz Türk malı olarak bilinip dilimize alınacak ya da öz Türkçenin yaratıcı ve üretme kabiliyetini işletmek sureti ile kayıt altında tutulacağı çıkarımının teorinin en büyük destekleyicilerinden biri olduğuna örnek olarak verilebilir.[71] "3 Üncü Dil Kurultayı Bugün Açılıyor" başlıklı haberin verildiği gün ise Us, kaleme aldığı "Kurultay Açılırken" başlıklı köşe yazısında Güneş-Dil Teorisi'ni projektöre benzeterek teori sayesinde karanlıkta kalan öz Türkçe kelimelerin hüviyetini ortaya çıkarmakta ilim adamlarına yardım ettiği gibi okullarda bundan sonra yapılacak dil derslerinin usulünde

69 "Dil Kurultayı Açılırken", *Kurun*, 20 Ağustos 1936, s. 1; "Dil Kurultayı", *Kurun,* 21 Ağustos 1936, s. 1.

70 Türk ırkı kültürünü, güneşin en verimli olduğu yerde bulmuş ve Orta Asya'dan Avrupa'ya göç etmek zorunda kalan Türkler, güneşin kılavuzluğundan yararlanmıştır. Bu sebeple güneşe tapan Türklerin, dili de yaratan insanlar olduğu sonucuna varılmıştır. Teoriye göre tüm diller Türkçeden türetilmiştir. Bkz. Andrew Mango, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006, s. 568. Teoriye inanmayanlardan biri olan gazeteci Falih Rıfkı Atay, bu teorinin ortaya çıkmasında Viyanalı Dr. Kvirgiç'in etkili olduğunu eserinde belirtmektedir. Zira Atatürk, kendisi tarafından Fransızca yazılmış bir araştırma kitabını okurken dillerin doğuşunu güneşe bağlaması fikrinden etkilenmiştir. Bkz. Falih Rıfkı Atay, *Çankaya…*, s. 554; Zafer Toprak, *Atatürk…*, s. 311-314.

71 Asım Us, "Dil İnkılabının İnkişafları", *Kurun*, 23 Ağustos 1936, s. 1.

esaslı değişiklerin yaşanacağını ileri sürmüştür.[72] Ertesi gün kullanılan "Türk inkılabı kendi mihrabının bizzat güneş olduğunu bulmuştur. Bize her hususta güneş olan Büyük Türk'ün zekâ ışıkları karşısında tazimle eğilirim." başlığı, *Kurun*'un teoriye ve hükûmete olan desteğinin en güzel örneğidir.[73] Us, hatıratında konuya ilişkin düşüncelerini şöyle not etmiştir:

> *"24 Ağustos 1936. Bugün öğleden sonra Dolmabahçe Sarayı'nda üçüncü dil kurultayı açıldı. Dil Kurultayı münasebetiyle Bulgaristan'dan gelen genç bir Bulgar âlimi, gazetecilere şöyle demiştir: 'Eski Bulgar Türk'tü. Dilleri Türkçe idi…"*

Us, hatıratının devamında teoriyi anlamayanları hayretle karşıladığını da şöyle anlatmıştır:

> *"Eskişehir mebusu Yusuf Ziya Özer, Güneş-Dil Teorisine aleyhtardır. Hâlbuki Kurultay'ın ilk gününde Güneş-Dil Teorisi mevzuu üzerine okuduğu tez ile bu teoriyi en yüksek bilim abidesi olarak gösterdi. Bu hadise, ilmi ihtida telakki edildi."*[74]

Güneş-Dil Teorisi'nin ana hatlarını özümsediğini iddia eden Us, köşe yazısına "Verimli Çalışma" başlığı koyarak teoriyi desteklediğini göstermiş ve kurultaya övgüler yağdırmıştır. Aynı zamanda ona göre toplanan öz Türkçe kelimeler sayesinde Türk'ün dünya medeniyetini yarattığı ve yükselttiği tezine katkı sağlanarak Türk tarihine hizmet edilmiş olunacaktı.[75]

Kongre bittikten kısa bir süre sonra Asım Us, 4 Eylül 1936'da Yugoslavların memleketlerini tanıtmak ve Türk-Yugoslav münasebetlerini kuvvetlendirmek için çağırdığı Türk gazeteciler heyeti (Falih Rıfkı Atay, Ercüment Ekrem Talu, Ahmet Emin Yalman, Kazım Şinasi Dersan, Necmettin Sadak) ile birlikte Belgrad'a gitmiştir. İzlenimlerini anılarında detaylandıran Us, dinarın[76] kurtarıcısı olarak bilinen Başvekil ve Hariciye Nazırı Svetovski'nin Balkan Paktı'nın önemine ithafen kendilerine *"Balkan Paktı, Milletler Cemiyetidir. MC yok olabilir ancak Balkan İttifakı devam edecektir. MC'nin yapamadığını o yapacaktır."* dediğini aktarmaktadır. Güneş-Dil Teorisi'nin ruhuna kadar sindiği, Belgrad'da dahi Yugoslavcaya girmiş öz Türkçe kelimeleri ortaya çıkarmaktan da kendini alıkoyamamasından anlaşılmaktadır. Anılarında Yugoslav halkının öz Türkçe olan kaşığa "kaşıka", kâseye "çasa", döşeğe "düşük" dediklerini

72 "3 Üncü Dil Kurultayı Bugün Açılıyor", *Kurun*, 24 Ağustos 1936, s. 1; Asım Us, "Kurultay Açılırken", *Kurun*, 24 Ağustos 1936, s. 1; *Kurun,* 25 Ağustos 1936, s. 1; *Akşam,* 24 Ağustos 1936, s. 1. Ayrıca bkz. Andrew Mango, *Atatürk…,* s. 568-569; Lord Kınross, *Atatürk…*, s. 537-538.

73 *Kurun*, 25 Ağustos 1936, s. 1.

74 Asım Us, *Hatıra Notları…,* s. 112.

75 Asım Us, "Verimli Çalışma", *Kurun,* 26 Ağustos 1936, s. 1.

76 Yugoslavya para birimi.

örneklendirmiştir. Us, Yugoslavya'dan dönüşünde izlenimlerini küçük bir el kitapçığında toplamıştır.[77]

Kurun'da ve Us'un Köşe Yazılarında Hatay Meselesine Dair Tespit ve Değerlendirmeler

Mondros Mütarekesi'nden sonra Antakya işgale uğramış ve Fransızlarla 20 Ekim 1921'de yapılan Ankara Antlaşması neticesinde bölgede "İskenderun sancağı" adlı özel bir idare kurulmuştur. Hatay, Misak-ı Millî sınırları dışında kalsa da bölge halkının Ankara ile irtibatı kesilmemiştir. 15 Mart 1923'te Adana'ya gelen Atatürk'ün, kendisini karşılayan Antakyalılara *"Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalamaz zamanı gelince sizi de kurtaracağız"* demesiyle birlikte Antakya'nın Ankara ile olan temasları artmıştır. Özellikle Kuva-yı Milliyeci Tayfur (Sökmen) Bey'in öncülüğünde başlayan bağımsızlık çabaları, Antakya'nın Fransız işgalinden dolayı Adana'da Antakyalı Affan Efendi'nin mağazasında gayriresmî olarak kurulan Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu ile hız kazanmıştır.[78] Asım Us'un da Hatay meselesine olan ilgisini, anılarına bakıldığında görmek mümkündür. Özellikle anılarının sekizinci bölümünü "Hatay Meselesi, Hatay Meselesi Nasıl Başladı?" başlığıyla kaleme alması bu duruma örnek gösterilebilir. Mondros Mütarekesi sonrası, Tayfur Bey'in Antakya ve İskenderun'un Misak-ı Millî sınırlarına dâhil olup olmadığını Atatürk'e sorduğundan ve ondan müspet cevap aldığından bahseden Us, Reyhanlı'nın Suriye'ye bağlanmasından ziyade Belen'e bağlanmasının Fransızlar tarafından reddi üzerine bu bölgede Millî Mücadele'nin tohumlarının atıldığını ifade etmektedir. Özellikle anılarında konuya tanıklık ettiği bir olayı da aktarmaktadır. Tayfur Bey'in Atatürk'ün yanına geldiğinden, Sancak Muavenet Cemiyeti'ni kurmak istediğinden, Atatürk'ün de ona cemiyetin Sancak İstiklal Cemiyeti adını

77 Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 113-116; *Kurun,* 9 Eylül 1936, s. 1; *Kurun*, 11 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Zagrepte Bir Gün", *Kurun,* 14 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Lubliyana Sergisi", *Kurun,* 15 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Güzel Bir Göl Şehri", *Kurun,* 16 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Harpten Sonra Meydana Gelen Şehir: Suşak", *Kurun,* 18 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Yugoslavya'da Siyasi Vaziyet", *Kurun,* 19 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Adriyatik Kıyılarında", *Kurun,* 20 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Eski Raguza'da", *Kurun,* 21 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Karadağ Yolu", *Kurun,* 22 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Eski Karadağ Krallığı Merkezinde", *Kurun,* 23 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Çetine", *Kurun,* 24 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Kralın Yazlık Yeri", *Kurun,* 25 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Yugoslavya Başvekili", *Kurun,* 25 Ekim 1936, s. 1; *Ulus*, 7 Eylül 1936, s. 1; "Seyahat Notları", *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1936, s. 1.

78 Cemiyet Eylül 1922'de Abdurrahman Melek, Tayfur Sökmen ve arkadaşları Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gelerek yardım istemeleri üzerine kurulmuştur. Adana Valisi Refet Bey'in girişimi ile cemiyet resmiyet kazanmış, adı 30 Mayıs 1923'te "Antakya-İskenderun Yurdu" olmuş ve Adana'da Türk Ocağı binasında faaliyet göstermiştir. Bkz. Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar,* Ankara, TTK, 1992, s. 66-73; Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara, TTK, 1991, s. 9.

almasını ve Antalya saylavı olmasını emrettiğinden ve bu cemiyet vasıtası ile Atatürk'ün Hatay'ı kurtardığından bahsetmektedir.[79]

9 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında yapılan antlaşmaya göre Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vereceği söylemi, ayrıca İskenderun sancağının geleceğine dair hiçbir hüküm olmaması nedeni ile Hatay davası artık[80] *Kurun*'un manşetinden ve Us'un köşe yazılarından düşmez olmuştur. Hatay, Atatürk'ün olduğu kadar Us'un ve gazetesinin de davası olmuştur. Bunu kullanılan manşetlerde ve Us'un köşe yazılarında görmek mümkündür. Bu doğrultuda "Suriye Heyeti Geldi" haberinde "Reis Haşimületasi'in gazetemize beyanatı" şeklinde alt başlık kullanılarak Hatay meselesine yönelik ilk haber okuyucuyla paylaşılmıştır. Haberde Atasi'in Antakya ve İskenderun'un geçmişte olduğu gibi şimdiki haklarının (bahsedilen muhtariyet yönetimidir) Suriye Hükûmeti'ne devredileceği[81] bilgisi yer almaktadır. Aynı nüshada Paris-Şam Antlaşması'ndan sonra Türk kamuoyunu uzun süredir meşgul eden Antakya ve İskenderun'un vaziyetinin ne olacağını, hedef nesneyi ön planda tutacak şekilde "Antakya ve İskenderun" başlığı altında işleyen Us, geçmişte Fransa ile Türkiye arasında yapılan anlaşmanın tam manasıyla uygulanmadığını iddia etmektedir. Suriye'nin istiklaline karşı olmadıklarını, ancak Hatay'ın da bağımsız olması gerektiğini düşünmektedir. Suriye Heyeti Reisi Atasi'nin sancak yönetiminin Suriye'ye geçtiği söyleminin kafaları karıştırdığını yazan Us, sözlerine sancağın saygı duydukları Suriye gibi bağımsız olması gerektiğini ön plana çıkararak, *"Antakya ve İskenderun Suriye mandasına geçtiği günden beri hiçbir zaman idari muhtariyet haiz olmamıştır ki aynı hukukla Suriye'ye ilhakı mevzuu bahsolsun. Biz Türkler bir müstakil Suriye'nin teşekkülünü memnuniyetle karşılarız. Fakat herhangi şartla olursa olsun Antakya ve İskenderun'un*

79 Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, İstanbul, Kitabevi, 2012, s. 132. Ayrıca bkz. Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu…,* s. 22-23; Nuri Aydın Konuralp, *Hatay'ın Kurtuluş ve Kurtarış Mücadelesi Tarihi*, İskenderun, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, 1973, s. 19-37; A. Faik Türkmen, *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi*, C.4, İstanbul, Tan Matbaası, 1939, s. 954-955; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar…*, s. 528-530.

80 Volkan Payaslı-Olcay Özkaya, *Anılar, Tefrikalar ve Arşiv Belgeleri Işığında Fransız İşgal Yıllarından Bağımsızlığa Hatay*, Ankara, Gece Kitaplığı, 2020, s. 279; *BCA,* 30.10.0.0/222-501-23; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl…*, s. 348.

81 Bölge halkı bu açıklamanın ardından Beyrut'ta bulunan Yüksek Komiser S. R. Comte de Martel'e şu şekilde bir protesto metni göndermişlerdir: *"Müstakil İskenderun sancağında insani haklarımızı koruyacak, milli inkişafımızı temin edecek muhtar bir idarenin tatbiki için on beş seneden beri devam eden feryat ve şikâyetlerimiz maatteessüf dinlenmedi. Suriye-Fransa muahedesi sırasında haklarımıza hürmet beklerken sancağın Suriye birliğine ilhakına teşebbüsler edildiğini Suriye murahhas heyeti reisinin Türk gazetecilerine vaki olan beyanatından hayret ve dehşetle öğreniyoruz. Türk Antakya ve İskenderun bir serf (kurunu vustada toprakla beraber alınıp satılan köle, toprak bent köle) sürüsü gibi Suriyelilerin idaresine verilmesi hakkındaki talep ve teşebbüsü bütün varlığımızla protesto ederiz. Tarihi an'anesi, örfi hususiyeti ve coğrafi vaziyeti itibarile başlı başına bir varlık olan livamızın müstakil ve kendi kendini idare edecek bir idari muhtariyete tabi tutulmasını ve haklarımıza hürmet edilmesini hakkın bütün kuvvet ve şiddetile bekliyoruz. Bu protestomuzun Türkiye ve Fransa hariciye vekaletlerile Milletler cemiyetine iblağını diler, saygılarımızı sunarız. İmza: Hatay mümessilleri"*. Bkz. *Kurun*, 7 Ekim 1936, s. 1.

Suriye'ye bağlanmasını istiklal fikri ile asla telif edemeyiz… Onun için Antakya ve İskenderun'a Suriye'den ayrı ve tamamen müstakil bir idari birlik temini lazımdır. Aksi takdirde Antakya ve İskenderun'un muhtariyetinden bahsetmek büyük bir mantıksızlık, hem de büyük bir basiretsizlik olur" şeklinde son vermiştir.[82] Us, hükûmetin sözleri doğrultusunda mandadan kurtulan bir devletin Türk toprakları üzerinde manda tesis etmesini kabul edilemez görmektedir.

Hatay meselesini, Türkiye lehinde çözümlenene kadar köşe yazılarına taşıyarak Hatay'ın önemli kalemlerinden biri olan Şükrü Balcı'nın düşüncelerine ve gönderdiği Antakya fotoğraflarına *Kurun*'da[83] yer ayırarak gündemde tutmaya çalışan Us, hukuk bilgisine istinaden yazdığı köşede Fransa'nın uluslararası antlaşmalarda revizyona gidip Suriye'ye istiklal verebiliyorsa aynısını Antakya-İskenderun'a da uygulayabileceğini belirtirken bölgenin Türkiye'den koparılması halinde iktisadi olarak çökeceğini, aynı zamanda bölge halkının çoğunluğunu oluşturan Türklerin haklı olarak Türkiye'ye iltihak istediklerini vurgulamıştır. 1921'de Antakya'nın Fransa ya da MC uhdesinde muhtariyetle yöneltileceğine gönderme yapan yazar, sorunun Suriye'ye İskenderun Limanında serbest ticaret hakkı tanınması ile çözüleceğini, böylelikle Halep'in ithalat ve ihracat ihtiyacının karşılanacağını düşünmektedir.[84] Us, anılarında da Suriye'nin istiklali ve toprak bütünlüğünü arzulayan İsmet İnönü'nün sözlerine yer vererek Fransa'nın 1921 Ankara Antlaşması'nı hiçe sayarak usulen hata yaptığı düşüncesine katılmaktadır.[85] *Kurun*, adeta Hatay halkının sesi olmuş, ilerleyen nüshalarında da bölgede Türk halkının çoğunlukta olduğu, Türklerin ellerindeki toprakların yüksek faizle Tunus Bankası'na borçlandırılmak suretiyle ellerinden alındığı hatta Ermenilere verildiği yönünde yayın yapmıştır. Ayrıca yüzelliliklerden edebiyat öğretmeni Ali İlmi ve Hoybunculardan[86] tarihçi Memduh Selim'in Antakya Lisesi'nde Türk öğrencileri Türkiye ve Türklük aleyhinde zehirledikleri

82 "Suriye Heyeti Geldi", *Kurun*, 24 Eylül 1936, s. 1; Asım Us, "Antakya ve İskenderun", *Kurun*, 24 Eylül 1936, s. 1. Ayrıca sancağın Türklüğüne ve gelen heyete ilişkin haber için bkz. *Akşam,* 24 Eylül 1936, s. 1; *Son Posta*, 24 Eylül 1936, s. 1. Ertesi günkü haberde ise Suriye'de yeni kurulacak hükûmetin, İskenderun meselesini kardeşçe çözeceği yönünde manşet atılmıştır. Bkz. "İskenderun Meselesi", *Kurun,* 25 Eylül 1936, s. 1. Suriye heyetinin İstanbul'a avdet ettiği gün Antakya'dan gelen Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek ve gazeteci Selim Çelenk, on yedi seneden beri esaret hayatı yaşadıklarını Hariciye Vekili Müsteşarı Şükrü Saracoğlu'na anlatarak ondan Hatay meselesini resmî olarak Cumhuriyet Hükûmeti'nin sahiplenmesini ve sonlandırılmasını talep etmişlerdir. Kendisinin böyle bir yetkiye sahip olmadığı cevabını alınca da "*Gerekirse bu dava için hepimiz öleceğiz"* demişlerdir. Bkz. Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl…*, s. 29-30.

83 Şükrü Balcı'nın Antakya'da Türk bayrağının yırtıldığı iddialarını tekzip ettiği yazı için bkz. *Kurun*, 30 Eylül 1936, s. 1. "Antakya'dan bir görünüş" adlı fotoğraf için bkz. *Kurun*, 1 Ekim 1936, s. 1.

84 Asım Us, "Bu Muahedenin Revizyonu Lazımdır", *Kurun*, 2 Ekim 1936, s. 1; Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 116.

85 Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 119. Balkan Harbi sonunda Gelibolu'da bulunan Mustafa Kemal, Talat Paşa'ya Suriye'ye bağımsızlık verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bkz. Hikmet Özdemir, *Savaşta ve Barışta Mustafa Kemal*, İstanbul, Doğan Kitap, 2019, s. 614-615.

86 Kürt ve Ermeni teşekkülüdür.

bilgisine yer vermiştir.[87] Bu durumu 6 Ekim'de *"*Türklüğe Hücum Eden Muharrire Cevap" ve 7 Ekim'de "Bizi, Bir Köle Sürüsü Gibi Suriye İdaresine Devredemezsiniz!" manşetlerinde de görmek mümkündür.[88] Gazetenin, Hatay davasında adeta halkın sesi ve ön karakol olduğu manşetlerden ve köşe yazılarından anlaşılmaktadır. Nitekim "Fransa'nın Şartı Türkleri Tatmin Edemez" başlıklı haberde "Bu şekilde bir muhtariyet muhtariyet midir?, 178 memurdan 30'u Türk!" şeklindeki alt başlıkla Türklere yapılan zulmün önemine dikkat çekmiştir. Aynı nüshada Antakya'dan bir manzara resmine yer verilirken Asım Us da Fransız idaresinde Antakya halkına yıllardan beri zulmedilmesine rağmen sancak Türklerinin taşkınlık çıkarmamasını "Sancak Türklerini Takdir Ediyoruz!" başlıklı yazısında dile getirmiştir. Makalede, Türk milleti ölüm kalım mücadelesi verirken dahi Ankara Hükûmeti'nin, Fransız Franklin Bouillion ile yapılan 1921'deki Ankara Antlaşmasında bölgeye dair özel bir statü koydurarak bölgeyi unutmadığını, bu sebeple Fransa'nın da uluslararası hukuka riayet edeceğini, sancak halkının sükûn içinde davalarını- ufukta bir aydınlık benzetmesi ile- olumlu bir şekilde sonlandıracağını belirtmektedir.[89] Ertesi gün ise Suriye'de "demir gömlekliler" olarak bilinen Arap faşistlerin sancak ahalisini *"Suriyeliler sizden vergi almayacak"* diye kandırmak sureti ile propaganda yapmaları *Kurun*'un sütunlarına yansımıştır.[90]

Yaşananlar karşısında Türk Hükûmeti, 9 Ekim 1936'da Paris Büyükelçisi Suat Davaz aracılığıyla Fransa Dışişleri Bakanı Delbos'a verdiği resmî notada Suriye'ye olduğu gibi İskenderun sancağına da bağımsızlık verilmesi gerektiğini, bunun 1921 antlaşmasının tabii sonucu olduğu belirtilmiştir. Bu durumdan Türk kamuoyu 10 Ekim 1936 tarihli *Kurun*'un "Fransa'ya Bir Nota Verildi" manşetiyle haberdar olmuştur.[91] Us ve *Kurun* notayı *"Türk Antakya ve İskenderun'un istiklallerine kavuşturulmaları mukavelelerin ve bugünkü fiili vaziyetin icap ettirdiği mantıklı ve tabii bir netice"* olarak görmüştür.[92] Fransa, Arapça konuşan ve çoğunluğunu Arap halkının teşkil ettiği Suriye ve

87 "Türklerin Malları Ermenilere Geçiyor", *Kurun,* 3 Ekim 1936, s. 1. Aynı nüshada Şam'da aşar vergisinin kaldırılmasına rağmen sancakta bilinç olarak kaldırılmadığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca bkz. "Türk, Fakat Nasıl Türk", *Kurun*, 5 Ekim 1936. Arı İnan'ın dönem tanıklarından Hamdi Selçuk ile yaptığı röportajda Selçuk, Türklerin ürünleri diğer unsurların sebze ve meyveleri bittikten sonra Fransızlar tarafından hale alındığı ve birçoğunun da piyasaya sürülmeden çürüdüğü bilgisini aktarmıştır. Ayrıca Tunus Bankası'na aşırı faiz nedeniyle borçlandırılan Türklerin borçlarını ödeyememesi nedeniyle topraklarına el konulduğunu dile getirmiştir. Bkz. Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 242-259; "25 Türk Haleb Hapishanesinde İşkence Görüyor", *Kurun,* 18 Nisan 1937, s. 1.

88 "Türklüğe Hücum Eden Muharrire Cevap", *Kurun,* 6 Ekim 1936, s. 1*;* "Bizi, Bir Köle Sürüsü Gibi Suriye İdaresine Devredemezsiniz!", *Kurun,* 7 Ekim 1936, s. 1.

89 Asım Us, "Sancak Türklerini Takdir Ediyoruz!", *Kurun*, 8 Ekim 1936, s. 1.

90 Aynı haberde dükkânlarını kapatıp durumu protesto etmek isteyen sancak halkına Antakya jandarma kumandanının tabanca ile yürüdüğü bilgisine de yer verilmiştir. Bkz. *Kurun,* 9 Ekim 1936, s. 1.

91 "Fransa'ya Bir Nota Verildi", *Kurun,* 10 Ekim 1936, s. 1. Ayrıca bkz. İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)", *Belleten*, C.XLIX, S.193, Nisan 1985, s. 84; *Akşam,* 10 Ekim 1936, s. 1; *Son Posta*, 10 Ekim 1936, s. 1; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar…*, s. 532-535.

92 "Fransa'ya Verdiğimiz Nota", *Kurun,* 14 Ekim 1936, s. 1.

Lübnan'a nasıl bağımsızlık verdiyse Türkçe konuşan ve Türk çoğunluğunu oluşturan Antakya ve İskenderun'a da vermeliydi. Us, bu durumu yazısında çıplak bir hakikat olarak değerlendirmiştir.[93] *Kurun*, bölgenin tarihi ve coğrafi olarak Türklere ait olduğuna yönelik yayınlar yaparak bölge halkı ile bütünleşip bağımsızlık mücadelesinin ateşini yakmıştır. Atatürk'ün 1923'te zikrettiği gibi bölge kırk asırdan beri Türk yurdu idi. Bu doğrultuda 11 Ekim'de *Kurun*, gazeteci İsmail Müştak Mayakon'nun "Sancak Havalisinin Yakın Tarihi" başlıklı araştırmasına ilk sayfada bir kare içinde yer vermiştir. Makalede, İskenderun sancağı için bölge Türklüğünü ön planda tutmak maksadıyla ilk defa Hatay ismi, "Hatay Devleti" başlığı içinde bilinçli olarak kullanılmıştır. Bu iddialar, psikolojik harbin başladığına, aynı zamanda ileride bir Hatay Devleti kurulmak istendiğine işaret etmektedir. Tarihten örneklerin yer aldığı yazıda Çin'in kuzeyinde yer alan Hatay bölgesinden Türklerin çeşitli nedenlerle Antakya ve İskenderun'a yerleştiği anlatılmıştır. Bölgeye ilişkin şu tasnif dikkate değerdir: *"Hatay= O ahalinin adı, Hatalar= Hatay'da yaşayan Türklerin adı, Hatay Devleti= Hatay'da teessüs edecek Türk varlığının adı"*. Aynı doğrultuda, 1926'da da Fransızların zaten ayrı bir devletin temelini atmak için şimdiki sınırlar içinde İskenderun'da bağımsız bir hükûmet ilan ettiği ve bu hükûmete ait bir anayasa hazırlamakta olduğu bilgisine yer verilerek ayrı bir devletin kurulması gerektiği fikri kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır.[94] Gazete sütunlarında Türk halkının millî bayramlarda İstiklal Marşı okudukları, şapka giydikleri, kırmızı-beyaz kravat taktıkları, ceketlerinde Türk bayrağı rozeti taşıdıkları; bu yüzden de Fransızlar tarafından Türklerin mahkemeye verilmek, aynı zamanda hapse atılmak sureti ile baskı ve işkence gördükleri bilgisi yer almaktaydı.[95]

93 Asım Us, "Çıplak Bir Hakikat Önündeyiz", *Kurun*, 15 Ekim 1936, s. 1.

94 "Sancak Havalisinin Yakın Tarihi", *Kurun,* 11 Ekim 1936, s. 1. Ayrıca bkz. Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl…*, s. 13; Hamdi Selçuk, *Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Eski Günleri*, İstanbul, Sucuoğlu Matbaa, 1972, s. 7. Afet İnan anılarında konuya ilişkin şunları aktarmıştır: *"O bölgeye Hatay adı Atatürk tarafından konmuş ve makale olarak haritalar da eklenerek İ. M. Mayakon imzası ile (22 Ekim 1936) Cumhuriyet gazetesinde çıkmıştır. Aynı gazetede Yunus Nadi Abalıoğlu imzası ile 14. XII.1936 dan itibaren Hatay adı altında makalelerde yayınlamıştır. 22-27 Ocak 1937 tarihleri arasında ise Asım Us imzasıyla Kurun (Vakit) gazetesinde makaleler vardır"*. Bkz. Afet İnan, *Atatürk'ten Mektuplar*, Ankara, TTK, 1989, s. VIII; İsmail Müştak Mayakon, *"*Hata-Hatay ve Oronte-Uratube, Harita Üzerinde Mukayeseli Bir Etüd", *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1936, s. 1; *Atatürk'ün Bütün Eserleri C.28 (1936)*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2015, s. 297; Utkan Kocatürk, "Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.I, S.3, Temmuz 1985, s. 727-728.

95 *Kurun,* 12 Ekim 1936, s. 1; *Kurun,* 15 Ekim 1936, s. 1; "Hatay Türkleri Büyük Bayramımızı Kutluyorlar", *Kurun*, 30 Ekim 1936, s. 1. Bayram kutlamaları yapan Antakya Kız Lisesi, Fransız idaresi tarafından kapatılmıştır. Bkz. *Kurun*, 4 Kasım 1936, s. 1. Erkek Lisesi öğrencileri de bu durumu protesto etmek için okula gitmeme grevi ilan etmişlerdir. Bkz. *Kurun,* 10 Kasım 1936, s. 1; Adnan Sofuoğlu-Adil Dağıstan, *İşgalden Katılıma Hatay*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2008, s. 47; *Cumhuriyet,* 5 Kasım 1936, s. 1; Volkan Payaslı, *Sancak'tan Vilayete Hatay (1921-1960)*, Ankara, ATAM, 2017, s. 300; "Şapka Giyen Türklere Tecavüz", *Kurun,* 23 Aralık 1936, s. 1.

Özellikle 9 Ekim'de verilen notanın ardından bölgede Fransız zulmünün sistematikleştiğine dair haberler *Kurun*'un manşetlerinden düşmemiştir. Buna örnek olarak 14 Ekim'deki "Sancak Türklerine Karşı Fevkalade Tedbirler mi Alınmaya Başlandı?" başlıklı haber verilebilir. Aynı zamanda Beyrut'ta çıkan *Yıldız* ve Halep'te yayımlanan *Vahdet* gazetelerinin de Hatay'ın haklarını savundukları ve oradaki zulümleri haber yaptıkları için Yüce Komiserlik tarafından kapatıldıkları *Kurun*'un sütunlarında yer almıştır.[96] *Kurun*, sancağın yükselen sesi olmaya devam etmiş ve bölge halkının da Türkiye'yi istediğini Hatay'dan gelen protesto haberini "Hatay Türkleri İkinci Bir Protestolarında" başlığı ile bir kare içinde vererek şöyle paylaşmıştır:[97]

> *"Suriye fevkalade komiseri ekselansa Kont De Martel Berut, Suriye vahdetine ilhakımızı hakkındaki beyanatları protesto ederek sancağımızın tam bir muhtariyete tabi tutulması yolundaki talebimizin Türkiye ve Fransa Hariciye nezaretleri ile Milletler cemiyetine iblağını dilemiştik. Protestolarımızın mahalline iblağına dair hiçbir malumat alınamaması efkarı umumiyeyi sabırsızlandırmıştır. Evvelki protestolarımızı teyiden bu protestolarımız gene Milletler cemiyetile Türkiye Fransız Hariciye nezaretine tebliğini talep eder aksi takdirde bu makamata resen müracaat mecburiyetinde kalacağımızı arz eyleriz. Halk Mümessilleri: Abdülgani Türkmen, Abdullah, Vedi Münir Karabay, Şükrü Balcı, Selim Çelenk)"*

1 Kasım 1936'da Atatürk'ün meclis açılış konuşmasında bulunan Asım Us da "İskenderun Hakkındaki Milli Davamız" başlıklı haberde "Atatürk'ün ağzından en kuvvetli bir ifade ile ilan edildi" şeklinde alt başlık kullanarak Atatürk'ün Hatay ile ilgili çok önemli bir söz söylediğine ve meclistekilerin heyecanlandığına dikkat çekmek istemiştir. Atatürk, 1 Kasım 1936 TBMM açılış konuşmasında şunları söylemiştir:[98]

"*Bu sırada, Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan, İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatını bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler."*

96 "Sancak Türklerine Karşı Fevkalade Tedbirler mi Alınmaya Başlandı?", *Kurun*, 14 Ekim 1936, s. 1; *Kurun*, 21 Ekim 1936, s. 1.

97 "Hatay Türkleri İkinci Bir Protestolarında", *Kurun,* 20 Ekim 1936, s. 1. Aynı zamanda halk mümessilleri Hasan Rıza Soyak'a davalarını üstlenmesini isteyen bir belgeyi 30 Ekim 1936'da vermiştir. Belgede *"Antakya, İskenderun, Bayır, Bucak, Reyhaniye, Beylan, Kırıkhan ve havalisinin hukuku siyasi ve umumiyesini, Türkiye Cumhuriyeti nezdinde müdafaa etmek ve icap eden herhangi bir harekette bulunmak üzere Türkiye Riyaseticumhur Umumi Kâtibi Bay Hasan Rıza Soyak'ı mümessil olarak intihap etmişizdir."* denilmektedir. Bkz. Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar…*, s. 536.

98 *Kurun*, 2 Kasım 1936, s. 1; *Cumhuriyet,* 2 Kasım 1936, s. 1; *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.5, C.13, 1 Kasım 1936, s. 6-7; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.I, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 410.

Atatürk'ün Hatay hakkında Fransız Hükûmeti'ne karşı ileri sürdüğü talepleri Fransız büyükelçisinin bulunduğu mecliste dile getirmesiyle Hatay davasının millî bir karakter kazandığını belirten ve millî davanın 400 milletvekili tarafında ayakta alkışlamasını Millî Mücadele yıllarına benzeten Us, bu durumu davanın teyit edilmesi anlamına geldiğine yormaktadır. 9 Ekim'de Fransa'ya verilen notanın cevabı 10 Kasım'da gelmiş ve cevapta kısaca sancağa bağımsızlık vermenin Suriye'nin toprak bütünlüğüne zarar vereceği belirtilmiştir. 14 Kasım tarihli Kurun, bu durumu ilk sayfada kırmızı puntolarla yazılmış *"*Fransa İskenderun ve Antakya Hakkında Cevabını Bildirdi" başlığı ile kamuoyuna duyurmuştur.[99] Fransa'nın notaya geç cevap vermesinin en önemli nedeni ise Suriye meclisi için yapılacak seçimlerde Türkler aleyhinde olumsuz bir hava yaratmaktır. Hatay bağımsızlık mücadelesinin lideri Tayfur Bey'in Ankara'ya giderek başta Başvekil İsmet İnönü olmak üzere devlet erkânı ile yapmış olduğu teatide, 14 Kasım'da yapılacak seçimlere Türklerin katılmaması yönünde karar çıkmıştır. Böylelikle sancağın Suriye'den tamamen ayrı bir varlık olduğu tüm dünya önünde en güçlü şekliyle ispat edilmiş olacaktı. Kararın ardından sancak Türkleri evlerinden çıkamamak suretiyle seçime katılmamış; ancak Fransızlar, Türk köylüsünü süngü ve dipçikle oy vermeye mecbur kılmaya çalışmıştır. Fransız manda idaresi, sancak ileri gelenleri için 150 kişilik kara liste çıkararak onları sınır dışına çıkarmıştır.[100] *Kurun*, seçim bitene kadar Hatay'da yaşanan kanlı hadiseleri manşet halinde vermiştir. 16 Kasım'da "Sancak'ta Kanlı Hadiseler Vukuundan Korkuluyor" başlığı altında Us'un intihaba ilişkin değerlendirmesi verilmiştir. Asım Us, Hatay Türklerinin yabancı bir idarenin altına verilmemesini savunurken seçim dolayısı ile jandarma ve memurların baskılarına rağmen merkezden en ücra köylere kadar bölge halkının seçime katılmamasını yerden göğe kadar haklı bulmuş *"Suriye intihabatına Sancak Türklerinin iştirakini istemek masum bir idam mahkûmuna intihar teklif etmekten farksızdır"* benzetmesi ile yapılanları bir zulüm olarak

99 Notalar için bkz. "Hükümetimizle Fransız Hükümeti Arasında Teati Edilen Notalar", *Cumhuriyet,* 22 Kasım 1936; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar…*, s. 35-541.

100 *Kurun*, 15 Kasım 1936, s. 1. Ayrıca bkz. Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu*…, s. 94; Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl…,* s. 34-35; *Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi,* Dolap No.16, Kutu No.172, Dosya No.5, Fihrist No.1-1.

nitelemiştir.[101] Fransızlar seçim sürecince daha ileri giderek seçime katılmaları için Türk halkına para dağıtmış ve Türkiye taraftarı Türkleri memurluklarından istifaya mecbur etmiştir. Aynı zamanda Kırıkhan Kaymakamı Süreyya Halef seçimlere müdahil olmayınca görevden alınmış ve bazı Türklere hapis cezası verilmiştir. Hiçbir sebep yokken Türklerin sevilen lideri Abdülgani Türkmen'in evini polisler basmıştır. Bu olayları gazetesinin ilk sayfasından sıcağı sıcağına aktaran Us, Hataylı Türklerin bölgede Atatürk'ün 1 Kasım'da meclis açılış konuşmasının yer aldığı Atatürk fotoğrafının görüntüsüne *Kurun*'da yer vererek nasıl dağıtıldığını gururla anlatmıştır.[102] Ertesi gün ise "Sancak Türkleri İntihabatı Protesto Ettiler" başlıklı haberin altında bir çerçeve içinde "Rey Sandıkları Hileli Pusularla Doldurulmuş" başlığı ile Reyhaniye Belediye Reisi Halil Bey'in gönderdiği protesto telgrafına yer verilmiştir. MC ve Fransız Hariciye Nezareti'ne gönderilen protesto telgrafının içeriğinde; ikinci seçmenlerin hükûmetçe tayin edildiğinden, sandık başına belediyeden, eşraftan kimse bulunmadığından yalnız cami imamının zorla getirildiğinden, silahla getirilen köylülerin elinde birden fazla oy pusulası bulunduğundan, kimseden hüviyet sorulmadığından, seçim defterinin hiç tetkik edilmediğinden, sandıkların hileli pusulalarla doldurulduğundan hülasa seçimlerin katiyen meşru olmadığından bahsedilmiştir.[103] Asım Us, gelişmeleri "Sancaktaki Türkler" başlıklı köşe yazısına taşımıştır. Millî varlığını muhafaza etmek isteyen 300 bine yakın Türkün yüzde doksanının seçime katılmayarak, Suriye Birliği içinde erimeyi ve yok olmayı istemediğinden bahseden Us, sancakta resmî dilin Türkçe olmasına rağmen ilk mekteplerde buna yer verilmediğini, derslerin Arapça yapıldığını bu suretle Fransa'nın 1921 Ankara Antlaşması'na uymadığını göstermeye çalışmıştır. Aynı zamanda yazar,

101 "Sancak'ta Kanlı Hadiseler Vukuundan Korkuluyor", *Kurun*, 16 Kasım 1936, s. 1; Asım Us, "Vatanperver Türkler Sürülüyor", *Kurun,* 16 Kasım 1936. Yapılan zulümler için bkz. *Le Sandjak Lutte Pour Son Independance-1936 (Sancak'ın Bağımsızlık Mücadelesi),* Antakya, Bağımsız Hatay Topluluğu, 1936, s. 6. Fransızlar tarafından Arapça olarak çıkarılan *El Liva* gazetesinin sahibi Edvard, seçime katılıma teşvik ettiği için Antakya Ortodoksları tarafından kilisede dövülmüştür. Bkz. "Yapılan Tazyik", *Kurun*, 20 Kasım 1936. Seçime katılmayan Türklerin evine tütün ve silah saklanıyor araması bahanesi ile kapıları kırılarak girilmiştir. Kırıkhan'da İmam Hafız Ali, şapka giyen Türkleri tekfir etmiş ve Fransızlar Ermenileri Türkler aleyhine silahlandırmıştır. Bkz. "Sancakta Tecavüz Devam Etmekte", *Kurun*, 29 Kasım 1936. Bir başka tarihte de tazyikleri anlatan bir mektup paylaşılmıştır. Fransız delegesi Duryo, Mutasarrıf Barazi ve Suriye Vatani Partisi'nin baskıları arttırdığı, Halep'te bulunan Zekeriya Camii'nde toplanan Vatanilerin kanlarının son damlalarına kadar Türklerle uğraşacakları, Türk vatanperverlerin sancaktan çıkarılmaları, *Yenigün* gazetesinin kapatılması, Türk memurların azli, sancakta siyasi Arap kulüplerinin açılması, eski Antakya mebusu Taşnak reislerinden Moses Delkasyon'a 15 bin frank verilerek Ermenilere dağıttığı, intihabata teşvik için köylere Ermeni muallimlerin gönderildiği, Antakya, İskenderun ve Kırıkhan'da birer Vatani kulüp açıldığı, seçime iştirak edenlerin yüzde yirmi olmasına rağmen Fransızların seçimi Şam meclisinden geçirerek meşru hale getirmeye çalıştıkları bilgisi mektupta yer almaktadır. Bkz. "Sancakta Türklerin Gördüğü Tazyikleri Anlatan Bir Mektup, *Kurun*, 2 Aralık 1936, s. 1; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar…,* s. 544-546; "Dayanılmaz İşkenceler", *Kurun*, 20 Aralık 1936, s. 1.

102 Asım Us, "Tazyikle Seçtirilen Mebusların Antakya ve İskenderun Türklerini Temsile Nasıl Hakları Olur", *Kurun*, 17 Kasım 1936, s. 1 (Ek-3). Antakya, Kırıkhan ve Reyhanlı'da yapılan usulsüzlük ve baskılar için bkz. "İnkar, Tahrif, Yalan", *Kurun*, 8 Aralık 1936, s. 1.

103 "Sancak Türkleri İntihabatı Protesto Ettiler", *Kurun*, 18 Kasım 1936, s. 1.

arazi vergileri yüzünden aşırı faizle borçlandırılan Türklerin ellerindeki toprakların zorla alınarak Ermenilere verildiğinden bahsederek bu uygulamalarla Türk varlığını tehlike altında görmüştür. Us; sancak Türklerinin seçime katılmamasını, Türklerin anavatana olan bağlılıklarının bir neticesi olarak değerlendirmiştir.[104]

20 Kasım'da *Kurun*, Hatay davasının haklılığını ve hukuksal boyutunu kanıtlamak için 10 Kasım'da Fransa tarafından gönderilen notaya binaen Cumhuriyet Hükûmeti'nin 17 Kasım'da verdiği cevabi notasını Antakya Lisesi ve çevresinin manzarasından bir kesit vererek manşetine taşımıştır. "Fransız Notasında Neler İleri Sürülüyor" başlıklı haberde "Notada 1921 Ankara Anlaşması Suriye Mandası içinde Sancak için kabul edilmiş bir hususi idare şeklinde gösteriliyor. Hâlbuki bu muahedeleri Türkiye Cumhuriyeti tasdik etmemiştir." alt başlığı ile Lozan Antlaşması'na gönderme yapılarak Türkiye'nin Suriye'den vazgeçtiğine, ancak sancak haklarını muhafaza ettiğine dikkat çekilmek istenmiştir. San Remo ve Manda yasalarına gönderme yapılarak hukuksal olarak bölgede Türk varlığının çoğunlukta olduğu, bu yüzden de İskenderun ve Antakya'ya çoğunluğu Araplardan oluşan Suriye'ye yapıldığı gibi bağımsızlık hakkı tanınması gerektiği anlatılmıştır.[105] Beş gün sonra ise "Fransa'ya Verdiğimiz Cevabi Nota" haberinde "İskenderun Sancağı hiçbir zaman Fransa'ya ilhak edilmiş değildir ki Suriye'ye ilhak edilebilsin" alt başlığı ile İsmet İnönü ve Rüştü Aras'ın ağzından notanın mühim noktaları aktarılmıştır. Aynı zamanda sorunun çözüme kavuşması için Fransa'nın MC'ye gidilmesi önerisi haberde yer almıştır.[106] Us, Fransa'ya çok kuvvetli delillerle verilen cevabi notayı *"siyasi bir şaheser olarak görmüş"* ve bunun karşılıklı mukayesesini yaparak Türk tezlerini ön plana çıkarmaya çalışmıştır.[107] Bir başka yazısında da iki ülke arasında hangi noktalarda fikir ayrılığı olduğunu tespit etmeye çalışmıştır.[108] Hükûmetin ileri sürdüğü tezlerin haklılığının aynısını ise Us'un "Sancak Meselesinde" başlıklı köşe yazısında görmek mümkündür. Ona göre Hatay davası ciddi bir diplomasi şekline dönüşmüştür.[109] Us, daha da ileri giderek Hatay davasının haklılığını ispat etmek için

104 Asım Us, "Sancak'taki Türkler", *Kurun*, 19 Kasım 1936, s. 1. Başka bir yazısında da mahkemelerde davaların Arapça görüldüğünden memurların çoğunun Arap ve Ermenilerden, Millî Mücadele karşıtı vatan haini yüzelliklerden atandığından bahsederek Antakya ve İskenderun'un muhtariyetini sorgulamıştır. Bkz. Asım Us, "İskenderun Meselesinde", *Kurun,* 27 Kasım 1936, s. 1.

105 Cevabi notanın tamamı için bkz. *Kurun,* 20 Kasım 1936; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, s. 537-541.

106 "Fransa'ya Verdiğimiz Cevabi Nota", *Kurun,* 25 Kasım 1936, s. 1. İsmet İnönü, konuya dair not defterine kısa başlıklar ile *"Sancağın hususi idaresi, Tamamen ayrı ve müstakil bir istikamete yürüyor, Suriye-Lübnan-Sancak, Temel prensipler üzerine bir anlaşmaya varıldı, Entante distincte, dahili işlerinde tam istiklal, Sancak vaziyetinin değiştirilmemesi için Cemiyet-i Akvam salahiyeti"* yazmıştır. Ahmet Demirel, *İsmet İnönü Defterler (1919-1973),* İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017, s. 166-167; İsmet İnönü, *Hatıralar,* Ankara, Bilgi Yayınevi, 2014, s. 540-541.

107 Asım Us, "Milli Davamızın Müdafaası Yolundan", *Kurun,* 26 Kasım 1936, s. 1.

108 Asım Us, "Türkiye'nin İstediği Teminatlı Muhtariyettir", *Kurun,* 27 Kasım 1936, s. 1.

109 Asım Us, "Sancak Meselesinde", *Kurun*, 21 Kasım 1936, s. 1.

Britanik Ansiklopedisi'nden alıntı yaparak *"İskenderun'da hususi idare tesis eden 1921 tarihli Franklen Buyyon muhadesi ile Suriye'yi Fransız mandasına veren 1923 tarihli MC kararı arasındaki farkı gösteriyor"* şeklinde örnekler vermiştir. Fransa'nın, İskenderun ve Antakya'yı Suriye sınırları içinde taksime tabi tutmasının uluslararası hukuka aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Bununla beraber 1921 Ankara Antlaşması'na imza koyan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Fransız temsilcisine "*Bu topraklar, Türk'tür. Burasını Türkler gene bir gün alacaktır."* sözünü manşetlere taşımıştır.[110]

Hatay davasının savunması gazete manşetlerine ve köşe yazılarına taşınırken seçimlerin devam ettiği sırada Antakya'da Suriye Meclisi'ne Antakya'dan gidecek iki mebusun evinin önünde bu kişilerin Türklerin hakkını temsil edemeyeceği ve seçimlerin meşru olmadığını savunmak isteyen kalabalık kitle üzerine ateş açılması ile olaylar çıkmıştır. Fransız askerlerinin de mitralyözden ateş açması sonucu iki Türk genci ölmüş ve birçok insan yaralanmıştır. Fransızlar, seçilen iki mebusu da Halep'e kaçırarak bölgede sıkıyönetim ilan etmiştir. 2 Aralık tarihli *Kurun,* "Antakya'da Halka Ateş Açıldı" başlığı ile gelişmeleri Türk ve dünya kamuoyuna duyurmuştur.[111] Sancak halkının canından ve malından emin olmadığı, Fransa'nın göreve çağrılmasına ilişkin ertesi günkü haberin ardından Us, sancakta Türklere yapılan tazyiklerin durdurulması için kati emir verilmesi gerektiğine yönelik bir yazıyı kaleme almıştır. Yazıda, *"Fransız yönetimin zorla halkı seçime katmasındaki maksat nedir? MC'de bir karar verilene kadar Sancağın hukuki ve siyasi vaziyetini değiştirmemek zaruri bir netice değil midir?"* suallerine cevap ararken seçimlerin ve tazyiklerin MC kararını verinceye kadar durdurulması gerektiğini ileri sürmüştür.[112] Beyrut'ta bulunan Yüksek Komiser Martin'e sancağın her tarafından seçimlere yönelik protesto telgrafı yağmıştır. Telgrafta yirminci asırda medeni Fransız Hükûmeti'nin idaresi altındaki ülkelerde seçimlerin baskı altında yapıldığı, bu yüzden 30 Kasım'da yapılan seçimi medeniyet ve hürriyet adına protesto edildiği bilgisi yer almaktaydı.[113] Arapça yayın yapan Edvar Nun'un *El Liva* gazetesi de seçime Türk, Alevi, Çerkez ve Ortodoks Taşnaklardan katılan kimse olmadığını ilan etse de kısa süre sonra halkı seçime iştirak etmiş olarak göstermiştir. *Kurun* ise seçime katılım olmamasını "*Sancağın Suriye ile hiçbir alakası*

110 Asım Us, "İskenderun'da Türk Davasını Teyit Eden İlmi Eser", *Kurun*, 25 Kasım 1936, s. 1; "İskenderun Meselesi Hakkında", *Kurun,* 28 Kasım 1936, s. 1.

111 "Antakya'da Halka Ateş Açıldı", *Kurun*, 3 Aralık 1936, s. 1; *Cumhuriyet,* 3/9 Aralık 1936, s. 1; Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl,* C.1, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1987, s. 87-90; Ali İlmi Fani, *Bir 150'liğin Mektupları,* haz. Abdullah Ucman, Handan İnci, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1998, s. 136; *Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi*, Dolap No.16, Kutu No.172, Dosya No.5, Fihrist No.1; Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl ...,* s. 35.

112 Asım Us, Fransa'yı Vazifesine Çağırıyoruz", *Kurun*, 4 Aralık 1936, s. 1.

113 "Durmadan Protesto Yağıyor", *Kurun*, 5 Aralık 1936, s. 1.

olmadığını ve başlı başına istediğini cihan efkarı umumiyesine bir daha anlatmak" şeklinde değerlendirmiştir.[114] Yaşananlar üzerine Türkiye, Hatay sorununu MC'ye götürmüştür. 10 Aralık 1936'da Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras, Numan Menemencioğlu, Şükrü Sökmensüer, Hasan Rıza Soyak, Abdurrahman Melek, Hatay meselesini görüşmek için Cenevre'ye gitmişlerdir.[115] *Kurun*, Hatay meselesinin MC'de konuşulduğu sırada Başbakan İsmet İnönü'nün Ankara Halkevi'nde Hatay meselesine değindiği konuşmasından bir kesit vermiştir. Başbakanın *"Suriye'nin istiklale giderken bir Türk iline hükmetmek arzusunu haksız ve zalimane buruyoruz. Biz İskenderun ve Antakya'yı hiçbir zaman Suriyelilere vermiş değiliz."* şeklindeki hitabını manşet yapmıştır.[116]

Asım Us, Hatay meselesinin MC'ye taşınmış olmasından memnun olduğunu ve konunun ivediliğini belirten yazısında İskenderun sancağının mukadderatı belli olana kadar yapılan seçimlerin hukuken hükümsüz sayılması gerektiğini ileri sürmüştür.[117] Diğer yazılarında da 1921'de yapılan Ankara Antlaşması'na sürekli gönderme yapan Us, meselenin hukuksal boyutuna ve haklılığına değinerek *"Antakya'da Türk nüfusunun tahrik, tazyik ve tedhiş vasıtalarından"* kurtarılması için bölgeye bir gözlemci heyetinin gönderilmesi gerektiğini savunmuştur.[118] Aynı zamanda Hariciye Vekili Tevfik Bey'in sancaktaki Fransız askerlerinin çekilerek bölgeye tarafsız jandarma kuvvetlerinin gönderilmesi tezini desteklemiştir.[119] Nihayetinde MC'de tam bir karara varılamaması nedeniyle Fransa, Türk heyetini müzakereleri sürdürmek üzere Paris'e davet etmiştir.[120] Asım Us, MC Konseyinin yeni toplanma tarihi olan 18 Ocak 1937'ye kadar Fransa ile Türkiye arasında başlayacak müzakereleri, meselenin teşhisi açısından önemli bulmuştur.[121] Paris görüşmeleri sürerken sancak halkı yapmış olduğu protestoda, *"zaman zaman bazı Suriye gazeteleri Türklerin bir ekalliyetten ibaret olduğu ve buradaki Türklerin Torosların şimaline mübadele suretiyle yerleştirilmesini teklif*

114 "Çocuklara Ateş Açılmıştır", *Kurun,* 7 Aralık 1936, s. 1.

115 "Dr. Tevfik Rüştü Arasın Başkanlığındaki Heyetimiz Bu Akşam Ankaradan Hareket Ediyor", *Kurun,* 9 Aralık 1936, s. 1; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar…*, s. 547; Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl…*, s. 36.

116 *Kurun*, 13 Aralık 1936, s. 1. Aynı nüshada İstanbul'daki Antakyalıların Hatay Erkinlik Birliği Cemiyeti kurdukları haberi yer almıştır. Bu cemiyetin şubeleri Mersin, Kilis, Islahiye ve Dörtyol'da açılmıştır.

117 Asım Us, "Meselenin Müstacelliği Takdir Edilmiş Oluyor", *Kurun*, 10 Aralık 1936, s. 1.

118 Asım Us, "Sancak Meselesi İhtilafı", *Kurun,* 12 Aralık 1936, s.1; Asım Us, "Bir Manevra", *Kurun*, 20 Aralık 1936, s. 1; Asım Us, "Atatürk Bir Şey İsterse Mutlaka Yapar", *Kurun,* 4 Ocak 1937, s. 1; Asım Us, "İskenderun Meselesinin Alacağı Şekil", *Kurun*, 21 Ocak 1937, s. 1.

119 *Kurun,* 15 Aralık 1936, s. 1; Asım Us, "Konsey Kati Kararını Verecek", *Kurun*, 18 Aralık 1936, s. 1.

120 *Kurun,* 19 Aralık 1936, s. 1.

121 Asım Us, "Paris Müzakerelerinde", *Kurun*, 19 Aralık 1936, s. 1. Fransız heyetinde Hariciye Bakanı Delbos, Hariciye Müsteşarı Vionet, Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Ponsot ve Şark Şubesi Direktörü Chavelden bulunmaktadır. Bkz. *Kurun,* 23 Aralık 1936, s. 1.

etmektedirler. Hatay Türkleri, Hatay mıntıkasında yaşayan otokton ahalidir ve burada nüfus ekseriyeti de bu halktadır. Tarihi ile, an'anesiyle, coğrafi isimleriyle ve bütün kültürüyle tam bir Türk mıntıkası olan Hatay'ın sahibi biz Türkler, belli olan bir maksada matuf bu talepleri şiddetle ret ve protesto ederiz" ifadelerini kullanmıştır. Bu durum *Kurun'un* sütunlarına "Hatay'ın Sahihi Hatay Türkleridir." olarak yansımıştır.[122] İki gün sonra da "Paris'te Müzakereler inkıtaa uğradı" haberinde, "Sancağın Suriye'den ayrılması esastır, bunun hilafına hiçbir müzakereye giremeyiz." şeklindeki alt başlıkla Tevfik Rüştü Aras'ın ve hükûmetin Hatay davasında ne kadar ısrarcı olduğu belirtilmek istenmiştir. Aynı nüshada Asım Us, "Müzakereler Neden Dolayı Kesildi" başlıklı bir yazıyı kaleme almıştır. Us, MC'deki Fransız tezlerinin Paris'te tekrarlanması üzerine "Türk heyeti Paris'e neden çağrıldı?" sorusunu sormaktan geri kalmamıştır. Fransa'nın, İskenderun'u Türkiye'ye teslim etmekle Suriyelilerin Fransa'ya güceneceği tezini de samimi bulmayarak Suriye'nin denetimi altında Hatay Türklerini Araplaştırma planının Türkiye tarafından onaylanamayacağını vurgulamıştır. *"Fransızlar, Türklerin istiklal konusunda pazarlık yapmayacağını anlamak istiyorsa Lozan Konferansına bakmalıdır"* diyen Us, yazısının sonunda *"Lozan'da Türkiye'nin Suriye için bile muvafık görmediği bir idare şeklini şimdi İskenderun için kabul etmesi mümkün müdür?"* sorusunun cevabını okuyuculara bırakmıştır.[123] Ertesi günkü yazısında ise Fransızların istiklal düşüncesi bir yana, konfederasyon düşüncesini dahi reddetmesini İskenderun Türkleri ile Suriyeli Müslümanların ve Lübnan Hristiyanlarının ayrı ayrı bağımsız birer devlet haline geldikten sonra aralarında bir konfederasyon yapmalarını Akdeniz'in güney kıyısında artık ecnebi entrika ve tahrikine meydan vermeyeceğine yormaktadır.[124]

22 Aralık'ta İsviçreli Piyade Albay Karl Wattewly, Hollandalı Eski Celebes Valisi J. Caron ve Norveçli Eski Türk Yunan Muhtelit Mübadele Komisyonu Başkanı Möyö Hans Holstad'dan oluşan bir gözlem heyetini bölgede inceleme yapmak üzere Hatay'a gönderilmesine karar verilmiştir.[125] Heyetin Türkiye'ye varışı ile Hariciye Vekili Rüştü Aras'ın da Paris'ten dönüşü aynı zamana denk gelmiştir.[126] Fransızlar gözlemci heyet geleceği zaman köylere jandarma gönderip tezahürat yapmamaları için köylüleri uyar-

122 "Hatay'ın Sahihi Hatay Türkleridir.", *Kurun*, 22 Aralık 1936, s. 1.

123 Asım Us, Müzakereler Neden Dolayı Kesildi?", *Kurun*, 24 Aralık 1936, s. 1.

124 Asım Us, "Fransa Niçin Son Teklifimizi Kabul Etmedi," *Kurun,* 25 Aralık 1936, s. 1.

125 *Kurun,* 18 Aralık 1936, s. 1; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar…*, s. 547, 569; Hamdi Selçuk, *Bütün Yönleriyle...*, s. 80; Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl…*, s. 37.

126 *Kurun,* 1 Ocak 1937, s. 1.

mıştır. Ancak sancağın istiklali için 60.000 Türk gösteri yapmıştır. [127]

21 Ocak 1937'de Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras ve başkanlığında bulunan heyet, Cenevre'de MC Konseyinde Hatay davasını tekrar görüşmek üzere bulunmuştur. Asım Us, anılarında Türk heyetinin resmî dilin sadece Türkçe olmasını isterken Fransa'nın Arapçayı da resmî dil olmasını istemesini art niyetli yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Zira ona göre Fransızların niyeti kültür yolu ile bölgeyi Araplaştırmaktı. Bu maksatta değillerse kurulacak olan Hatay Hükûmeti resmî işlemlerde Ermenilere, Çerkezlere, Kürtlere kolaylık sağlayacağı düşüncesindedir. Resmî dil meselesinde çözüm yolu olarak da şunları önermiştir:[128]

> *"Hatay ile Suriye arasında gümrük, posta ve telgraf ve telefon, meskûkât gibi müşterek olan işlerin idaresine ait hususlarda idari muamelatın tanzimi için yapılacak muhaberelere mahsus olarak Suriyelilerin Arapça, Hataylılarında Türkçe yazmalarını kabul ederek meseleyi halletmek mümkün olabilir."*

Hatay davasının Cenevre'de konuşulduğu ilk günde, Atatürk Asım Us'u kalmakta olduğu Dolmabahçe Sarayı'na davet etmiş ve konu hakkında makale yazmak istediğini Us'a belirterek bu yazıların *Kurun* gazetesinde çıkmasını kendisinden istemiştir. Atatürk'ün amacı görüşmeler sürerken basın yolu ile dünya kamuoyunu etkileyerek Türkiye lehinde hava yaratmaktı. Anılarında konuyu detaylandıran Us, bu durumdan mutluluk duyduğunu da çekinmeden ifade etmiştir. Atatürk'ün dikte ettiği yazılar Asım Us imzası ile 22 Ocak 1937'den 27 Ocak'a kadar beş gün arka arkaya ana fikirlerinin de verildiği şu başlıklarla çıkmıştır: "Fransa'nın Dostlarına Hitap Ediyoruz, Türk efkarı umumiyesi artık Fransız devlet ricalini Hatay meselesinde muhatap olmak kabiliyetinden uzak görüyor", "Paris'te Kedorseğ, Zavallı Fransa","Cumhuriyetimize Osmanlı İmparatorluğunun bir temadisi nazarile bakmak, hem isabetsiz, hem de tehlikeli bir meslektir. Üzerinde haklı olarak durduğumuz bir nokta", "Günü Biten İntizar", "Hala

127 "Müşahitler Sancak'ta", *Kurun*, 3 Ocak 1937, s. 1. Dönemin Maarif Müfettişi Pierri Bazantay, o güne dair raporuna şunları yazmıştır: *"1 Ocak günü, Milletler Cemiyeti tarafından görevlendirilen tarafsız gözlemci heyeti Antakya'ya ulaştı (M.M.Caron, Ostwald, Von Watenwiel, M.M. Anker et Motier'nin kılavuzluğuyla). Gözlemciler otellerine yerleştikten sonra her iki tarafça izlenmeye başlandı. Türkler iyi organize olmuşlardı. Gözlemciler sokağa çıkar çıkmaz aynı sokak üzerinde bir grup şapkalı Türk beliriveriyordu. Fakat bu grubu izleyen diğerleri de polis boneleri ile aynı yerde belirmekte gecikmiyordu. Zaman zamanda ortam geriliyordu."* Bkz. Pierre Bazantay, Conflic De NationalitesAuProche-Orient, (Le SandjakD'Alezandrette 1934-1939), ed. ArmenagAprahamian, (MembreDuConseilNationalArmenien), La France Et La QuestionD'Orient, Rapport Nu. 3, http://www.haybachdban.org/Armenie- Occidentale/Departement-Interieur/Analyse/LE-SANDJAK-D-ALEXANDRETTERapport-N%C2%B03.pdf. (Erişim Tarihi: 04.11.2012); Hamdi Selçuk, *Bütün Yönleriyle…*, s. 80-81; "Sancağın İstiklalini İstiyoruz", *Kurun*, 21 Ocak 1937, s. 1.

128 *Kurun*, 20 Ocak 1937, s. 1; Asım Us, *Hatıra Notlar…ı*, s. 121. Atatürk'ün resmî dilin Türkçe olması ve bundan taviz verilmemesi gerektiğini Aras'a bildiren telgrafı ve izlenilecek politikaya yönelik görüşleri için bkz. *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A: IV-18-C, D: 74-1, F: 27; *Cumhurbaşkanlığı Arşivi,* A: IV-18-C, D: 74-1, F: 28-2.

İntizar, Türkiye aldatılamaz!". Us, anılarında beş makalenin içerik analizini de kendince şu şeklide yorumlamıştır:

> *"Bu makaleler dikkat ile okunursa Atatürk'ün Hatay meselesindeki yanlış ve haksız hareketlerinden dolayı o zamanki Fransız ricalini şiddetle tenkit ettiği gibi İsmet İnönü Hükümetine karşı da bu meseleden dolayı biraz serzenişte bulunduğu görülür."*[129]

Fransa'nın yanı sıra Suriye'deki hükûmeti de basın-yayın yolu ile etkilemek istemiştir. Nitekim Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan bir belgede *Kurun* gazetesi başmuharriri Asım Us'un, 1937 yılının başlarında İstanbul Radyosu'nda Arapça olarak bir makalesini yayımladığı görülmüştür. Makalede, Türkiye-Fransız ilişkileri ile ilgili olarak kısaca şunlar dile getirilmiştir:[130]

> *"Türkiye'nin Fransa'yı müşkilata sokmak yolunda bir emeli ve siyaseti yoktur. Esasen şimdiye kadar böyle bir zihaba mahal verecek harekette de bulanmamıştır. Şu kadar ki, Türkiye'nin bu tarzı hareketi yalnız Fransızların değil, aynı zamanda diğer dost millet ve devletlerin hatır ve siyasî menfaatlerine riayetten mütevellittir. Bu hakikatin devletler tarafından Fransa'ya anlatılması lazımdır. Aksi takdirde Türkiye'nin yüksek şerefine karşı Fransa'nın ihmalkar bir tavır ve meslek takınmasında devletlerce beis görülmediği fikri hasıl olabilir. Bu takdirde Türkiye nasıl hareket edebileceğini fiilen göstermek zaruretinde kalır. Cumhuriyet Hükümeti mahza işi bu mecraya sürüklemek için azamî ihtiyatla hareket etmektedir. Türkiye'ye Osmanlı İmparatorluğunun bir temadisi nazarile bakıp ona göre siyaset kullanmak yalnız isabetsiz değil, aynı zamanda tehlikeli bir harekettir."*

27 Ocak 1937'de Cenevre'de sancak statüsü ve anayasası kabul edilerek Hatay meselesi sulh yolu ile halledilmiş oldu. Sancak iç işlerinde serbest, dış işlerinde Suriye'ye bağlı "ayrı bir varlık" olacak, sancağın resmî dili Türkçe olacak, ikinci bir dil için MC karar verecektir. 27 Ocak 1937 tarihli *Kurun*, "Hatay'a Müjde" başlığı ile gelişmeleri kamuoyuna duyurmuştur. Haberin altında millete yeni zafer kazandıran Atatürk'ün, onun sağında yeni bir diplomasi zaferi kazanan Hariciye Vekili Dr. Aras'ın ve solunda ise Başvekil İsmet Paşa'nın fotoğrafına yer verilmiştir. Asım Us, yaşadığı mutluluğu aynı gün "Davamızı Kazandık" başlıklı köşe yazısına aktarmıştır. Resmî dil meselesinin çözülmesi ile aylardan beri güney sınırımızdaki uluslararası bir tehlike manzarasının hukuksal zeminde sulh yolu ile halledildiğini anlatan Us, 1921'de Franklin Bouillon ile yapılan

129 Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım...*, s. 133-141. Daha sonraki günler Atatürk'ün Hatay meselesi ile ilgili yazdığı makaleleri saraydan almak üzere Yazı İşleri Müdürü Ahmet Banoğlu, *Vakit* yazarı Hikmet Münir Ebcioğlu ve Hakkı Tarık Us gitmişlerdir. Bkz. Niyazi Ahmet Banoğlu, *Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri*, İstanbul, M. Sırlar Matbaası, 1960, s. 98-101; Zeynep Uysal, *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, İstanbul Basın Kurumu Tesisi, 1991, s. 45-56; Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan ikinci makale için bkz. *Cumhurbaşkanlığı Arşivi,* A: IV-18-e, D: 74-1, F: 29-1 (Ek-4) Makalelerin tam metni için *Kurun* gazetesinin 22 Ocak'tan 27 Ocak'a kadarki sayılarına bakınız.

130 *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A: IV-18-e, D: 74-1, F: 33-50 (Ek-5).

antlaşma sonrası kül altında saklanan bir kor gibi Hatay meselesinin yeniden ateşlenmesi ile 300 bin Türk'ün hayatının silah kullanmaksızın Atatürk'ün Konya ve Ulukışla'ya giderek ilkeli ve kararlı davranmasının neticesi sayesinde olduğunu anlatmıştır. Hülasa Atatürk'ün ve Cumhuriyet Hükûmeti'nin dış politikada izlediği barışçı siyaset ile meselenin bu şekilde çözümlenmesini ikinci bir Montrö zaferi olarak değerlendirmiştir.[131] *Kurun* aynı sayısında Fransa'da çıkan *Petit Journal, Le Journal, Humanite ve Echo de Paris, Republik, Ere Nouvelle* adlı gazetelerden iktibas yaparak Fransız basının memnuniyetini dile getirmeye çalışmıştır. Ertesi gün ise *Kurun*, Atatürk'ün millî dava ve menfaat olarak gördüğü Hatay meselesinin çözümüne yönelik uluslararası hukuk zemininde atılan bu ilk adımdan ve Hataylı Türk kardeşlerinin kurtulmasına yönelik kazanılan diplomatik başarıdan ötürü yaşadığı mutluluğu, tebriklerini Başbakan İsmet İnönü'ye ve Aras'a telgrafla ilettiğini belirterek telgrafların tam metnini ilk sayfada neşretmiştir.[132] Asım Us anılarında ise Hatay meselesinin iyi bir şekilde halledilmesinin Fransa'nın İslam âlemi üzerindeki nüfuzunu da arttıracağını ileri sürmüştür.[133]

Başbakan İnönü, 8 Mayıs 1937'de İngiltere Kralı VI. George'un taç giyme törenine gittiğinde önce Paris'te, daha sonra Londra'da yapmış olduğu temaslarda Hatay konusunu gündeme getirerek Türk Hükûmeti'nin ne kadar kararlı olduğunu göstermiştir. Türkiye-Fransa-İngiltere dostluğunu pekiştiren dış temaslar çok geçmeden olumlu netice vermiş ve MC tarafından sancak anayasası 29 Mayıs 1937'de onaylanmıştır.[134] Kurun gelişmeleri ilk sayfadan "Hatay'a Ait Anlaşmalar Dün Sabah Saat Onda Cenevre'de İmzalandı" başlıklı haberlerle kamuoyuna duyurarak yeni rejimin 29 Kasım 1937'de

131 "Hatay'a Müjde", *Kurun*, 27 Ocak 1937, s. 1; Asım Us, "Davamızı Kazandık", *Kurun,* 27 Ocak 1937, s. 1; Sevgi Satı, *Asım Us'un Milletvekilliği Döneminde Yakın Tarihimizin Önemli Olaylarına Bakışı 1927-1950*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 85; Asım Us, *Hatıra Notları…,* s. 121-122.

132 Telgraf metinleri için bkz. *Kurun,* 28 Ocak 1937, s. 1. İnönü'nün cevabi telgrafı için bkz. *BCA*, 030.10.0.0/222. 501.5. İki ay sonra yani 8 Nisan 1937'de Asım Us, İsmet İnönü'nün Yugoslavya seyahatindeki heyet içinde yer almıştır. Seyahat 21 Nisan'a kadar sürmüştür. Bkz. Asım Us, *Hatıra Notları…,* s. 130-140; "Başvekilin Belgrad Seyahati", *Kurun,* 8 Nisan 1937, s. 1; "Başvekilimiz Hariciye Vekilimizle Birlikte Belgrad ve Sofya ziyaretlerinden dönerek dün Ankara'ya hareket etti.", *Kurun*, 22 Nisan 1937, s. 1.

133 Asım Us, *Hatıra Notları…,* s. 238-239.

134 Asım Us, *Hatıra Notları…,* s. 141; İsmet İnönü, *Defterler,* s. 177-178; Temuçin Faik Ertan, "İsmet İnönü'nün İngiltere Kralı VI. George'un Taç Giyme Töreni İçin İngiltere'ye Gitmesi ve Dış Politikaya Yansımaları", *XV. Türk Tarih Kongresi (11-15 Eylül 2006),* Ankara, 2010, s. 2283-2293; Dagobert Von Mikusch, *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam,* Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 500. Asım Us daha sonra yazdığı köşesinde İnönü'nün seyahati ile MC İspanya sorununu ele almayı Sancak Meselesi çözülmediği için konseyde gündeme getirmediğini belirtmiş ve özellikle MC'nin İspanya meselesini tehirine sebep Londra Ademi Müdahale Komisyonu'nun vazifesini karıştırmamak olarak göstermiştir. Bkz. Asım Us, "İsmet İnönü Londra'dan Dönerken", *Kurun*, 30 Mayıs 1937, s. 1.

uygulanacağını, aynı zamanda seçimlerin 15 Nisan'da yapılacağını belirtmiştir.[135] *Kurun,* aynı sayıda dış politikadaki sert rüzgârları yumuşatmak adına Suriye Başvekili ve Hariciye Nazırı Cemil Mürdüm'ün uzun demecinden bir kesit alıp şu başlığı kullanarak kamuoyunun dikkatini Hatay meselesinin Türkiye lehinde çözümlenmesine yönelik yönlendirmeye çalışmıştır: "Bay Cemil Mürdüm Diyor ki: 'Bundan Sonra Türkiye-Suriye Münasebeti Bir Kat Daha Kuvvetlenecektir."

15 Nisan'da başlayıp haziranda bitmesi planlanan seçimler Fransızların kışkırtması ile Arap, Ermeni ve Kürtlerin Hatay'da Türk halkına yaptığı zulümler nedeniyle iptal edilmiştir. *Kurun,* seçim boyunca Arapları temsil eden Usbacı ve Vatanilerin, Suriye'den getirilen Kürt ve Ermenileri temsil eden Hoybuncuların; Türk unsurunun yanı sıra Halk Fırkası, Halkevleri, Antakya'da çıkan Yenigün gazetesi gibi Türkleri temsil eden kuruluşların üzerindeki baskılarını gündeme getirmeyi vatani bir borç olarak görmüştür. *El Liva* ve *El Urube* gibi Arap yanlısı basının Türk halkının varlığını tehdit etmeye yönelik propagandalarını da manşetlerine taşıyarak kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmıştır. 15 Nisan 1938 tarihli "Hatay Davası, Yalnız Bir Türk Meselesi Değil Hepimizin Meselesidir", 4 Mayıs'taki "Antakya'da Propaganda Yüzünden Kanlı Dava", 5 Mayıs'taki "Antakya'da Halk Partisi Mensuplarından Birini Vurdular" ve 8 Mayıs'taki "Arap Gazeteleri Türkleri Öldürün Diye Halkı Alenen Teşvik Ediyorlar" başlıkları ile *Kurun*, Hatay meselesini bağrına basmıştır.[136] Asım Us'un hatıratında, yaşanan tehditlerden dolayı İsmet İnönü'nün Hatay hakkında beyanatta bulunduğu, endişe eden mebuslara *"Eğer, Cenevre mukarreratı kabul edilmezse Milletler Cemiyeti'ne şikâyet ederiz"* dediği, aynı zamanda Hatay'ın mukadderatının tehlikede olduğu anlatılmaktadır.[137] Basının dışındaki bu anlatılar dahi yaşananların ciddiyetini göstermek bakımından önemlidir.

135 Birinci seçmenlerin 20, ikinci seçmenlerin 25 yaşında olmaları gerekmekteydi. Seçimlerde Türk, Alevi, Kürt ve Rum Ortodoks yani her cemaat için bir seçim komisyonu oluşturulmuştur. Mebusluklar için 8 Türk, 6 Alevi, 2 Arap, 2 Ermeni, 1 Ortodoks cemaati için asgari sayı belirtilmiştir. Bu sayı kayıt neticesine göre 40 'a yükseltilecektir. Bkz. Asım Us, *Hatıra Notları…,* s. 155; "Hatay'a Ait Anlaşmalar Dün Sabah Saat Onda Cenevre'de İmzalandı", *Kurun*, 30 Mayıs 1937, s. 1; *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1937, s. 1. Ayrıca bkz. "İskenderun Sancağı İlk İntihabat Nizamnamesi", *İskenderun Sancağı Ceride-i Resmiye*, 21 Nisan 1938, No.3.

136 "Hatay Davası, Yalnız Bir Türk Meselesi Değil Hepimizin Meselesidir", *Kurun,* 15 Nisan 1938, s. 1; "Antakya'da Propaganda Yüzünden Kanlı Dava", *Kurun*, 4 Mayıs 1938, s. 1; "Antakya'da Halk Partisi Mensuplarından Birini Vurdular", *Kurun,* 5 Mayıs 1938, s. 1; "Arap Gazeteleri Türkleri Öldürün Diye Halkı Alenen Teşvik Ediyorlar", *Kurun*, 8 Mayıs 1938, s. 1. Türklere yapılan zulümler için bkz. "Antakya'da Yenigün Gazetesi Kapandı", *Kurun*, 9 Mayıs 1938, s. 1; "Aktepe Halkevine Ateş Edildi", *Kurun*, 11 Mayıs 1938, s. 1. Asım Us, halk temsilcilerinden Abdülgani Türkmen, Şükrü Balcı gibi Türkleri temsil eden grupların tehditler nedeniyle Antakya'yı terk ettiklerini yazmaktadır. Bkz. Asım Us*, Hatıra Notları…*, s. 159; *Kurun*, 7 Mayıs 1938, s. 1; "Ubeciler Karakola Hücum Etti", *Kurun*, 26 Haziran 1938, s. 1. Seçim kayıtları 26 Nisan'da başlamış ancak bu tarih ilçelere göre farklılık göstermiştir.

137 Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 159.

Hatay'da yaşanan hadiselerden derinden etkilenen Atatürk, 19 Mayıs kutlamalarından hemen sonra hasta hali ile Fransa'ya gözdağı vermek üzere güney bölgesindeki (Adana-Mersin) askerleri teftiş etmek maksadıyla seyahate çıkmıştır. Asım Us, Atatürk'ün Mersin seyahatini sınırların emniyeti bakımından önemli bularak bu seyahati "Türk dostluğunu feda etmekle zarar görecek olan Fransa" başlığı ile yorumlamıştır. Atatürk, 25 Mayıs'ta İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'nin istediklerini yerine getireceği haberini alması üzerine Ankara'ya dönmüştür.[138] Atatürk'ün bu teması kısa süre sonra Hatay'daki durumu Türkler lehine döndürmüştür. Yüksek Komiserlik, Hatay'daki olayları yatıştırmak üzere 4 Haziran'da Delege Garreau'yu görevden almış, yerine ise Binbaşı Collet'i görevlendirmiştir. 6 Haziran'da Halk Partisi mümessillerinden Dr. Abdurrahman Melek, sancak dâhiliye müdürlüğüne atanmıştır. Bu durum *Kurun* tarafından Fransa'nın yola gelişi olarak değerlendirilmiştir.[139] Ancak yeni atamalarla dahi Fransızlara güvenmeyen Us, duygularını "Entrikalar Sona Erecek Mi?" ve "Hakikat Anlaşılıyor Mu?" başlıklı köşe yazısına aktarmıştır.[140] Daha sonra ise Orgeneral Asım Gündüz ve heyeti, Hatay meselesini çözümlemek ve sancakta adil seçim yapmak üzere 12 Haziran'da Antakya'ya gitmek üzere yola çıkmıştır.[141] Asım Us, anılarında ve gazetedeki köşesinde Türk askerinin Hatay'a girmesini sabırsızlıkla beklediğini, bunun Türkiye'nin hukuktan kaynaklanan bir hakkı olduğunu belirtmiştir.[142] Türk askerinin Fransız temsilcileri ile görüşmelerinin sürdüğü esnada Binbaşı Collet tüm siyasi partileri kapatmış ve Cumhuriyet Hükûmeti MC'ye bir nota göndererek seçim kontrol komisyonun şeffaf davranmamasından ötürü komisyon ile ilişiğini kestiğini bildirmiştir.[143] 24 Haziran'da Hatay Halk Partisi mensupları seçimden çekildiklerini MC'ye bildirmiş, bunun üzerine seçimlerin 15 Temmuz itibarı ile yapılması kararlaştırılmıştır. Türkiye ile Fransa arasında yapılan 3 Temmuz 1938 tarihli antlaşmaya göre sancak statüsünün korunması ve yapılacak olan seçimin güvenliğini sağlamak üzere piyade, süvari ve topçu birliklerinden oluşan iki bin beş yüz Türk askeri, 4 Temmuz'da Atatürk'ün diplomatik

138 "Atatürk Mersin'e Gitti", *Kurun,* 20 Mayıs 1938, s. 1; "Atatürk Mersin'de Askeri Teftiş Etti", *Kurun*, 21 Mayıs 1938, s. 1; "Zarar Görecek Fransa'dır", *Kurun*, 22 Mayıs 1938, s. 1; "Atatürk Adana'da, Piyade ve Topçu Kıtaları Reisicumhurun Önünden Geçtiler," *Kurun*, 25 Mayıs 1938, s. 1; "Atatürk Dün Öğleyin Ankara'ya Döndü", *Kurun*, 26 Mayıs 1938, s. 1.

139 *Kurun,* 3-4 Haziran 1938, s. 1; Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl…*, s. 49.

140 Asım Us, "Entrikalar Sona Erecek Mi?", *Kurun*, 5 Haziran 1938, s. 1; Asım Us, "Hakikat Anlaşılıyor Mu?", *Kurun,* 6 Haziran 1938, s. 1.

141 "Askeri Heyetimiz Hatay'a Girdi", *Kurun,* 13 Haziran 1938, s. 1.

142 Asım Us, "Hatay'a Türk Askeri Ne Vakit Girecek", *Kurun*, 23 Haziran 1938, s. 1; Asım Us, *Hatıra Notları...*, s. 237.

143 Asım Us, notadan sonra uluslararası hukuka uygun yeni bir komisyonun oluşturulması gerektiği yönündeki yazısı için bkz. Asım Us, "Notadan Sonra Yapılacak İş", *Kurun,* 25 Haziran 1938, s. 1.

baskıları ve zekâsı neticesinde Hatay'a girmiştir.[144] Us, anılarına millî irade kurulana kadar Türk ve Fransız askerlerinin Hatay'da sembolik olarak kalacağına dair not düşmüştür.[145]

Türk temsilcisi Cevat Açıkalın ve Fransız temsilcisi Albay Collet'in yeni seçim komisyonunu oluşturmasının ardından 22-23 Temmuz'da seçmen kayıt işlemi tamamlanmıştır. Birinci seçimler 1 Ağustos'ta, ikinci seçimler ise 24 Ağustos'ta tamamlanmıştır.[146] Seçim neticesinde Ankara'nın belirlediği adaylar seçime girerek 22'si Türk, 9'u Alevi, 5'i Ermeni, 2'si Arap, 2'si Ortodoks tebaadan olmak üzere toplam 40 milletvekili seçilmiştir. Kurun 25 Ağustos tarihli nüshasında Hatay Meclisi'nin 2 Eylül Cuma günü merasimle açılacağını, bugünün her sene millî bayram olarak kutlanacağını ilk sayfadan büyük puntolarla ve altı kırmızıyla çizilmiş bir halde Türk milleti ile paylaşmıştır.[147] "Hatay Meclisi Bugün Açılıyor" altı çizili haberinde 2 Eylül tarihli *Kurun*, "Yeni Cumhuriyete Ana Vatandan Selam" alt başlığında Hatay'ın lideri Tayfur Sökmen'in fotoğrafına yer vermiştir. Aynı haberde Halk Partisince aday gösterilen Tayfur Sökmen'in Cumhurbaşkanı seçileceği, seçim öncesinden duyurulmuştur.[148] 2 Eylül 1938'de ilk toplantısını yapan Hatay Millet Meclisi, cumhurbaşkanlığına Tayfur Sökmen'i[149], meclis başkanlığına Abdülgani Türkmen'i, birinci reis vekilliğine Vedi Münir Karabay'ı ve ikinci reis vekilliğine Zeynelabidin Cilli'yi seçmiştir. Hatay Cumhurbaşkanı 3 Eylül'de yemin ettikten sonra 4 Eylül'de başbakanlığa meclisçe seçilen Abdurrahman Melek'i

144 "Askerlerimiz Bugün Hatay'a Giriyor", *Kurun*, 3 Temmuz 1938. Atatürk, antlaşma sonrası Türk askerinin hemen Hatay'a girmesi için Hariciye Nazırı Tevfik Rüştü Aras'a emir vermiştir. Atatürk'ün 1 Haziran'dan 26 Temmuz'a kadar kaldığı Savarona'da hasta yatağında verdiği diplomatik mücadele için bkz. Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar…*, s. 616-617; Asım Us, *Hatıra Notları…*, s. 237.

145 Asım Us, *Hatıra Notları…,* s. 238-239.

146 "Yarın Hatay'da Yeniden Kayıt Muamelesine Başlanıyor", *Kurun,* 21 Temmuz 1938, s. 1; *Kurun*, 22 Temmuz 1938, s. 1; Hamit Pehlivanlı vd., *Türk Dış Politikasında Hatay (1918- 1939),* Ankara, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, 2001, s. 106-107.

147 *Kurun,* 30 Ağustos 1938, s. 1; Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu…*, s. 106-108.

148 "Hatay Meclisi Bugün Açılıyor", *Kurun*, 2 Eylül 1938, s. 1.

149 *"Hatay Meclisi tarafından Hatay devlet reisliğine seçilen ekselans Tayfur Sökmenin tercümei hali: Tayfur Sökmen, 1307 tarihinde Kırıkhan'da doğmuş ve Reyhaniye mıntakasındaki Türk aşiret reisi Mustafa Paşanın oğludur. Büyük babası, 1826 da Mısırlı İbrahim Paşaya karşı bu havaliyi müdafaa ettiğinden Sıvasa hicret etmiş olan Haydar Beydir. Babası Mustafa Paşa, Kırım muharebesine iştirak etmiş ve uzun zaman kaymakamlık ve mutasarrıflıklarda bulunarak memleketine canla, başla hizmet etmiş bir şahsiyettir. ·Tayfur Sökmen, tahsilini bu havalide yapmış ve kendi çiftliğinde ziraatle uğraşmıştır. İstiklal mücadelesinin başlangıcından itibaren ve milli dava uğrunda muhtelif cephelerde ve sahalarda bilfiil çalışmış bir vatanperverdir. Bundan sonra kendisini Türkiye Büyük Millet Meclisinde Antalya mebusu olarak görürüz. Atatürk'ün, Türkün, Türk milletinin ve Hataylıların itimat ve muhabbetini kazandığı ve Hataylı olduğu için Hatay devlet reisliğine müttefikan seçilmiştir"*. Bkz. "Hatay Devlet Reisinin Hayatı", *Kurun*, 4 Eylül 1938, s. 1.

atamıştır.[150] *Kurun*, 5 Eylül'de Tayfur Sökmen'in Atatürk'e yolladığı bağlılık telgrafını paylaşmıştır.[151] 6 Eylül'de devletin idari şeklini belirleyen Hatay Anayasası kabul edilmiştir. Aynı zamanda Hatay'ın ilk kabinesi güvenoyu alarak icraata başlamıştır. Devletin adı Hatay, yönetim şekli cumhuriyet, başkenti ise Antakya olmuştur. Mebus seçimleri dört senede bir, cumhurbaşkanı ise beş senede bir yapılacaktır. Bayrağı Türk bayrağına benzeyecek şekilde Hatay Bayrağı Kanunu gereği al zemin üzerine beyaz bir ay ve etrafı beyaz ve ortası al bir yıldız olarak belirlenmiştir.[152]

Asım Us, "Yaşasın Hatay Devleti" başlıklı köşe yazısında, Akdeniz kıyılarından Suriye ile Türkiye arasında kurulan Yeni Türk Devleti'nin Millî Mücadele yıllarından beri Atatürk Türkiye'sinin bir özlemi olduğunu belirterek yakın şarkta ve Türk-Fransız ilişkilerinde huzur sağlandığını vurgulamıştır. *"Hatay Millet Meclisi kürsüsünden bu küçük Türk devletinin varlığını ilan eden kardeş seslerini dinleyerek bahtiyar oluyoruz"* diyerek içinde yaşadığı mutluluğu dile getirmiştir. Özelikle on dokuz sene Hatay'ın istiklali için mücadele edip ağır cezalara mahkûm edilen Tayfur Sökmen'in cumhurbaşkanı olmasının kalplerinde ayrı bir sevinç duygusu yarattığını ifade eden Us, Hatay meselesinin Atatürk önderliğinde çözüme kavuşmasını mili siyasetin sembolik ifadesi olarak görmüştür.[153] Kaleme aldığı günlüğünde ise Türkiye'nin emelini, müstakil Hatay'daki Türkler ile azınlıkların kardeşçe yaşayarak mesut olması şeklinde değerlendirmiştir.[154]

Yapılan araştırmada Asım Us'un 1939'a kadarki süreçte meclis içerisinde herhangi bir konu hakkında siyasi faaliyette bulunduğuna dair bilgiye rastlanmamıştır. Ancak dönem boyunca Hariciye ve Millî Müdafaa encümenlerinde üye olarak görev yapmış; ayrıca İş Kanunu, İskân Kanunu geçici encümenlerinde bulunmuştur.[155] Hülasa siyasi kimliğinden ziyade gazeteci kimliğinin ön planda olduğunu söylemek mümkündür.

---

150 "B. Sökmen İttifakla Devlet Reisliğine Seçildi", *Kurun*, 3 Eylül 1938, s. 1; "Abdurrahman Melek Hatay Kabinesini Teşkile Memur Edildi", *Kurun*, 6 Eylül 1938, s. 1. Hatay'da çıkan *Yenigün* gazetesi meclisteki seçimlere ilişkin detaylı bilgiler vermiştir. Gündüz sinemasına saat 9:00'da gelen davetliler arasında Türkiye Fevkalade Murahhası Cevat Açıkalın, Şükrü Kanatlı ve Albay Collet yer almıştır. Meclis saat 10:00'da en yaşlı mebus olan Hacı Mehmet Adalı tarafından açılmıştır. 11:30'da cumhurbaşkanlığına Tayfur Sökmen seçilmiştir. Bkz. *Yenigün*, 2-3 Eylül 1938, s. 1; Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl...,* s. 65; Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu…*, s. 108; *Kurun*, 4 Eylül 1938.

151 Telgraf için bkz. Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu…*, s. 108; "Atatürkle Hatay Devleti Reisi Arasında", *Kurun*, 5 Eylül 1938, s. 1.

152 *Hatay Devlet-i Ceride-i Resmiye*, No.25,15 Eylül 1938; *Hatay,* 8 Eylül 1938, s. 1; *Yenigün,* 5-6-7 Eylül 1938, s. 1; *Hatay Devleti Resmî Gazete*, 2 Eylül 1938, s. 56-62; *BCA*, 030.18.01.02/86.15.10; Asım Us, *Hatıra Notları…,* s. 260-261.

153 Asım Us, "Yaşasın Hatay Devleti", *Kurun,* 4 Eylül 1938, s. 1.

154 Asım Us, *Hatıra Notları…,* s. 260.

155 İhsan Güneş, *Parlamento Tarihi…*, s. 179.

Sonuç

Türk basın tarihine yarım asra yakın kalemiyle katkı sağlayan Asım Us, Osmanlı Devleti'nin işgal yıllarına ve Cumhuriyet'in kuruluşu gibi önemli tarihi olaylara tanık olmuştur. Osmanlı Devleti'nin işgal yıllarını gazetesine taşımış ve Millî Mücadele'yi sonuna kadar desteklemiştir. Çıkarmış olduğu *Kurun* gazetesi, Türkiye tarihinin günlüğü ve hafızası niteliğindedir. *Kurun*, Us'un bir nevi yaşam öyküsüdür. Nitekim kronolojik olarak 1935 ile 1939 yılları arası önemli olaylar Asım Us'un köşe yazılarında ve gazetesinde kayıt altına alınmıştır. 1934'te Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı tanınmış, 1935'teki seçimlere yeni seçim kanunu ile girilmiştir. Atatürk muhalefetten kaynaklanan boşluğu doldurmak için 16 ilden bağımsız adaylar için yer ayırmıştır. Us'un bu durumu Atatürk'ün demokrasiye olan inancı olarak değerlendirdiği yazılarından anlaşılmaktadır. Meclise 18 kadının mebus olarak girmesini Türk demokrasi tarihi açısından önemli bulmuştur. Aynı zamanda birçok ülkede olmayan bu hakkın Türk kadınına verilmesini Atatürk'ün ülkeyi çağdaşlaştırma çabalarına bağlamaktadır. Kronolojik olarak bakıldığında 1935'te Çoruh'tan Mebus seçilen Us, Nazi Almanya'sına Türk basın heyeti ile gitmiştir. 1935'te CHP kurultayı toplanmadan önce otoriterleşen Hitler Almanya'sını övmesi manidardır. Zira makaleleri incelendiğinde parti-devlet bütünleşmesi üzerinden otoriterleşecek Türkiye için yazıları ile yumuşak geçiş sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Almanya seyahat notları incelendiğinde ise CHP'nin NSP'ye benzemesini arzuladığı sonucuna varılabilir. Yazılarından gençlerin Nazi Almanya'sında olduğu gibi parti ideolojisi ile yetişmesini istediği görülmektedir. 1935-1936 yılları arasında Atatürk'ün dilde sadeleşme çabalarına ve Güneş-Dil Teorisi'ne, Türk inkılabına inanmış bir kalem olarak sahip çıkmıştır. Güneş-Dil Teorisi'ne eleştirmeksizin sadık kalmıştır. Köşe yazılarında da öz Türkçe kelimeleri kullanmaya özen gösterdiği söylenilebilir. Bu da bize Atatürk'e olan sadakatini göstermektedir. Almanya, İtalya ve Japonya'nın saldırgan tutumları nedeniyle Boğazların statüsünü değiştirmek isteyen Türkiye'yi, uluslararası hukuk zemininde haklı görmüştür. Yazılarında, Boğazlar rejiminin Türkiye lehinde çözümlenmesinin Türkiye-Rusya ilişkilerini bozmayacağına dair bilgiler sunması dikkat çekicidir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde Tevfik Rüştü Aras'ı kahramanlaştıran Us, Montrö'nün Lozan kadar değerli olduğunu dile getirmiştir. Us'un köşe yazılarının tamamı analiz edildiğinde Türk dış politikasını eleştirmeksizin desteklediğini söyleyebiliriz. Yazıları incelendiğinde Atatürk'ün dış politikayı doğru analiz edebildiği, tek ve doğru yolun Atatürk rehberliğinde olduğu fikrini benimsediği sonucuna varılabilir. Hatay davasının hukuksal boyutunu ve haklılığını 1921 Ankara ve Lozan antlaşmaları temelinde savunması, onun Mülkiye yıllarından edindiği bilgileri pratiğe aktardığını

göstermektedir. Hatay'dan yükselen feryatları günü gününe Türk milletine duyurmuştur. Sancak meselesinin ortaya çıkışından çözümüne değin bölgede gerçekleşen hukuk dışı zulümlerin takipçisi olmuştur. Asım Us, güney sınırımızda sulhun sağlanması için tek çözümü Hatay'da müstakil devletin kurulmasında görmüştür. Ancak Fransa'nın dil meselesini bahane ederek Hatay Türklerini Araplaştırmaya çalıştığını her seferinde üst perdeden çekinmeden dile getirmiştir. Hatta daha ileri giderek Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını önermiştir. Hiç kuşkusuz bu söylemler Atatürk'ün şahsi davam dediği Hatay'a yönelik eylemlerinden etkilenerek oluşturulmuştur. Millî Mücadele yıllarında basının kamuoyunu etkileyen önemli bir enstrüman olduğunu bilen Atatürk, başta Fransa ve Suriye olmak üzere dünya kamuoyunu etkilemek için Asım Us imzası ile görüşlerini belirtmiştir. Atatürk'ün, Asım Us imzası ile Hatay meselesi için dikte ettirdiği makaleler analiz edildiğinde üstü kapalı olarak hükûmetin pasif tutumunun yanı sıra Fransa'nın izlediği dış politikanın eleştirildiği görülmüştür. Us, hiç kuşkusuz Atatürk'ün söylem ve eylemleri üzerine köşe yazılarının içeriğini şekillendirmiştir. Atatürk'ün Hatay meselesinin Cenevre'de görüşüldüğü vakit askerî manevralarda bulunmasını diplomatik zekâ ile yorumlamıştır. Çünkü Atatürk'ün önce Ulukışla'ya, ardından Mayıs 1938'de güney seyahatine askerî birlikleri denetlemek için çıkmasının Fransa'yı zora soktuğunu, bu vesile ile Hatay meselesinin çözümlendiğini köşe yazılarında ileri sürmüştür ki bu kanı doğrudur. Hülasa *Kurun* gazetesi kalemiyle Atatürk öncülüğünde Hatay'da yürütülen bağımsızlık mücadelesin öncü karakollarından biri olmuştur. Makalelerinden Hatay'dan yükselen feryadın sesi olduğu, Hatay davasının hukuksal boyutunu ve haklılığını Hatay Devleti kurulana kadar savunduğu sonucuna varılabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları[156]

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

156 Kullanılan belgelerin künyeleri dipnotlarda verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
Cumhurbaşkanlığı Arşivi
Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi
Taha Toros Arşivi

2. Resmî Yayınlar[157]

3. Dönem Tercüme-i Hal Varakası
CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutanağı, Ankara, Ulus Basımevi, 19-16 Mayıs 1935.
Hatay Devlet-i Ceride-i Resmiye
Hatay Devleti Resmî Gazete
İskenderun Sancağı Ceride-i Resmiye
T.C. Resmî Gazete
TBMM Albümü
TBMM Zabıt Ceridesi

3. Süreli Yayınlar[158]

Akşam
Cumhuriyet
Kurun (Vakit)
Milliyet
Son Posta
Yenigün

4. Araştırma Eserler

Adıvar, Halide Edip: *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, İstanbul, Can Yayınları, 2017.
Ağaoğlu, Ahmet: *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
Ahmad, Feroz: *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2008.
Akbayar, Nuri-Koloğlu, Orhan: *Gazeteci Bir Aile Us'lar*, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1996.
Armaoğlu, Fahir: *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2004.
Atatürk'ün Bütün Eserleri C.28 (1936), Kaynak Yayınları, 2015.
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

157 Kullanılan resmî yayınların künyeleri dipnotlarda verilmiştir.
158 Kullanılan süreli yayınların künyeleri dipnotlarda verilmiştir.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.
Atay, Falih Rıfkı: *Çankaya*, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2007.
Aydemir, Şevket Süreyya: *Tek Adam*, C.III, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1969.
Banoğlu, Niyazi Ahmet: *Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri*, İstanbul, M. Sırlar Matbaası, 1960.
Baykal, Hülya: *Türk Basın Tarihi (1831-1923),* Afa Matbaacılık, 1990.
Bayrak, Orhan: *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)*, İstanbul, Kül Yayınları, 1994.
Bila, Hikmet: *CHP 1919-1999,* İstanbul, Doğan Kitap, 1999.
Binark, İsmet: *Parlamento Tarihi C.5, D.6 (1939-1943)*, Ankara, TBMMM Vakıf Yayınları, 2007.
Daver, Abidin: "Almanya ile Ekonomik Münasebetlerimiz", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1935.
Demirel, Ahmet: *İsmet İnönü Defterler (1919-1973),* İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
Demirel, Ahmet: *Tek Partinin İktidarı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
Dinamo, Hasan İzzettin: *Kutsal Barış*, C.4, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2010.
Ertan, Temuçin Faik: "İsmet İnönü'nün İngiltere Kralı VI. George'un Taç Giyme Töreni İçin İngiltere'ye Gitmesi ve Dış Politikaya Yansımaları", *XV. Türk Tarih Kongresi (11-15 Eylül 2006),* Ankara, 2010, s. 2283-2293.
Fani, Ali İlmi: *Bir 150'liğin Mektupları,* haz. Abdullah Ucman, Handan İnci, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1998.
Gezgin, Hakkı Süha: *Edebi Portreler*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2005.
Güneş, İhsan: *Parlamento Tarihi C.2, D.5 (1935-1939)*, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 2003.
İnan, Afet: *Atatürk'ten Mektuplar*, Ankara, TTK, 1989.
İnan, Arı: *Tarihe Tanıklık Edenler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
İnönü, İsmet: *Hatıralar,* Ankara, Bilgi Yayınevi, 2014.
İnuğur, Nuri: *Türk Basınında İz Bırakanlar,* İstanbul, Der Yayınları, 1988.
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: *Vatan Yolunda*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
Kinross, Lord: *Atatürk,* İstanbul, Altın Kitaplar, 2007.
Kocatürk, Utkan: "Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.I, S.3, Temmuz 1985, s. 711-740.
Koçak, Cemil: "Parti-Devlet Bütünleşmesi", *Türkiye Tarihi,* C.4, ed. Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 2008.
Koloğlu, Orhan: *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Basın,* İletişim Yayınları,

Ankara, 1992.
Konuralp, Nuri Aydın: *Hatay'ın Kurtuluş ve Kurtarış Mücadelesi Tarihi*, İskenderun, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, 1973.
Kutay, Cemal: *Üç Devirde Bir Adam*, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1980.
Küçükyıldız Gözelce, Damlanur: "Nezihe Muhiddin", *Atatürk Ansiklopedisi*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2020.
Le Sandjak Lutte Pour Son Independance-1936 (Sancak'ın Bağımsızlık Mücadelesi), Antakya, Bağımsız Hatay Topluluğu, 1936.
Mango, Andrew: *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006.
Mango, Andrew: *Atatürk*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006.
Mayakon İsmail Müştak: *"*Hata-Hatay ve Oronte-Uratube, Harita Üzerinde Mukayeseli Bir Etüd", *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1936.
Melek*,* Abdurrahman: *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara, TTK, 1991.
Metintaş, Mustafa Yahya: "Nezihe Muhittin ve Türk Kadının Siyasi Haklar Mücadelesi", *Yakın Tarih Dergisi*, C.1, S.3, 2018, s. 74-94.
Mikusch Dagobert Von: *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam,* Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009.
Mücellidoğlu, Ali Çankaya: *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, Ankara, Mars Matbaa, 1968.
Okyar, Fethi: *Serbest Cumhuriyet Fırkası Hatıraları*, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2017.
Okyar, Osman-Seyitdanlıoğlu, Mehmet: *Atatürk, Okyar, Çok Partili Türkiye*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
Oran, Baskın: *Türk Dış Politikası C.I 1919-1980*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
Özdemir, Hikmet: *Savaşta ve Barışta Mustafa Kemal*, İstanbul, Doğan Kitap, 2019.
Özkaya, Olcay: "A Vague Issue of Existence: The Case of Turkey on Women's Right to Vote and Be Elected (1930-1960)", *Atatürk Yolu Dergisi,* S.69, 2021, s. 430-455.
Öztoprak, İzzet: *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.
Payaslı, Volkan-Özkaya, Olcay: *Anılar, Tefrikalar ve Arşiv Belgeleri Işığında Fransız İşgal Yıllarından Bağımsızlığa Hatay*, Ankara, Gece Kitaplığı, 2020.
Payaslı, Volkan: *Sancak'tan Vilayete Hatay (1921-1960)*, Ankara, ATAM, 2017.
Pehlivanlı, Hamit vd.: *Türk Dış Politikasında Hatay (1918- 1939)*, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, 2001.
Renda, Abdülhalik: *Günlükler 1920-1950*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018.
Sander, Oral: *Siyasi Tarih*, Ankara, İmge Kitapevi, 2004.
Satı, Sevgi: *Asım Us'un Milletvekilliği Döneminde Yakın Tarihimizin Önemli Olaylarına Bakışı 1927-1950*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Selçuk, Hamdi: *Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Eski Günleri*, İstanbul, Sucuoğlu Matbaa, 1972.
Sofuoğlu, Adnan-Dağıstan, Adil: *İşgalden Katılıma Hatay*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2008.
Soyak, Hasan Rıza: *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
Soysal, İsmail: "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)", *Belleten*, C.XLIX, S.193, Nisan 1985, s. 79-109.
Sökmen, Tayfur: *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar,* Ankara, TTK, 1992.
Sperco, Willy: *Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2001.
Toprak, Zafer: *Atatürk*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
Topuz, Hıfzı: *100 Soruda Türk Basını*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.
Türkmen, A. Faik: *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devresi,* C.4, İstanbul, Tan Matbaası, 1939.
Ulusu, Mustafa Kemal: *Atatürk'ün Yanı Başında*, İstanbul, İstek Yayınları, 2017.
Us, Asım "Yaşasın Hatay Devleti", *Kurun,* 4 Eylül 1938.
Us, Asım: "Adriyatik Kıyılarında", *Kurun,* 20 Eylül 1936.
Us, Asım: "Antakya ve İskenderun", *Kurun*, 24 Eylül 1936.
Us, Asım: "Atatürk Bir Şey İsterse Mutlaka Yapar", *Kurun,* 4 Ocak 1937.
Us, Asım: "Bir Manevra", *Kurun*, 20 Aralık 1936.
Us, Asım: "Boğazlar Konferansı Nasıl Açıldı", *Kurun,* 27 Haziran 1936.
Us, Asım: "Boğazlar Konferansı Nasıl Açıldı", *Kurun,* 27 Haziran 1936.
Us, Asım: "Boğazların Emniyeti", *Kurun*, 20 Nisan 1935.
Us, Asım: "Bu Muahedenin Revizyonu Lazımdır", *Kurun*, 2 Ekim 1936.
Us, Asım: "Çetine", *Kurun,* 24 Eylül 1936.
Us, Asım: "Çıplak Bir Hakikat Önündeyiz", *Kurun,* 15 Ekim 1936.
Us, Asım: "Dil İnkılabının İnkışafları", *Kurun*, 23 Ağustos 1936.
Us, Asım: "Diplomasimizin Zaferi", *Kurun*, 17 Temmuz 1936.
Us, Asım: "Dördüncü Kurultayın Sonu", *Kurun*, 19 Mayıs 1935.
Us, Asım: "Duygular ve Düşünceler", *Kurun*, 11 Mayıs 1935.
Us, Asım: "Entrikalar Sona Erecek Mi?", *Kurun*, 5 Haziran 1938.
Us, Asım: "Eski Karadağ Krallığını Merkezinde", *Kurun,* 23 Eylül 1936.
Us, Asım: "Eski Raguza'da", *Kurun,* 21 Eylül 1936.
Us, Asım: "Fransa Niçin Son Teklifimizi Kabul Etmedi," *Kurun,* 25 Aralık 1936.
Us, Asım: "Fransa'yı Vazifesine Çağırıyoruz", *Kurun*, 4 Aralık 1936.
Us, Asım: "General Refet Müstakil Saylav Namzedi", *Kurun*, 8 Şubat 1935.
Us, Asım: "Güzel Bir Göl Şehri", *Kurun,* 16 Eylül 1936.
Us, Asım: "Habeşistan Tarihe Gömülüyor", *Kurun*, 3 Temmuz 1936.
Us, Asım: "Hakikat Anlaşılıyor Mu?", *Kurun,* 6 Haziran 1938.

Us, Asım: "Harpten Sonra Meydana Gelen Şehir: Suşak", *Kurun,* 18 Eylül 1936.
Us, Asım: "Hatay'a Türk Askeri Ne Vakit Girecek*", Kurun*, 23 Haziran 1938.
Us, Asım: "İkinci Seçmenlere Verilen Direktif", *Kurun*, 4 Şubat 1935.
Us, Asım: "İnanlı ve İnandıran Sözler", *Kurun,* 6 Şubat 1935.
Us, Asım: "İngiliz ve Rus Tezleri Arasındaki Zıtlık", *Kurun*, 30 Haziran 1936.
Us, Asım: "İskenderun Meselesinde", *Kurun,* 27 Kasım 1936.
Us, Asım: "İskenderun Meselesinin Alacağı Şekil", *Kurun*, 21 Ocak 1937.
Us, Asım: "İskenderun'da Türk Davasını Teyit Eden İlmi Eser", *Kurun*, 25 Kasım 1936.
Us, Asım: "Kara bulutlar Dağılmış Değildir", *Kurun*, 8 Temmuz 1936.
Us, Asım: "Karadağ Yolu", *Kurun,* 22 Eylül 1936.
Us, Asım: "Kralın Yazlık Yeri", *Kurun,* 25 Eylül 1936.
Us, Asım: "Kurultay Açılırken", *Kurun*, 24 Ağustos 1936.
Us, Asım: "Lubliyana Sergisi", *Kurun,* 15 Eylül 1936.
Us, Asım: "Meselenin Müstacelliği Takdir Edilmiş Oluyor", *Kurun*, 10 Aralık 1936.
Us, Asım: "Milli Davamızın Müdafaası Yolundan", *Kurun,* 26 Kasım 1936.
Us, Asım: "Montreux Mektupları", *Kurun*, 11 Temmuz 1936.
Us, Asım: "Montreux Yolunda", *Kurun*, 21 Haziran 1936.
Us, Asım: "Montreux'dan Dönüş", *Kurun*, 30 Temmuz 1936
Us, Asım: "Müstakil Namzetlerin Ayırtsanı", *Kurun*, 7 Şubat 1935.
Us, Asım: "Müzakereler Neden Dolayı Kesildi?", *Kurun*, 24 Aralık 1936.
Us, Asım: "Notadan Sonra Yapılacak İş", *Kurun,* 25 Haziran 1938.
Us, Asım: "Paris Müzakerelerinde", *Kurun*, 19 Aralık 1936.
Us, Asım: "Parti ve Devlet", *Kurun,* 14 Mayıs 1935.
Us, Asım: "Sancak Meselesi İhtilafı", *Kurun,* 12 Aralık 1936.
Us, Asım: "Sancak Meselesinde", *Kurun*, 21 Kasım 1936.
Us, Asım: "Sancak Türklerini Takdir Ediyoruz!", *Kurun*, 8 Ekim 1936.
Us, Asım: "Sancak'taki Türkler", *Kurun*, 19 Kasım 1936.
Us, Asım: "Tazyikle Seçtirilen Mebusların Antakya ve İskenderun Türklerini Temsile Nasıl Hakları Olur", *Kurun*, 17 Kasım 1936.
Us, Asım: "Tek Parti", *Kurun*, 12 Mayıs 1935.
Us, Asım: "Türk Gazetecilerin Almanya Seyahati", *Kurun*, 22 Nisan 1935.
Us, Asım: "Türk-Alman Ticaret Muahedesi", *Kurun*, 25 Nisan 1935.
Us, Asım: "Türkiye Bütün Vaziyete Hâkimdir", *Kurun,* 13 Temmuz 1936.
Us, Asım: "Türkiye-Almanya İktisadi Münasebeti", *Kurun,* 13 Mayıs 1935.
Us, Asım: "Türkiye'nin Boğazlar Meselesindeki Rolü Neden İbarettir?", *Kurun,* 29 Haziran 1936.

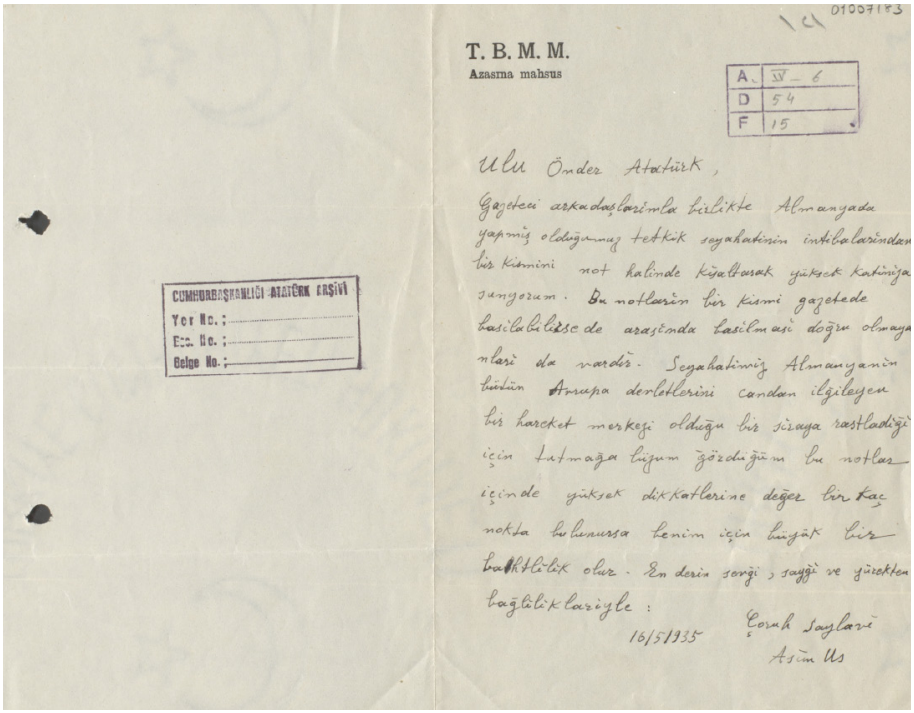
Us, Asım: "Türkiye'nin İstediği Teminatlı Muhtariyettir", *Kurun,* 27 Kasım 1936.
Us, Asım: "Ulusal Benliğe Onur Veren Seçği", *Kurun*, 2 Şubat 1935.
Us, Asım: "Verimli Çalışma", *Kurun,* 26 Ağustos 1936.
Us, Asım: "Yeni ve Mesut Bir Devreye Giriyoruz", *Kurun,* 31 Temmuz 1936.
Us, Asım: "Yolculuk Notları: 2- Hitler Davasını Bu Evde Kazanmıştır.", *Kurun*, 29 Nisan 1935.
Us, Asım: "Yolculuk Notları: 3 Binaltıyüz Metre Yüksekliğe Nasıl Çıkılır?", *Kurun*, 30 Nisan 1935.
Us, Asım: "Yolculuk Notları: 4- Almanya'da İş Kampları Niçin Kurulmuştur?", *Kurun,* 2 Mayıs 1935.
Us, Asım: "Yolculuk Notları: 5- Köln'nün Hususiyetleri", *Kurun,* 3 Mayıs 1935.
Us, Asım: "Yolculuklar Notu: 6- Hitlelerle Konuştuk", *Kurun,* 7 Mayıs 1935.
Us, Asım: "Yugoslavya Başvekili", Kurun, 25 Ekim 1936.
Us, Asım: "Yugoslavya'da Siyasi Vaziyet", *Kurun,* 19 Eylül 1936.
Us, Asım: "Zagrepte Bir Gün", *Kurun,* 14 Eylül 1936.
Us, Asım: *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, İstanbul, Kitabevi, 2012.
Us, Asım: *Hatıra Notları*, İstanbul, Kitabevi, 2012.
Uyar, Hakkı: *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 2012.
Uysal, Zeynep: *Us Kardeşler ve Vakit Gazetesi*, İstanbul, Basın Kurumu Tesisi, 1991.
Varlık, Bülent: "Mütareke ve Milli Mücadele Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 1202.
Yalman, Ahmet Emin: *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim C.1 (1888-1922)*, İstanbul, 1997.
Yetkin, Çetin: *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.
Zihnioğlu, Nezihe Yaprak: *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin Kadınlar Halk Fırkası Kadın Birliği*, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

5. Elektronik Kaynaklar

Pierre Bazantay, Conflic De NationalitesAuProche-Orient, (Le SandjakD'Alezandrette 1934-1939), Ed. ArmenagAprahamian, (MembreDuConseilNationalArmenien), La France Et La QuestionD'Orient, Rapport Nu. 3, http://www.haybachdban.org/Armenie- Occidentale/Departement-Interieur/Analyse/LE-SANDJAK-D-ALEXANDRETTERapport-N%C2%B03.pdf (Erişim Tarihi: 04.11.2012).

EKLER

Ek-1

0100783

T. B. M. M.
Azasına mahsus

A. IV - 6
D 54
F 15

CUMHURBAŞKANLIĞI ATATÜRK ARŞİVİ
Yer No. :
Esas No. :
Belge No. :

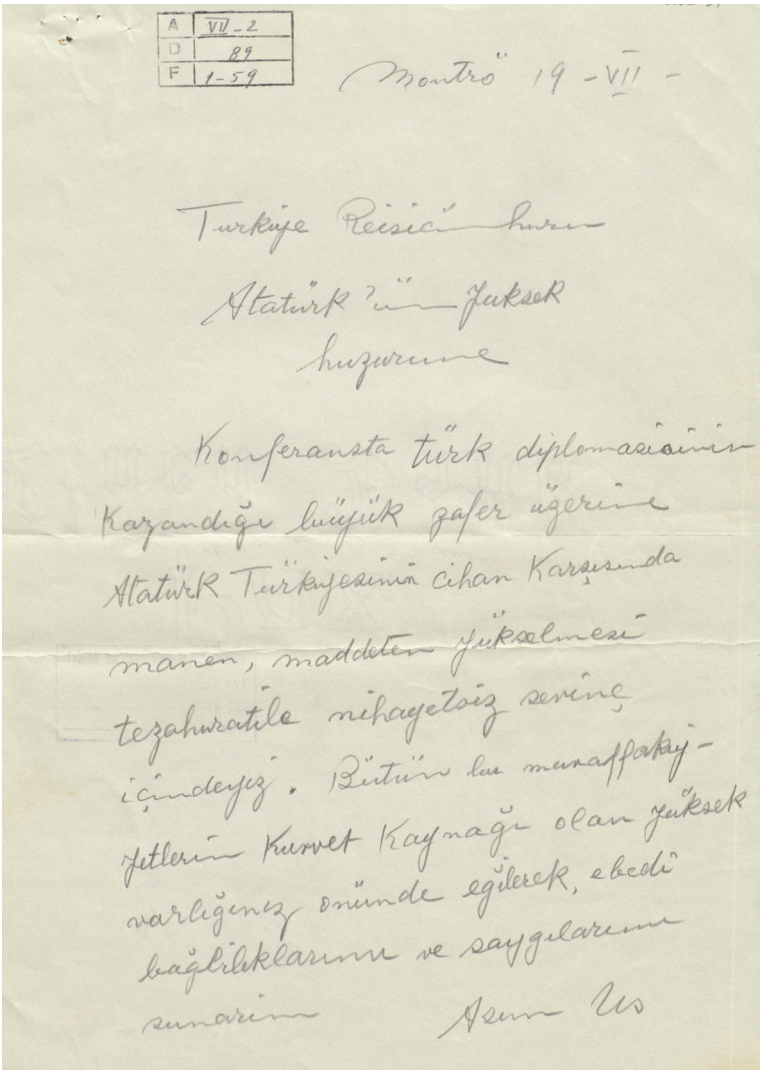
Ulu Önder Atatürk,

Gazeteci arkadaşlarımla birlikte Almanyada yapmış olduğumuz tetkik seyahatinin intibalarından bir kısmını not halinde kısaltarak yüksek katiniza sunuyorum. Bu notların bir kısmı gazetede basılabilirse de aralarında basılması doğru olmayanları da vardır. Seyahatimiz Almanyanın bütün Avrupa devletlerini candan ilgilendiren bir hareket merkezi olduğu bir sıraya rastladığı için tutmağa lüzum gördüğüm bu notlar içinde yüksek dikkatlerine değer bir kaç nokta bulunursa benim için büyük bir bahtiyarlık olur. En derin sevgi, saygı ve yürekten bağlılıklarıyle :

16/5/1935

Çorum Saylavı
Asım Us

Ek-2/a:

A VII-2
D 89
F 1-59

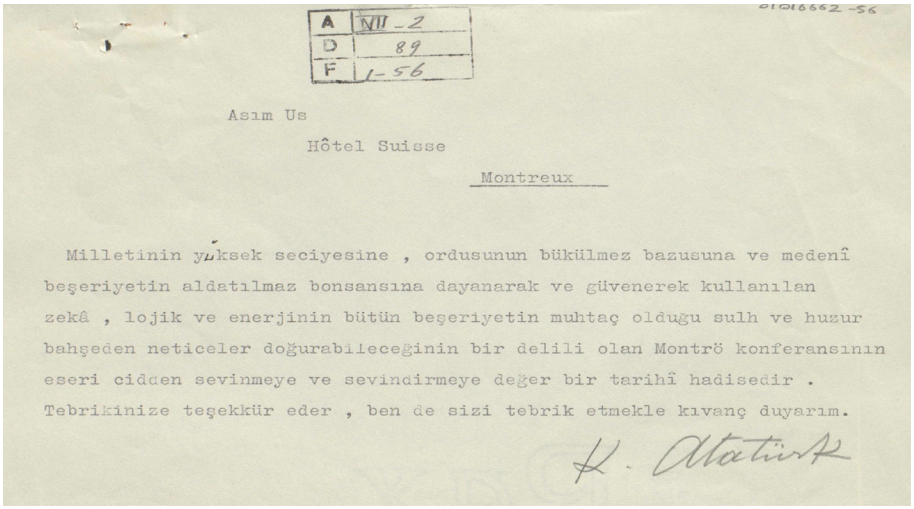
Montrö 19-VII-

Türkiye Reisicümhuru
Atatürk'ün Yüksek
huzurlarına

Konferansta türk diplomasisinin kazandığı büyük zafer üzerine Atatürk Türkiyesinin cihan karşısında manen, maddeten yükselmesi tezahüratile nihayetsiz sevinç içindeyiz. Bütün bu muvaffakiyetlerin kuvvet kaynağı olan yüksek varlığınız önünde eğilerek, ebedi bağlılıklarımı ve saygılarımı sunarım

Asım Us

Ek-2/b:

A VII - 2
D 89
F 1-56

Asım Us

Hôtel Suisse

Montreux

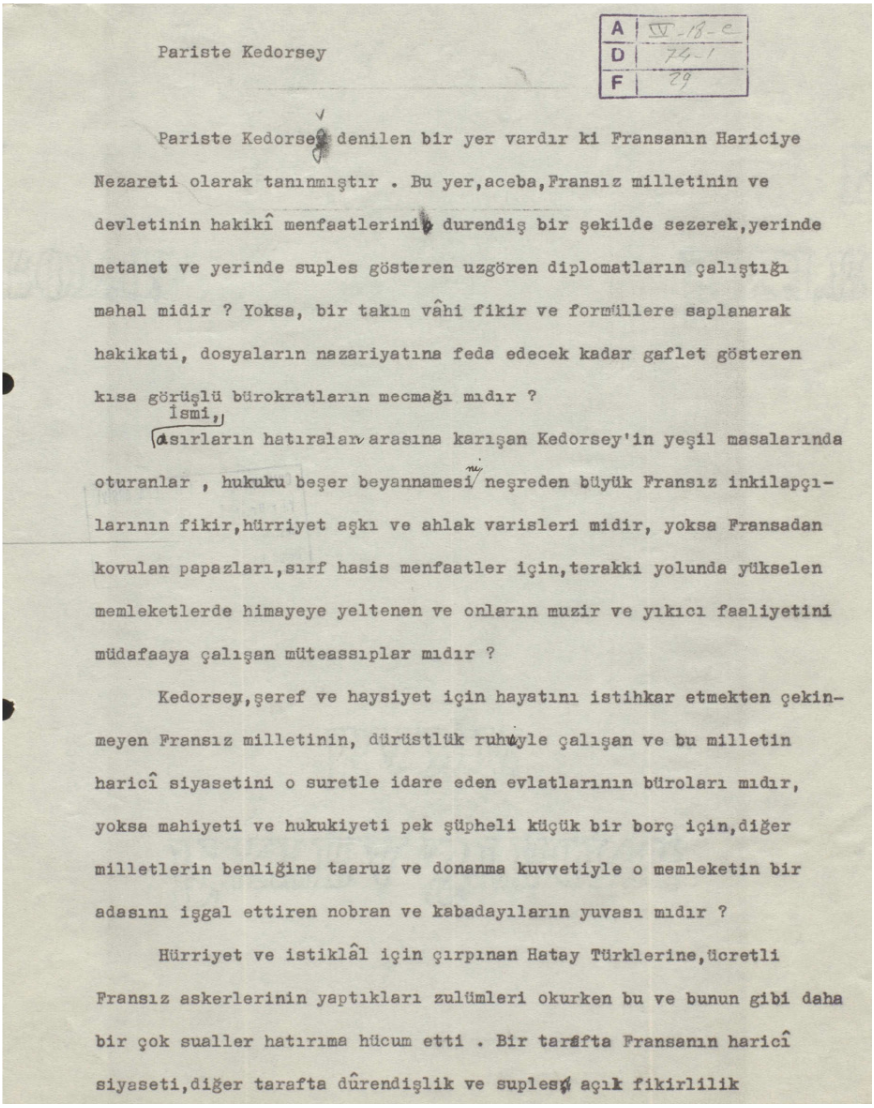
Milletinin yüksek seciyesine , ordusunun bükülmez bazusuna ve medenî beşeriyetin aldatılmaz bonsansına dayanarak ve güvenerek kullanılan zekâ , lojik ve enerjinin bütün beşeriyetin muhtaç olduğu sulh ve huzur bahşeden neticeler doğurabileceğinin bir delili olan Montrö konferansının eseri cidden sevinmeye ve sevindirmeye değer bir tarihî hadisedir . Tebrikinize teşekkür eder , ben de sizi tebrik etmekle kıvanç duyarım.

K. Atatürk

Ek-3:

1
TEŞRIN
1
Atatürk'ün 1-11-938 de Konsey'deki nutuklarından:
Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatını bilenler ve hakkı sevenler alâkamızın şiddetini ve samimiyetini eyi anlarlar ve tabiî görürler.
ATATÜRK

Ek-4/a:

A | W-13-c
D | 74-1
F | 29

Pariste Kedorsey

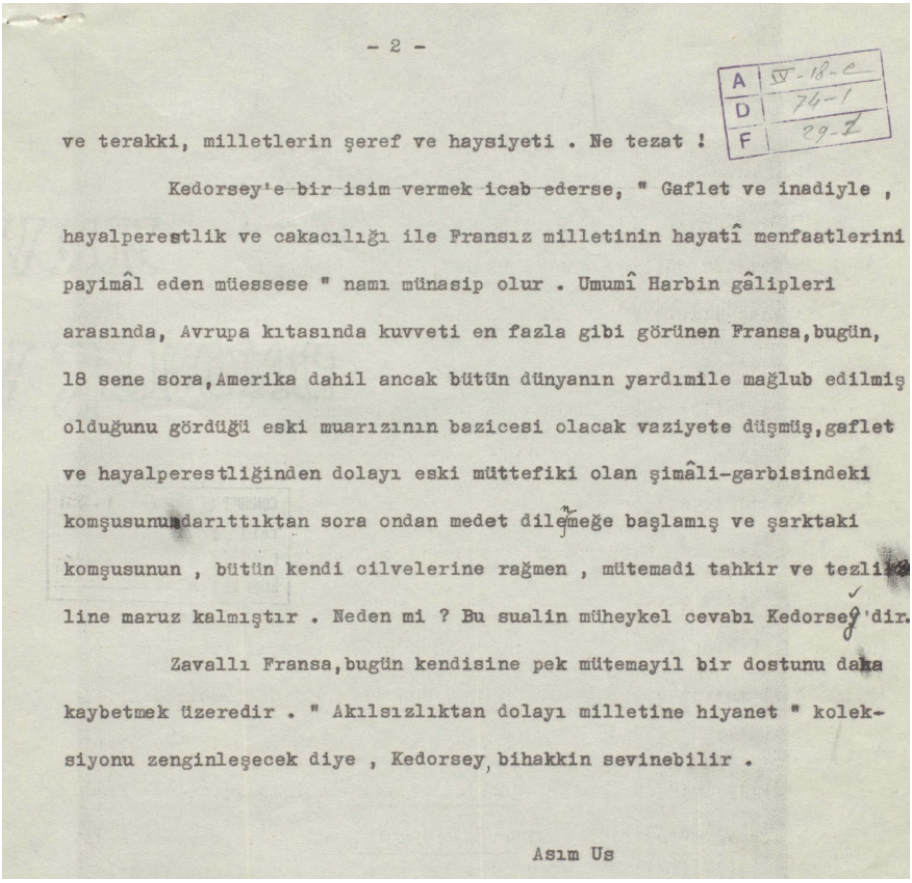
Pariste Kedorsey denilen bir yer vardır ki Fransanın Hariciye Nezareti olarak tanınmıştır . Bu yer,aceba,Fransız milletinin ve devletinin hakikî menfaatlerinin durendiş bir şekilde sezerek,yerinde metanet ve yerinde suples gösteren uzgören diplomatların çalıştığı mahal midir ? Yoksa, bir takım vâhi fikir ve formüllere saplanarak hakikati, dosyaların nazariyatına feda edecek kadar gaflet gösteren kısa görüşlü bürokratların mecmağı mıdır ?

İsmi, asırların hatıraları arasına karışan Kedorsey'in yeşil masalarında oturanlar , hukuku beşer beyannamesi neşreden büyük Fransız inkilapçılarının fikir,hürriyet aşkı ve ahlak varisleri midir, yoksa Fransadan kovulan papazları,sırf hasis menfaatler için,terakki yolunda yükselen memleketlerde himayeye yeltenen ve onların muzir ve yıkıcı faaliyetini müdafaaya çalışan müteassıplar mıdır ?

Kedorsey,şeref ve haysiyet için hayatını istihkar etmekten çekinmeyen Fransız milletinin, dürüstlük ruhuyle çalışan ve bu milletin haricî siyasetini o suretle idare eden evlatlarının büroları mıdır, yoksa mahiyeti ve hukukiyeti pek şüpheli küçük bir borç için,diğer milletlerin benliğine tasruz ve donanma kuvvetiyle o memleketin bir adasını işgal ettiren nobran ve kabadayıların yuvası mıdır ?

Hürriyet ve istiklâl için çırpınan Hatay Türklerine,ücretli Fransız askerlerinin yaptıkları zulümleri okurken bu ve bunun gibi daha bir çok sualler hatırıma hücum etti . Bir tarafta Fransanın haricî siyaseti,diğer tarafta dûrendişlik ve suplesş açık fikirlilik

Ek-4/b:

- 2 -

A IV-18-e
D 74-1
F 29-I

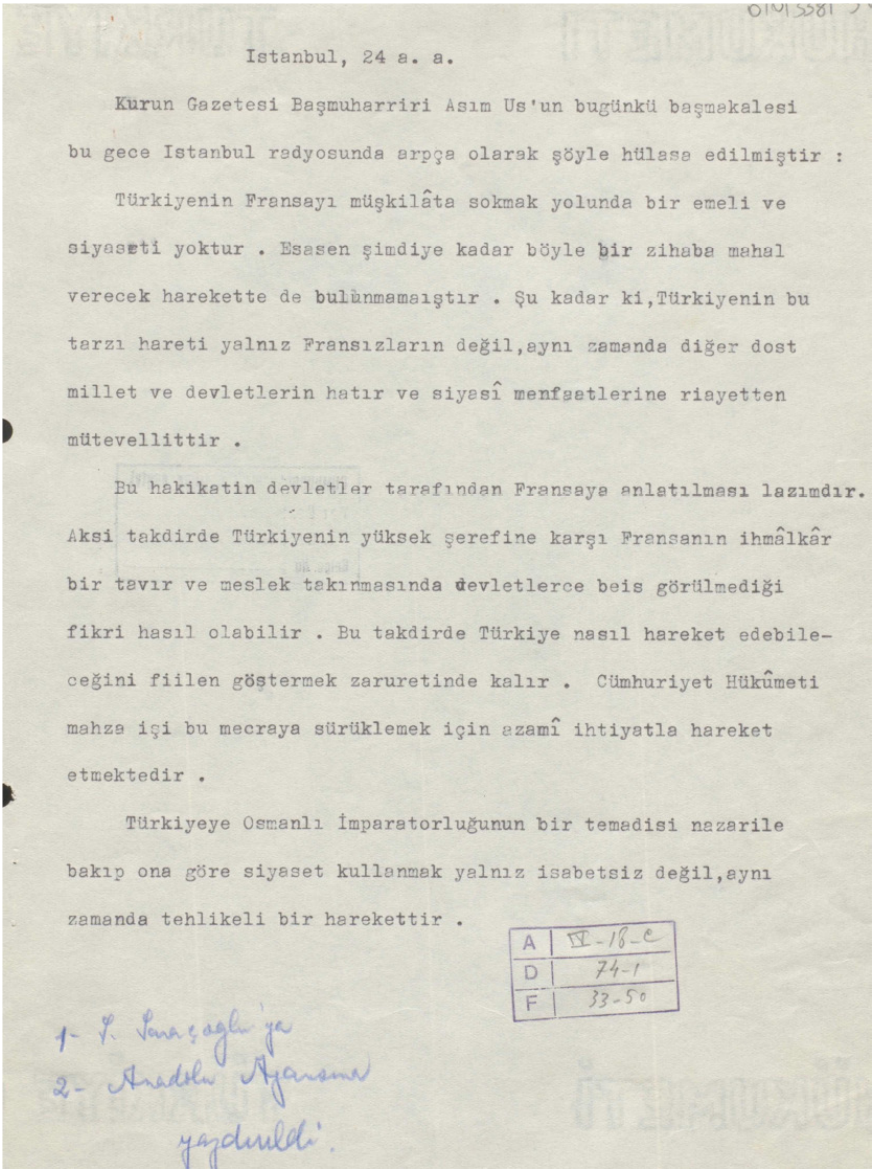
ve terakki, milletlerin şeref ve haysiyeti . Ne tezat !

Kedorsey'e bir isim vermek icab ederse, " Gaflet ve inadiyle , hayalperestlik ve cakacılığı ile Fransız milletinin hayatî menfaatlerini payimâl eden müessese " namı münasip olur . Umumî Harbin gâlipleri arasında, Avrupa kıtasında kuvveti en fazla gibi görünen Fransa,bugün, 18 sene sora,Amerika dahil ancak bütün dünyanın yardımile mağlub edilmiş olduğunu gördüğü eski muarızının bazicesi olacak vaziyete düşmüş,gaflet ve hayalperestliğinden dolayı eski müttefiki olan şimâli-garbisindeki komşusunundarıttıktan sora ondan medet dilemeğe başlamış ve şarktaki komşusunun , bütün kendi cilvelerine rağmen , mütemadi tahkir ve tezlil line maruz kalmıştır . Neden mi ? Bu sualin müheykel cevabı Kedorsey'dir.

Zavallı Fransa,bugün kendisine pek mütemayil bir dostunu daha kaybetmek üzeredir . " Akılsızlıktan dolayı milletine hiyanet " koleksiyonu zenginleşecek diye , Kedorsey, bihakkin sevinebilir .

Asım Us

Ek-5:

Istanbul, 24 a. a.

Kurun Gazetesi Başmuharriri Asım Us'un bugünkü başmakalesi bu gece Istanbul radyosunda arpça olarak şöyle hülasa edilmiştir :

Türkiyenin Fransayı müşkilâta sokmak yolunda bir emeli ve siyaseti yoktur . Esasen şimdiye kadar böyle bir zihaba mahal verecek harekette de bulunmamıştır . Şu kadar ki,Türkiyenin bu tarzı hareti yalnız Fransızların değil,aynı zamanda diğer dost millet ve devletlerin hatır ve siyasî menfaatlerine riayetten mütevellittir .

Bu hakikatin devletler tarafından Fransaya anlatılması lazımdır. Aksi takdirde Türkiyenin yüksek şerefine karşı Fransanın ihmâlkâr bir tavır ve meslek takınmasında devletlerce beis görülmediği fikri hasıl olabilir . Bu takdirde Türkiye nasıl hareket edebileceğini fiilen göstermek zaruretinde kalır . Cümhuriyet Hükûmeti mahza işi bu mecraya sürüklemek için azamî ihtiyatla hareket etmektedir .

Türkiyeye Osmanlı İmparatorluğunun bir temadisi nazarile bakıp ona göre siyaset kullanmak yalnız isabetsiz değil,aynı zamanda tehlikeli bir harekettir .

A	IV-18-e
D	74-1
F	33-50

1- P. Sanayağlı'ya
2- Anadolu Ajansına
yazdırıldı.